

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Nilüfer Göle ile

Toplumun Merkezinine Yolculuk

Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezinine Yolculuk



UFUK KİTAPLARI

SOSYAL BİLİMLER DİZİSİ

Ufuk Kitapları: 25
Sosyal Bilimler Dizisi: 2
İstanbul 2002

Editör:
Mustafa Armağan

Kapak:
Murat Acar

Kapak Fotoğrafı:
Sevil Sert

İç Düzen:
da Yayıncılık

Baskı ve Cilt:
Çağlayan Matbaacılık

- © Nilüfer Göle 2002.
- © da Yayıncılık 2002.

Bu kitabın Türkiye'de yayım hakları yazarla yapılan anlaşma gereği da Yayıncılık'a aittir. Yayıncıdan izin alınmadan kısmen veya tamamen yeniden yayınlanamaz.

Ufuk Kitapları bir da Yayıncılık ürünüdür.

ISBN: 975-6571-24-1

1. Baskı: Ufuk Kitapları, Temmuz 2002



Cumhuriyet Cad. No: 209/4-B 80230 Harbiye, İstanbul
Tel: 0 (212) 232 17 51 Faks: 0 (212) 231 82 34

Nilüfer Göle ile
**Toplumun
Merkezinine Yolculuk**

Hazırlayan:
Zafer Özcan



UFUK KİTAPLARI

NİLÜFER GÖLE

1953 yılında Ankara'da doğdu. Orta öğrenimini Ankara Koleji'nde, yüksek öğrenimini ODTÜ'de tamamladı. Paris I Üniversitesi'ndeki eğitiminden sonra, Ecoles des Hautes Etudes en Sciences Sociales'da profesör Alain Touraine'in yanında tamamladığı doktora tezi, *Mühendisler ve İdeoloji* adıyla yayımlandı. 1983-1985 yıllarında Maison des Sciences de l'Homme'da yardımcı doçent, Ecoles Supérieures du Commerce de Paris'de öğretim görevlisi olarak çalıştı. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde bir süre öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra tekrar Fransa'ya gitti. Bilimsel araştırmalarına halen Paris'te devam etmektedir. Prof. Dr. Asaf Savaş Akat'ın eşidir.

Bugüne kadar yayınlanan kitapları: *Mühendisler ve İdeoloji* (1986), *Modern Mahrem* (1991), *Melez Desenler* (2000), *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri* [Yönetici olarak yayına hazırlamıştır] (2000).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
<i>Nilüfer Gole</i>	

I BİREYSEL VE SOSYAL HAYATA DAİR

‘ONUN ANTENLERİ AÇIK’	13
<i>Konuşan: Zafer Özcan</i>	
KAVRAM ANA	17
<i>Konuşan: Leyla Ipekçi</i>	
VE GÖLE GİTTİ... ..	24
<i>Konuşan: Ayça Atikoglu</i>	

II ÖRTÜNME VE MAHREMİYET

BALE EĞİTİMİ ALDIM KICK BOX YAPIYORUM	29
<i>Konuşan: Ayşe Arman</i>	
TESETTÜR ÇİZGİSİNDE BATININ ETKİSİ DAHA FAZLA	35
<i>Konuşan: Ayşe Aksu</i>	
ARABESK İLE İSLAMCILIK ARASINDA REKABET VAR	43
<i>Konuşan: Mehmet Güler yüz</i>	

III

İSLÂMÎ HAREKETLER VE MODERNLİK

TÜRK TOPLUMU VE POZİTİVİST ELİTİN ETKİNLİĞİ	57
Konuşan: Sadettin Elibol	
MODERNLİKLE GELENEK ARASINDA: UÇUCU VE TUTUCU KİMLİKLERİMİZ	69
Konuşan: Eyüp Can	
MODERNLİK BİZE SÜZGEÇSİZ GEÇTİ	88
Konuşan: Yalçın Çetinkaya	
TESLİMİYET DEĞİL NORMALLEŞME	98
Konuşan: Nilüfer Kuyaş	
BATI'NIN BÜYÜLÜ AYNASI KIRILDI	109
Konuşan: Mehmet Gündem	

IV

KAMUSAL ALAN VE MELEZLENME

ORTAK SORULAR SORMAYA BAŞLADIĞIMIZDA ANLAŞACAĞIZ	121
Konuşan: Zafer Özcan	
MELEZ DESENLER	132
Konuşan: M. Salih Polat	
DEĞİŞİM DEĞİL KLASİKLEŞME	149
Konuşan: Zafer Özcan	

V

GÜNCEL SİYASET VE YENİ OLUŞUMLAR

“PAŞALI YILLAR”A GERİ DÖNDÜK	163
Konuşan: Haşim Akman	
DERVİŞ GLOBALLEŞMEDE KATALİZÖR	173
Konuşan: Kerem Çalışkan	
İKİ KARA MİZAH	188
Konuşan: Derya Sazak	

ÖNSÖZ

Sosyal bilimcilerin arzusu toplumun çıkmayan sesini duya-bilmek, kargaşasını anlamlandırmak, söylenmeyeni söze, özellikle de yazıya tercüme edebilmek. Bu işlem toplumun hem merkezine doğru bir yolculuk hem de ondan uzağa doğru bilimsel (merkezkaç) bir yolculuk anlamına geliyor. Toplumsal yaşam, sosyal bilimcilerin, sanatçıların, yazarların yazı ve dil dünyasına girdikçe dönüşüme uğruyor. İster istemez toplumun bilimin aynasına yansımış hali, bilim diline dönüşmüş bilinçaltı, toplumun kendisinden uzaklaşıyor, hatta yabancılaşıyor. Şu anda benim yapmakta olduğum gibi.

Söyleşilerden oluşan bu kitaba önsöz yazmaya koyulmuşken, yavaş yavaş kitaba girişi kolaylaştırmak yerine, zorlaştırmaya başladığımı farkediyorum. Halbuki yayıncının bir araya getirdiği

ve bundan önce farklı gazete, dergi ve kitaplarda yer almış olan bu söyleşiler daha geniş bir okur kitlesine hitap etme amacını taşıyor. Ancak bu yazıların sözlü söyleşiler oldukları için yazarı olan bir kitap niteliği taşıdığını söylemek zor. Nitekim kitabın başlığının ifade ettiği gibi yazar ile beraber bir yolculuktur, sözkonusu olan. Söyleşiler sosyal bilimcinin kendi elinden, yazı dilinden kurtulan sözler. Üzerinde yeterince işlenmemiş, dönüştürülme işleminden geçirilmemiş, yazı kaçağı sözler. Söyleşiyi yapan kişinin özgürleştirmeye çalıştığı sözler. Söyleşen kişi, sosyal bilimcinin yazı diline dönüştürmediği sesini dinliyor. Böylelikle söyleşi, onu araştırmacı kimliğinden alıp yeniden topluma taşıyor. *Toplumsal Merkeze Yolculuk* benimle olduğu kadar, söyleşileri yapan kişilerin beni zorladıkları bir yolculuk aynı zamanda. Bana yazı dilini bıraktırıp, akademik dünyadan siyasi, kültürel, güncel dünyaların içine çektikleri bir yolculuk.

Entellektüelin paradoksu şurda: Topluma dil kazandırabilmesi için toplumun diliyle konuşmaması gerekiyor. Akademisyenin toplumun merkezine inebilmek, toplumun merkezindeki mana dünyasına nüfuz edebilmek için uzun bir yolculuğa çıkması gerekiyor; bu yolculuğun adı, bilimsel öğretilerden başka birşey değil. Kendisi de toplumun içinde olan bir kişinin, toplumun analizini yapabilmesi için bilimsel mesafe kazanması, yani farklı görme biçimleri, düşünme yolları ve yazma dili bulması gerekiyor.

Sosyal bilimci toplumun merkezine varabilmek için yeryüzünü dolaşmak zorunda kalıyor. Toplumu anlamak için bir yandan farklı kültürlerle, öte yandan farklı tarihsel zamanlara doğru yolculuk etmesi gerekiyor. Ancak bu bilgi mesafesiyle, toplumun kendi kendine aşinalığının getirdiği körlük aşılabilecektir. Kişiler yaşadıklarına aşına oldukça yaşadıklarını daha fazla bilmiyor, tam tersine körleşiyorlar. Sosyal bilimcinin ve sanatçının yaptığı ise bize yeni bir farkındalık kazandırmak, gözümüzü açmak, hatı isterseniz kalp gözümüzü açmak diyelim. İçinde yaşadığımız dünyayı farklı bir gözle ve dille anlamamıza yardımcı oluyorlar.

Ancak bu yeni bir farkındalık kazanma süreci her iki taraf için de zahmetli olduğu gibi, rahatsız edicidir de. Alışlageldik taşların yerinden oynaması duygusal, dramatik ve siyasal tepkileri beraberinde getiriyor. Sosyal bilimci, siyasal dayatmalara karşı olduğu kadar, sessiz çoğunluğun konformizmine de kuşkuyla bakmak zorunda- ki bu çok zaman daha da zor bir iş: kendisi de bir parçası değil mi? Bu nedenle sosyal bilimci çoğunluğun beklentileriyle özdeşleşmek, toplumun farklı kesimlerinin sözcüsü olmak ya da toplumun popüler dilini konuşmak yerine, kendini mesafeli ve analitik bir biçimde konumlandırmak durumunda. Sosyal bilimcinin “toplumun hem içinde hem dışında” konumunu, yani özerkliğini üniversite dünyası mümkün kılmalı. Başka bir anlatımla, toplumun merkezine yolculuk, entellektüelin toplumun kıyısında kalabilmesiyle mümkün.

Toplumun merkezine yolculuk, bilinmeyen bir istikamete yolculuk. Merkez deyince akla devlet, hakim sınıflar, egemen değerler, Batı ya da Modernlik gibi istikameti belli kıtalar geliyor. Toplumun merkezi ise alışageldiğimiz görünür, kurumsal veya siyasal olandan farklı bir merkezin varlığını hatırlatıyor. Kavram kendi içinde bir şaşırtıcılık barındırıyor; toplum merkezsiz ya da merkeze karşı tasavvur edildiği için. Ancak nerenin merkez olduğu, nasıl, kime göre ve hangi zaman dilimi içinde saptanacak?

Toplumun merkezi hem dairesel değişken bir yapıya, hem de sabit bir noktaya gönderme yapıyor. Toplumu oluşturan değerlerin şekil kazandığı ve sınıfsal dinamiklerin oluşturduğu koreografinin sahneye konduğu noktaya merkez nokta ya da toplumun odağı diyebiliriz. Toplumun merkezi kaçınılmaz olarak farklılıkları, çatışmaları içinde barındırıyor. Bu da toplumu tek bir özne olarak ifade edemeyeceğimizi gösteriyor. Bu çatışmalar yaratıcı çatışmalar olabileceği gibi yıkıcı da olabilir. Toplumsal farklılıkların, tartışmaların ve çatışmaların hiçbir yeni-düzen-yaratıcı enerjisi olmaması sonucunda toplum ya kendi içinde çözülür, iç-savaş durumları gibi, ya da sadece devletin düzenine tabi olur,

devrim ya da askeri darbelerde görüldüğü gibi. Sonuç olarak toplum her iki durumda da merkezini, daha da ötesi yaratıcı enerjisini kaybeder, eskir.

Toplumun merkezine yolculuk, geleceği şimdiden tam olarak kestiremeyeceğimiz, bilinmeyen bir istikamete yolculuk. Bilim (kurgu), macera ve keşiften oluşan bir yolculuk. Jules Verne'nin bilimkurgusundaki gibi: *Arzın Merkezine Yolculuk*.

Nilüfer Göle
19 Mayıs 2002, Paris

ÖNSÖZ

I

BİREYSEL VE SOSYAL
HAYATA DAİR

,

‘ONUN ANTENLERİ AÇIK’

KONUŞAN: ZAFER ÖZCAN

Zaman, 09 Ocak 2001

Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi ünlü sosyolog Prof. Dr. Nilüfer Göle, akademik yaşamını artık Fransa’nın başkenti Paris’te, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales isimli alanında çok tanınmış bir sosyal bilimler akademisinde, “Çoğul Modernlikler” konusunda kürsü başkanı olarak devam ettiriyor. Sadece lisansüstü öğrencilerine ders veren Göle, Boğaziçi Üniversitesi’ndeki öğrencileriyle de ilişkisini sürdürüyor.

İsmi toprağa, coğrafi kökene bağlı. Kars, Göle’li ama pek de yerli ve yerleşik sayılamayacak olan Nilüfer Hoca ile İstanbul’dan Fransa’nın başkenti Paris’e uzanan bir yaşam yolculuğundan arta kalanları birlikte değerlendirdik.

“Türkiye’den kopmam demek düşünce kaynaklarımın kuruması, iletişim kanallarımın kesilmesi olur” tespitini yapan Göle, Türkiye ile olan gönül bağına değiniyor. Türkiye’nin kendisine sosyolojiyi gönül ve kalp ile yapmayı öğrettiğini söylüyor. “Çünkü Türkiye’nin tarihsel meseleleri var ve bu nedenle de toplum olarak aşırı duygu, öfke ve heyecan yüklüüz. Meseleleri anlamak için farklı duygu ve düşüncelere nüfuz etmek gerekiyor” diyor.

Nilüfer Göle’yi *Aktüel* dergisinin kapağında ya da Paris’teki bir moda defilesinde görebiliyoruz. Peki bütün bunlar yaşamla bir

şekilde iç içelik değil mi? sorusuna Göle'nin yanıtı şöyle: "Entelektül yaşamın bir çeşit saflık içerdiği, hatta inziva boyutu gerektirdiği doğrudur ama bu, yaşamın ve yaratıcılığın küçümsenmesi anlamına gelmez. Üstüne üstlük bu tür bir püritanizmin sergilenmesi, teşhir edilmesi, kalıba dökülmesi ve başkalarına dayatıcı ve zorlayıcı kılınması can sıkıcı. Bilimsel saygınlığın bu tür dışsal simgelerle edinilen bir süreç olmadığını düşünüyorum. Hatta saygınlığın bağlayıcı, dil ve düşünce özgürlüğünü zincirleyici olabileceğini de düşünüyorum. Entelektüel konum apolet değil, biraz da uyumsuzluk, haylazlık, muziplik, kalıpkıncılık ister. Herkesin öyle olması gerekmiyor ama öyle bir özgürlüğün olması gerekiyor."

Göle, moda ve sanat dünyasını seven bir sosyolog. Ancak eskiden bu ilgisini bir zaaf olarak gördüğünü belirtiyor. Şu ifadeler, bir değişim serüvenine açıklık getiriyor: "Biz sol dönemde yetiştik. Bir yandan aydın olmaya özeniyorduk, öte yandan 68 sonrası marjinal yaşam arayışlarına ve zevklerine meylediyorduk. Ancak 68 alternatif kültürüyle sol aydın kişiliği Türkiye'de sanıldığı kadar birbiriyle içiçe, beraber, barışık gelişmedi. Dans, müzik ve resimle uğraşanlara kuşkuyla bakıldı, bir burjuva zaafı olarak görüldü. Aydınlar sanatsal ve estetik dünyadan uzaklaşırsa, geriye bir tek siyasal ve ahlaki alana hapsolmek kalıyor ki bunu da siyasiler daha iyi yapar".

Göle'nin dışarıdan aktif görünmesine yanıtı şöyle: "Doğru, ben üniversitedeki sınıfımı sevdiğim kadar sokağı da seviyorum. Belki bu bir zaaf, belki de benim sosyoloji anlayışımın bir parçası. Benim için sosyolog demek antenlerinizin açık olması demek. Toplum analizi yapmak için toplumun biraz da peşine düşmek gerekiyor diye düşünüyorum. Toplumsal yaşam da sorunlardan ibaret değil; eğlence, tüketim, sanat, estetik de bunun bir parçası."

Nilüfer Göle, sosyolojik çalışmaları ile sık sık gündeme gelen bir akademisyen. Ancak o bildiğimiz klasik profesör tanımının

dışında yaşayan bir isim. Akademik çalışmaları ile kendisini uluslararası alanda kabul ettirmesine rağmen, yaşamın ortasında, insanların içinde bir görüntü veriyor. Göle bu tespitimizden memnun kalmakla birlikte itirazını da ekliyor: “Yaşamın ortasında olmak, yaşamın içine rahatça yerleşmek, yayılmak, kök salmak, biriktirmek, ev bark, aile çocuk sahibi olmayı çağrıştırıyor. Ben ise galiba yaşamın yaşanmasını sevmekten çok merak etmesini seviyorum, onu kovalıyorum. Yaşamı kök salarak, yerleşik bir düzen kurarak, adres sahibi olarak değil, yolculuk gibi yaşadığım söylenebilir. Tabii bu pek de isteyerek, bilerek, planlanarak olmuyor.”

Nitekim Göle İstanbul’a yerleşmişken, seve seve Boğaziçi Üniversitesi’ne gidip gelirken, yine yola düşüyor ve Fransa’ya gidiyor. Yaşamın kıyılarından yeni denizlere açılmanın bir tür romantik boyutu olduğu kadar, beraberinde bazı fedakârlıklar içerdiğini de hatırlatmayı ihmal etmiyor.

Söz dönüp dolaşıp aile yaşamına geliyor. “Aile yaşamını biraz geç kurdunuz” diyecek oluyoruz, hemen atılıyor: “Pek aile kurdum da sayılamaz. Çocuksuz çiftler pek aileden sayılmıyor.” Göle çocuğunun olmamasını da kariyerle ilişkilendirmiyor. Çocuk isteği bir türlü muhayellesinin merkezine yerleşmemiş. Buna rağmen çok da pişman gözüküyor. Nükte mi yapıyor, inanarak mı söylüyor bilmiyoruz ama “Yapsaydım çok çocuklu ve tek sayılı bir aile düşlerdim; 3 - 4- 5 çocuk - herhalde büyük ailede büyümenin, kuzen kuzinlerle beraber 7 kişilik geniş ailede mutlu olmanın etkisiyle” diyor ve sosyolojiyi ihmal etmeden ekliyor: “Çekirdek aile, modern toplumun kendine dönük, sıkışık, dar dünyasını ifade etmiyor mu sizce?”

Göle’nin eşi Prof. Dr. Asaf Savaş Akat. Doğrusu insana bu iki ünlü akademisyenden bir aile oluşturmak fikri biraz tuhaf geliyor. “Anadolu’da eşler elmanın iki yarısıdır ama sanki siz iki ayrı elmanız” deyince, Göle bu fikre karşı çıkmıyor: “Birey olmak aile fikrine yabancı gelebilir ama beraber olmaya neden engel ol-

sun ki? Üstelik entellektüel bireysellik insanın yargılamaya içgüdü-sünü de törpülüyor. İyi-kötü ayrımları yerine, anlamaya yönelik taraflarını öne çıkarıyor, böylece anlaşılmaya zemin hazırlıyor. Bu kitaptaki söyleşiler, arzu ederim ki okurun kendisi kadar, kendisi gibi olmayanları da anlama yönünde merakını arttırsın”.

KAVRAM ANA

KONUŞAN: LEYLA İPEKÇİ

Aktüel

Yükselen değerler, modern mahrem, liberal yanılğı, mühendis iktidarı, tek aktör patolojisi. Bu kavramların adını ilk koyan hep o; Sosyolog Nilüfer Göle. Olaylara kendine özgü bir perspektifle yaklaşıp değişik yorumlar getiriyor. Bulduğu ilginç kavramları akademik kimlikten çıkarıp gündelik hayatımıza sokuyor.

Yazılarınızda ve konuşmalarınızda öyle kavramlar kullanıyorsunuz ki, kısa süre içinde günlük jargonumuza giriyor. Popüler ve medyatik konseptlere dönüşüyor. Bunu bilinçli mi yapıyorsunuz?

İnsanlar etraflarında olup bitenleri benim söylediklerimle daha iyi tanımlıyorlarsa, yazdıklarım kendilerine ve çevrelerine yeni bir okuma fırsatı doğuruyorsa, bu durumda o kavramlar bir içerik kazanıyor. Yardımcı oluyor ve tutuyor. Yaptığım işin etki alanının genişlemesi söz konusuysa, böyle bir şeyden bahsedilebilir. Yazdıklarımın insanlar üzerinde hiçbir izdüşümü yoksa, fazla bir kıymeti de yok demektir.

Gündelik hayatla ve trendlerle de yakından iligilisiniz.

Doğru, yaşamları çok ilgiliiyim. İnsanların ne marka araba kullandığından tüketim değerlerinin veya seçmen davranışlarının

değişmesine, gençliğin geçirdiği yeni milliyetçiliğe kadar biraz antenlerim açık bir şekilde dolaşıyorum., meslek icabı. Ama toplumu gözlemci olarak sıkı takibe almak sosyolog olmaya yetmiyor. Çok disiplinli araştırma yapılmalı. Yani toplumla yoğun etkileşim ve sıcak temastan sonra soyutlamaya gidiyorum. Trendlerin, eğilimlerin sosyolojisini uzaktan kumandalı yapmıyorum.

Söylediğiniz konseptler hep gelecekte bir yer buluyor.

Şans, tarih beni utandırmadı. Unutmayın ki, ben mühendisler ve sivil toplum üzerine ilk yazdığımda hiç de popüler değildim. Beş sene boyunca benim söylediklerim de fevkalade marjinal kaldı. O sırada askeri bir darbe olmuştu. Herkes darbeyi konuşurken ben sivil toplumun oluşum sancılarını ve bürokratik bir iktidardan daha mühendis ağırlıklı bir iktidara geçişi anlatıyordum. Tarih bana karşıydı. 8 sene sonra sivil toplumcular oluştu, mühendisler iktidara geldi.

Modern Mahrem gibi kitaplarınızın yanı sıra “Liberal Yanılgı” gibi makaleleriniz de etki yaratıyor.

Benim için farklı düzeylerde sosyolojik yaşam var. Bir, uzun vadeli ve sert araştırmalar; bunlar zaman ve nefes tüketici şeyler. Ama sonunda kitap çıkıyor. Bir de, siyasi gözlemler, kültürel analizler yaptığım makaleler.

Tavır almadığınız sürece sadece saha çalışması veya analiz yapmak yetersiz kalmaz mı?

~~Sosyal bilimciler iman tazelemez, düşünce kalıplarını zorlar.~~ *Modern Mahrem*’de ideolojik olarak inançlı insanlar benden huzursuz oldular; yani mutlaka bir fikri var ama saklıyordur diye düşündüler. Halbuki mesafeli analiz dediğim, toplumun içine giriyorsunuz...

Sonuçta sizin durduğunuz yer, çalışmalarınıza yansıyor ama.

Doğrudur, ama önemli olan bilimsel merakınızın kişisel inançlarınıza, önyargılarınıza galip gelmesidir. Ben etik değerler-

den değil, estetik bir tavırdan yola çıkıyorum. Topluma bazı değerlerden yola çıkarak değil, ama içerden ve mesafeli bir analizle yaklaşıyorum. Yargılamaya değil, anlamaya çalışıyorum. Bunu sinema dilinde değil, sosyoloji dilinde yapıyorum.

Müslüman kesim sizi kendileriyle özdeşleştirmiyor mu?

Hayır.

Ama siz de sonuçta tûrbanlı kadınlardan değilsiniz. Olmamanızı bu kamplaşmada öbür tarafa oturtuyor.

Ben sosyolog olarak kamplaşmaya gitme durumunda değilim. Kendimi azade hissediyorum. Bu anlamda belki aşırı bireyciyim. Ama illa sizden biriyim mesajını vermeden insanlar varolabilir. Baştan beri böyleydim. Bu bir sosyoloğun konumu zaten.

Son konumunuz nedir?

Benim konumumu belirleyecek olan, toplum hakkında ürettiğim bilgidir. Türkiye'nin gerçeklerinde Batı dilleri sosyolojisine tercüme edilemeyen gerçekler vardır. Ben bunları seviyorum. *Modern Mahrem* bunun üzerine gider. Müslüman mühendisler de, arabesk ve tûrbanlılar da öyle. Modernleşme, ilerleme gibi söylemlerin içinde sosyoloji yapmıyorum ve bunu evrensel bir dille anlatıyorum.

Çelişik durumlarla uğraşıyorsunuz.

Ben siyah-beyazları değil, gri alanları, karışımları seviyorum!

Solculuk ve mühendislik, modernlik ve mahrem, liberalizm ve yanılğı...

O düğümlerin üzerine gitmeyi seviyorum! Oradaki paradokslarda toplumsal yaşamın en sancılı üretimi ve varoluş şekilleri yaşıyor. Bunu seviyorum. 80'lerde Özal'lı Türkiye, dondurulmuş bir tarihten sıcak tarihe geçmeye başladı. Yeni profiller yeşermeye, hız kazanmaya ve benim gözümde bir cazibe alanı olmaya başladı.

Özal'ı biraz da bu yüzden mi tutuyorsunuz?

Özal'ın toplumdaki aksine bakıyordum ve çok ilgimi çekiyordu. Ayrıca onun bir yönünü çok seviyordum; olayları dramatik olmaktan çıkarıyordu. Yani doğallaştırıyordu. Çünkü Türk toplumu biraz horozdur, hemen sinirlenir, kavga çıkarır, gerilim vardır. Özal bir başka üslup, bir yumuşaklık getirdi. Toplumda daha yuvarlak, pembe beyaz –aslında sağ kesim her zaman daha pembe beyaz, daha yumuşak– bir görüntü oluştu. Türkiye'den nasıl dünyalı olabiliriz? sorusunu ilk kez 80'lerde sorduk. İyi bir sosyolog olmak için illa dışarı gitmek zorunda mıyım, yoksa buradan dünyalı olamaz mıyım. Bu çok önemli.

Şimdi olsa ODTÜ'yü bitirdikten sonra Fransa'da öğrenime gider miydiniz?

Bilmiyorum doğrusu!

Siz buraya döndükten sonra sanki buradaki olaylarla daha çok şekillendiniz.

Yüzde yüz. Esas formasyonum burada. Gitmeseydim senaryoyu nasıl yazardım bilmiyorum. Ama şu anda isterdim ki, dışarı gitmeyen öğrencilerim de en az gidenler kadar, hatta onlardan daha iyi yetişsin. İsterdim ki, üniversiteler giderek bilgi aktarımından bilgi üretimine geçsin. Bu da usta-çırak ilişkisiyle olur. Bu konuda çok muhafazakâr ve elitistim. Bilginin fabrikasyon değil, artizanal bir biçimde üretilebileceğini düşünüyorum.

Toplumla ilgilenenler tam arabeske tepeden bakarken siz tersine gittiniz. Mühendislerle ve türbanlılarla da hep aynı şeyi yaptınız. Bu aykırılığı özellikle mi getiriyorsunuz?

Yok. Dikkat edin, benim hiçbir yazım muhalif, polemik bir boyut taşımaz. Kendi yaptıklarımla o kadar meşgulum ki, bir şey üretmek için biraz da diğerlerine sağır olmanız gerekir. Bir de biz hep Batı'dan Türkiye'ye baktık, Batı'yla karşılaştırdık kendimizi,

tabii doğaldır, sosyoloji dili de orada üretildi. Beni giderek Doğu ilgilendiriyor.

Yine aynı şey, yine herkes Batı'ya giderken siz aykırılık yapıyorsunuz. Bunun hiç mi farkında değilsiniz?

Bu şimdi benim psikanalizim mi oldu? Doğru, olabilir, bunu kendi hikayem olarak yaşıyorum. Doğu'ya gidip oradan Türkiye'ye bakmak istiyorum. Çünkü kapalı ve sağır olduğumuz bir dünyanın bize kendi toplumsal yaşantımız anlamında yardım edebilecek anahtarları olduğuna inanıyorum. Ben hep bir altın arayıcısı gibiydim, Paris'e öyle gitmiştim. Herkes Amerika'ya gidiyordu!

Hem uzlaşma diyorsunuz, hem aykırılık yapıyorsunuz yani! Yine paradoksal bir durum!

Doğru! Bu sosyal bilimcinin doğasında var galiba.

Sosyolojinin, ironi bilimi olduğuna katılıyor musunuz?

Evet, ironisi olmayan bir insanın sosyolog olması çok zor. Toplumla aranızda minimum bir mesafe olmalı. Sosyolojinin getireceği bilgidен zevk alınmalı, sıkıcı bir şey olmamalı.

Yükselen değerleri ve diğer kavramları bulurken bu kadar dilimize yerleşeceğini düşün müydünüz? (Bence bilerek yapmıştınız, gayet medyatikti.)

Bilmiyorum, kendimi şanslı hissediyorum. Çünkü bir şey söylüyorsunuz ve bu, bir şeylerin anahtarı olabiliyor. Sanayi toplumunun, bilgi çağının adını da sosyologlar koydu. Onun için ben mecburum üretmeye! Mesela azgelişmişlik lafı tatmin etmiyordu beni, çok iktisatçı bir tanımlamaydı; "zayıf tarihsellik" dedim; daha sosyolojik bir kavram oldu. Bugünün yokluğu; yani 70'li yıllardaki siyasi ideolojilerin kendilerini sürekli bugüne yönelik olarak değil, geleceğe ya da geçmişe dönük olarak tanımlamalarıydı. "Tek aktör patolojisi" de buna bağlı olarak tek doğruyu kendilerinin taşıdığını iddia eden içimizdeki totaliter mantık.

Yükselen değerler üzerine aydınlar, gazeteciler çıkıp tartışıyor. Ne düşünüyorsunuz?

En az “yükselen değerler” kavramını sahipleniyorum, çünkü durumun basit bir tasviri. Zaten artık benden çıkmış! Topluma o kadar maloluyor ki, artık sizin değil o! Üstelik birtakım insanlar beni o değerlerin savunucusu gibi görüyor.

Önce kavram üretip sonra altını doldurmak sizin için mümkün değil yani.

Hayır. Önce olguyu tanımlıyorsunuz, açıklamaya başlıyorsunuz, sonra adını koyuyorsunuz. *Modern Mahrem*’i bir ay düşündüm. Paradoksal ve estetik yönünü çiziyor. “Feminist Türbanlılar” gibi bir şey koymadım mesela.

Hakkınızda ileri geri konuşanlara hiç mi bir şey hissetmiyorsunuz?

Sağırılığım çok aşırıdır, hakkımda söylenenleri duymam!

Kemalist kadınların size bakış açısı sizi rahatsız etmiyor mu?

Hayır. Onlar ilerici, belki bazı şeyleri bir tehdit olarak görüyorlar, anlıyorum. Halbuki sosyolojinin ilginç tarafı, siyasetin altındaki alanlara nüfuz edebilmesi. Mesela ben 70’li yıllarda, “Siyaset sivil toplumu esir alıyor” demiştim. Entelektüel dünyada da, ideolojik olarak inançlar bilgi üretimini esir alıyor. Onun için merakın ön plana geçmesi gerek. Bu kalmayınca, hangi kampta olduğunuz, kime yarayacağınız öne çıkıyor.

Konuşmalarınızda ve yazılarınızda Özal’ı özlediğinizi belirtiyorsunuz...

Özal’ı sevmeden önce anlamaya çalıştım. Özal gittiğinden beri birdenbire sosyolojik bakış açısı biraz eleştiriye uğradı; tek bir adamın ne kadar önemli yeri varmış diye düşündüğüm oluyor.

Size Özal’cı diyenler yanılıyor mu?

Özal Türkiye'sini eğlenceli buluyordum, küçük yaşamlar renklenmeye başlamıştı. Türk insanı kazanma, kendisiyle ve dış dünyayla rekabetin tadını çıkarıyordu. Bugünün Türkiye'sini eğlenceli bulmak zor, kendi kendimizle kavga ediyoruz, vatan hâlini avına çıkarıyoruz! Medeni yüzlü yeni Batıcılar Türkiye'yi kendi içine döndürdü. İşte liberal yanılgı!

Siyasetçiler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Siyasetçilere çok saygım vardır, babam siyasetçi olduğu için belki. Bir tek siyasette, oyunun kuralları kaybetmeyi içerir. Diğer tüm meslektekiler biriktirir ve ilerler. En çok risk alanlar, en çok tutkuyla yaşayanlar onlardır.

Siyasete mi atılacaksınız yoksa?

Hayır. Alakam yok. Benim sosyolojiye tutkum çok fazla. Siyaset çok farklı; heyecan bugünde yaşıyor. Siyasette hep bir şeylere kolektif inanarak konuşmanız lazım. İnançları sorgulayan, görülmeyenin üzerine giden sosyolojiye çok terstir.

VE GÖLE GİTTİ...

KONUŞAN: AYÇA ATIKOĞLU

Milliyet, 27 Aralık 2000

Paris'te, Saint Michel'in nefis ara sokaklarından birinde, üniversite rezidansında oturuyor Nilüfer Göle (birkaç gün sonra yeni aldığı evine taşınacak). Hasır bir takımın yerleştirildiği avludan geçiyor, Göle'nin tek kişilik evine varıyoruz. Malum, Fransa'da yaşama düzeni giderek tek kişilik oldu, bir başkasına yer yok. Nilüfer Göle'ninki de öyle. Masası, tülle ayrılmış yatağı, kanepesi. Uzun yıllar sonra gördüğüm Nilüfer'i Rita Hayworth güzelliğinde buluyorum. Zekâsının seksiliği ile ıslıl ıslıl.

Göle'nin geçtiğimiz aylarda yeni bir kitabı çıktı: *Melez Desenler*. Dahası yeni bir hayata hazırlanıyor, bundan böyle Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'de, yani Fransa'nın en büyük sosyal bilimler akademisinde lisans üstü öğrencilerine ders verecek. Boğaziçi Üniversitesi'ne ancak yazın gidecek.

Şimdilerde sık sık Hong Kong'a giden bilim kadınıımız, burada dünyanın dört bir yanından gelen tarihçilerle grup çalışması yapıyor (Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerini de katacak bu çalışmaya). Göle, Hong Kong'u ve İstanbul'u "Batı dışı modernlik"iñ önemli örneklerinden kabul ediyor. Zaten ne Batı'yı abartıyor ne Doğu'yu küçümsüyor. Banyosunda La Prairie ile Acıbadem sütünün doğal yan yanallığı gibi her şey onun için.

Sezer’de somutlaştırdığınız Cumhuriyet muhafazakârı umudu kalıcı olabilir mi?

Kalıcı olup olmaması, reformlara damgasını vurmasına bağlı. Sadece tüketmemekle olmaz.

Moda da kadın gibi çok ilginizi çekiyor.

Moda çok önemli, çünkü bugünkü zamana ait bilinç. Daha önce zenginlik ölçüsüydü, statüydü. Modernlikle birlikte moda, kendini açıklamak oldu. Moda artık sosyal sınıfını değil, kimliğini açıklıyor. Müthiş bir aynılaşıma gibi de yaşanabilir ama markalar kimlik yaratmaya başladı. Artık güzel olmak zorunda da değil kimse.

Köşelerden başlarsak, Türkiye’deki bu bol yerme ve övme olayına ne diyorsunuz?

Hiçbir mütevazilik yok. Övmek de, yermek de insanın kendisini bilirkşi ilan etmesidir, ahlakçılıktır. Ama bilirkşilik de elenme sürecine girecek. Türkiye kalite kontrolünden geçmek zorunda. Dışa kapalıyken kötü mala alışmıştık, artık malın iyisini biliyoruz ama insan kalitesinde tüketici bilinci oluşmadı. Ancak o sürece girdik. Terminolojik olarak herkese sanatçı denilemeyeceğini öğrendiğimiz gibi...

Melezleşme ne ölçüde gerçekleşti?

Tabii ki henüz birlikte yapamıyoruz. Bir arada yaşamak o kadar kolay değil. Ama kalın duvarlar yıkıldı.

İslamcısı, laiki... Türkler parayı niye bu kadar sevdi?

Ya kültürle yer açıyorsunuz ya da parayla. Kendinizi ya içeriden dışarıya doğru tanımlıyorsunuz ya da dışarıdan içeriye ... Türk insanı çok daha kolay olanı, dışarıdanı seçti.

Sanat ve sosyal bilimlere geçebilecek miyiz?

Çetin Altan “Özgürlük ama ne için?” der. Ne yazık ki biz daha özgür yaratıcılığa geçemedik. Açıkçası ben hayal kırıklığına

uğradım ve yavaş yavaş gidiyorum. İnandırılmaz kaliteli öğretim üyelerimiz, seçkinlerimiz var, festivaller var ama ortam hâlâ ortaya çıkan bireyleri besleyemiyor. Tartışmalar çok kaba saba; laiklik-Islamcılık-Kürtlük, piyasa meselelerinde kilitlenildi. Buna endeksli olanlar söz sahibi oldular. Sinemayı, romanı tartışan yok.

Yeni izleğiniz Batı dışı modernlik...

Modernlik hep Batı ile tanımlandı. Böyle olmadığı artık çok açık. Örneğin Hong Kong. Her şey Batı'dan daha abartılı, Batı'dan daha yüksek, daha elektronik, en iyi markaları onlar giyiyorlar, her şey hipermodern ve banalize. Hong Kong'dan sonra Paris'e gelince insan kendini müzede zannediyor. Avrupa şehirleri kendini beğene beğene müzeleştiriyor. Biz de birçok alanda ekstra moderniz Batı'ya göre. Batı'dan farklı olarak birçok Müslüman ülkenin modernleşme projesinde kadınlar merkez bir konumda yer almıştır. Biz hep kendimizi şişman ve kısa boylu bulduk. Hep eksik modernliği gördük, oysa ben şimdi modernlik fazlasına bakıyorum.

II

ÖRTÜNME
VE MAHREMİYET

BALE EĞİTİMİ ALDIM KICK BOX YAPIYORUM

KONUŞAN: AYŞE ARMAN

Hürriyet, 12 Ağustos 2001

Sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada tuhaf şeyler oluyor. Kavramlar değişiyor, değerler değişiyor. Bizde de yeni bir takım televizyon programları dudak uçuklatıyor. Açıklayamadığımız bir şeyler yaşıyoruz. Nilüfer Gölge gibi bir sosyolog bulunca da ne oldum delisi olup soruları peşpeşe diziyorum. O da bunu klasik bale eğitimi ile donatılmış birinin kick box yapmasına benzetiyor...

Televizyonlarda mahremiyeti zorlayan programlar çoğunluk üzerinde ürkütücü bir etki yaratıyor. "Hop" oluyor insanlar. Siz onları nasıl rahatlatırsınız?

Benim o insanları rahatlatabilmem mümkün değil. Alıp kitap okusunlar...

Sizi de ürküten programlar olmuyor mu?

Çok seyretmiyorum. Ama tartışmalar ilgimi çekiyor. "Biri Bizi Gözetliyor" gibi programlar bu tartışmaların tam da ortasında. Fransa'da daha fazla önemsendi, *Le Monde* gibi çok ciddi gazetelerin baş sayfasına bir sürü yazı girdi. Türkiye'de çok daha az önemsendi.

Sebebi ne sizce?

Çünkü Türkiye zaten gözetim altında bir toplum. Zaten herkes birbirini gözetliyor. Biz aşıyoruz. Ama Fransızları sarstı. Birdenbire diğer toplumlara benzediler, üst kültürlerini tutamadılar, popüler kültürün içine düştüler. Türkiye’de de analizler yapıldı ama gündemin birinci maddesi değildi.

Türkiye’de ve dünyada mahremiyet ortadan kalkıyor mu?

Bence evet. Gerçi, transparanlık, modernliğin en önemli güdülerinden biri. En mahrem duygularımızın, ilişkilerimizin mercek altına yatırılması ve ifade edilmesi. Roman da bu. Sinema da bu. Sosyal bilim de bu. Ama bunu belli bir dille ifade etmek. Süzgeçten geçirmek. Gizli kalmış, farkında olmadığımız olayların bir şekilde kültürel haznemize girmesi. Ama öyle bir evreye girildi ki, artık aracısız yapılıyor. Doğrudan. Damardan. Ne kadar az mahremiyet, o kadar iyi! Yani artık şaşıracağımız bir şey kalmıyor. Böyle bir sürece girdik, tüm dünyada.

Batı’yla Türkiye arasında bu açıdan bir farklılık var mıydı?

Batı’da, yaşadığınızla kamusal varlığınız arasında birebir bir samimiyet hep aranırdı. Vicdan laikliği. Bizdeyse cemaat ahlakı önemliydi. Yapıp yapmadığın değil, cemaatin bundan rahatsız olup olmadığı önemlidir. Batılı eşcinselse, kendini söylemek zorunda hissediyor. Ama Doğu’da denir ki: “Madem yapıyorsunuz, bir de ortaya çıkıp söylemeyin bari!” Batı’da feminist hareket başka kadınlar adına değil, kendi adına başlamıştır: “Ben kürtaj oldum”. Kendinizi sanat yoluyla ifade etmek. Bugün öyle bir yere geldik ki, bu itiraf aracısız, doğrudan yapılıyor. Televizyonla, kamerayla.

Nedir peki bu? Mahremiyetin tanımı mı değişiyor?

Sürekli ışık altında kalıyor. Sınırları daralıyor. Birey kendini tanımlarken, mahremiyetini de açığa vurmak durumunda kalıyor. Daha çiğ bir ışıktayız. Filtreler az. Emek yok. Duygularınızı romana dökerek yazmakla, televizyonda o anı yaşayarak itiraf etmek aynı şey değil. Anın yoğunluğu ve şamata önem ka-

zaniyor. Halbuki diğesinde, müthiş bir emek, birikim gerekiyor. Bekleyeceksiniz. Geri çekileceksiniz. Kuluçkaya yatacaksınız. Zamanı yavaşlatacaksınız. Ama şimdi, var olabilmek için görünürlük kazanmak zorundasınız. Bu tür programlar o yüzden, yırtma, anonimadan sıyrılma, kimse olma, bir şey olma gibi algılanıyor. Sonuçta da starlarla normal insanlar arasındaki mesafe daralıyor. Şimdi herkes bir dakikalığına star.

Ne yani, starlık bitiyor mu?

Starlık da tanım değiştirecek. Değiştiriyor zaten. Türkan Şoray'la Hülya Avşar arasındaki farka bakın. Türkan Şoray'ın arkasında müthiş bir mahremiyet, maske, sinema var. Halbuki Hülya Avşar'ın kişiliği ön planda. Ne kadar samimi olursa o kadar kazanıyor. Samimiyetçi toplum yani. "Olduğun gibi gel". Bir ara eşofman modası vardı, herkes eşofmanlıydı. Yavaş yavaş, dışarı ve içerisi ayrımı kaybolmaya başlıyor. Televizyon da bunun çok önemli bir ögesi...

Muhafazakârlık kaybolan bir değer mi?

Bence muhafazakârlık gerekiyor. Bugün özgürleşme idealinin sınırlarına vardık. Peki ne için özgürlük? O yüzden artık sınırları nereye koyacağımız önem kazanmaya başladı. Yani neyi ne kadar koruyacağız? Sınırlar nerede başlayacak? Öyle bir devreye gireceğimizi zannediyorum. Kolay olan kabaca yapmak, yasaklar koymak. Zor olan, elemek. Birey ile öteki arasındaki ilişkide nerede durmamız gerektiğini, neyi eleştireceğimizi bilmek. Eskiden biz entelektüellerden sorulurdu. Sapla samanın ayrılmasında önemli hakemlerdik. Ama şimdi bizden sorulmuyor. Herkesten sorulur oldu.

Bu iyi bir şey mi kötü bir şey mi?

İyi bir tarafı var, herkese mal oldu. Bilgi artık tek bir kesimin monopolünde değil. Kötü bir tarafı var, sapla saman birbirine karıştı. Mesela sizinle söyleşi yapmam...

Yoksa utanıyor musunuz?

Hayır ama korkuyorum. Klasik bale yapmak için yetiştirilmiş birinin kick box yapmaya mecbur edilmesi gibi bir şey. Klasik bale koreografisi bellidir. Ama bugünkü dünyada bize diyorlar ki, "Kick box yap!" Bu şu demek: Kendi başınasınız. Hareket her yönden gelebilir ve kendinizi ona göre pozisyonlandırmanız gerekir. Bu beni korkutuyor. Kürsüyü bırakıp toplum içine girmek zor. Sakil olabilirsiniz, gülünç olabilirsiniz, irtifa kaybedebilirsiniz. Ama popüler kültür bu işte...

Herkes aşktan söz ediyor. Aşka inandığını söylüyor. Herkes, *İsyân Günleri'nde Aşk'ı* okuyor. Ahmet Altan'ın kadınları ne kadar iyi anlattığını diline doluyor. Oysa o kitap, tamamen erkekleri anlatıyor. Ben orada kadın görmemişim. 31 Mart Vakası da görmemişim. Yazarın kendisinin bile bir tarih profesörü gibi konuşarak kitabına ihanet ettiğini düşünüyorum. Kadınların hoşuna gidiyor, çünkü erkeklerin gözünde nasıl var olduklarını okuyorlar. Kadın karakterler biraz hoppa, biraz zalim ya da köle. Derinliği olanlar, erkekler. Bence o kitabın adı *Keder* olmalıydı. Türkiye'ye has bir keder bu kadar güzel anlatılabilir. Kitapta kederli olmayan iki kişilik var, ikisi de Yunanlı. Türkiye'de tamamen kadınların yükselişini yaşıyoruz. Kadınların aşkı, kadınların konuşması. O kitabı kadınlar sahiplendiler. Kendilerini birebir buldukları için değil, erkeklerin gözündeki kendilerini buldukları için.

Meşhur olmak bir meslek mi oldu?

Görünürlük, paranın yerine geçti. Başarıyla bir tutuluyor. "Yeter ki görünür olayım! Nasıl olsa para da beraberinde gelir" diye düşünüyor.

Hiç tanınmayan Tarık diye bir adamın bir program sonrası Tarkan gibi bir starla yarışmasını ve prim yapmasını bir sosyolog olarak nasıl değerlendirirsiniz?

Fırsatı kullandı ama Tarkan'la bir tutmak sapla samanı karıştırmak. Zaten klasik olanda şu önemlidir kim gidiyor kim kalı-

yor. Yani eleme oluyor. İnsanın görünür olmayı becerdikten sonra yok olma ihtimali de çok. Bir anda çok kolay tanınıyorsunuz ama ikinci anda hemen yok olabilirsiniz.

Kendini gizleyen insanların hiçbir şansı yok mu?

Mahremiyetin yeni çizgilerinde onlar değere binecek. Bir çeşit med-cezir. Işığa gidildiği kadar karanlığa da gidilmesi gerekiyor. Kendi karanlığında bir eser yaratacak. Ahmet Altan, Orhan Pamuk gibi insanlar, bir anda çok görünür oluyorlar ama sonra çekilip yazıya emek veriyorlar. Ünlü olmanın her zaman başarılı olmak anlamına gelmediği önümüzdeki dönemde anlaşılacak.

Avrupalı olmaya mı çalışıyoruz yoksa bir türlü Avrupalı olmayı içimize sindiremiyor muyuz?

Bayağı bir şekilde Avrupalı olmaya çalışıyoruz diyelim. Türkiye arkasında gürültü fonuyla yaşayan bir toplum. Kendi karanlığından, kendi sessizliğinden korkuyor. Türkiye’de bugün bir toplumsal histeri var. “Bu anı doya doya yaşayalım, göbek atalım, sürekli şamata yapalım”. Televizyonlar açık, müzik açık. Yeter ki kendi sesimizi duymayalım.

Bir kadının aşık olduğu adama masaj yapması, aşık olmadığı bir adamla sevişmesinden daha mahrem bir şey. Bunun gösterilmesi, 60 küsur milyon insanın da kabul etmesi nasıl açıklanır?

Sakil. Bugün etik ve estetik değerlerin nerede durduğunu bilmiyoruz.

Peki sosyologlar bilmiyorlar mı? Onların da kafası bizimki gibi karışıyor mu?

Karışmaz mı? Bir zamanlar oryantalizm küfürdü, şimdi post-modernlik küfür. Herşey mübah, hiç birşeyin hiyerarşisi, estetik değeri kalmadı. Bir gösteri toplumuyuz. Bütün kimliklerin bağlantılarını kopardığı bir toplumda yaşıyoruz.

Bu bağlantı yeniden nasıl kurulacak?

Modern toplumlardaki esas soru bu. Ben kültür diyorum. Sanat diyorum. Bunun tek yolu eleme diyorum. Siz nasıl bu yaşadıklarımız üzerine beni zorluyorsanız, hepimizin de bunu yapması, olan biten üzerine daha fazla düşünmesi ve mesafe koyması gerekiyor.

Bundan sonra insanlar kendi değerlerini ve o değerlere atfettikleri önemi kendi içlerinden mi belirleyecekler? Ben ölçünün ne olduğunu nasıl anlayacağım? Neyin edepli, neyin edepsiz olduğunu...

Kendi iç pusulanızı geliştireceksiniz. Ne kadar çok okumuşsanız, ne kadar çok dünyayla alakalıysanız, pusulanız da o kadar sağlam olur.

Damardan samimiyet, fazla açıklık, web cam'ler vesaire hayal gücünü yok edebilir mi?

Evet. Çünkü hayal gücü için sürüden ayrılmak gerekiyor. Ve şiirle başlıyor. Kafanızda kurduğunuz karelerle. Ben sizi sonra düşünecek miyim? Zihnimdeki fotoğraf karesine almayacağım insanlarla ne işim var? Bir insan birini hafızasında da yaşatmaya devam etmiyorsa, sadece rakı sofralarında dirsek temasıyla birlikte oluyorsa, bu şiiri öldürür.

Bugün yaşadıklarımız, Orwell'in "Big brother" öngörüsünden farklı mı?

Değil. Çok benzeri. Şeffaflık kötü bir şey. O kadar arzulanan bir şey değil. Çıplaklık da değil.

Bütün bunların sonucunda mahremiyetle birlikte cinsellik de ortadan kalkabilir mi?

Evet. Çok fazla şeffaflıkta erotizm yok ki. Bilinen bir şey; erotizm olması için bir gizem, bir kapalılık gerekiyor.

TESETTÜR ÇİZGİSİNDE BATININ ETKİSİ DAHA FAZLA

KONUŞAN: AYŞE AKSU

Kadın ve Aile

Tesettürün modernleşmesi ya da modayla ilişkisi var mı?

Tesettürün modernleştirilmesi veya modayla ilişkisi var. Zaten modern topluma ışık tutuyor. Bir kere onun bilinmesi lâzım. İkincisi moda dediğimiz şey bugünkü zamana, şimdiki zamana ilişkindir. Tabii ki modanın gelip geçiciliği var. Çünkü modern toplumlar şimdiki zamana çok önem veriyorlar.

Şimdi, düşünüldüğü vakit kılık kıyafet modern toplumlardan önce bir moda şeklinde kendini ifade etmiyordu. Modadan ziyade bir sosyal statü ve farklılık esası vardı. Mesela Osmanlılar'da farklı milletlerden olanlar farklı renkler giyerdi, farklı kılık kıyafetleri olurdu. Zengin veya fakirsensiz ona göre farklı giyinirdiniz. İşte, etnik gruplar farklı giyinirdi... Bunların hep ayrımları vardı.

Doğululular'ın örtünme biçimi farklıdır. Her yere has farklılıklar var. Örtünme biçimi farklı, kullandığınız kumaş farklı, tercih edilen renkler farklı... Kıyafetlerin adı bile farklı. Demek ki bunların hepsi farklı milletleri, farklı yöreleri temsil ediyor. Hatta Osmanlı'da farklı dinleri, farklı etnik grupları temsil ediyor. Kılık-kıyafette bütün bu farklılıkları görebiliyorsunuz. Kılık-kıyafet, ayırıştırıyor bunları. Konumunu, milletini, sosyal sınıfını görebiliyorsunuz o insanın kıyafetinden...

Ama bunlar moda değildir. Moda gerçekten gelip geçici bir şey. Peki tesettürün modayla ilişkisi ne? Bakınız, şu andaki tesettür biçiminin geleneksel tesettürle çok ilgisi yok. Neden yok? Mesela şu anda giyimde pardesü var. Geleneksel örtünmede pardesü yoktu. Pardesünün kelimesi bile yabancı. Fransızca bir kelime pardesü. Pardesünün geleneksel örtünme biçimimizde bir yeri yok.

Bunun yanında siluet (görünüş) olarak da çok Doğulu ya da İslâmî bir yapı oluşturmuyor pardesü. Mesela vatkaları var. Üçgenleşmiş bir görüntü veriyor bu. Üçgenleşmiş kadın imajı, çalışan, rekabetçi kadın imajıdır. Sanayi toplumuyla gelen, modern toplumun getirdiği bir kadın imajı bu.

İslâmî veya geleneksel toplumdaki kadın imajı çok daha yumuşak, omuzları dar, vücuda doğru genişleyen kıyafetler giyen bir kadın tipidir. Bugünkü örtünme biçiminin geleneksel örtünmeyle de bir ilgisi yok. Her yönüyle bugünkü tesettür giyimi geleneksel Türk kadını giyiminden oldukça farklı yani.

Bugünkü örtünme biçimini sosyolojik olarak nasıl değerlendirirsiniz?

Bir anlamda yeni bir durum bugünkü örtünme biçimi. Bir kere demin de söylediğimiz gibi pardesü yoktu alışılmış giyim biçiminde. Kumaşından renklerine, dikiş biçiminden şekline kadar tamamen yeni bir giysi bu. Yaygınlaşmış bir örtünme kıyafeti oldu. Halbuki geleneksel örtü biçiminde bölgeden bölgeye değişim var.

İslâmcı hareketin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan örtünme biçimi dünyanın hemen her yerinde her Müslüman ülkede aşağı yukarı aynı. Bu aynılaşıma bile enteresan. Tabii ki farklılıklar var. Ama Mısır'da da, Türkiye'de de, hattâ İran'da da kıyafetler benzeşiyor. Yeni kumaşlarla, yeni kesimleriyle, yeni eşarp bağlama tarzlarıyla yeni bir örtünme biçimi geliyor. İslâmî hareketin yeni bir örtünme biçimi.

Bu anlamda olayın kendisi, geçmişle bağlantıları çok yakın olmadığı için modern bir olgu. Her modern olgu gibi moda bo-

yutu da mevcut bu oluşumun. Bu hareket içinde diyebiliriz ki moda oluşturuluyor. Sadece defilelerle, firmalarla sınırlı bir iş değil bu. İslâmî kesim içindeki kadınlar da kendilerine bir moda oluşturuyor. Kimileri örtünürken biraz daha farklılık oluşturmaya başladılar. Pardesülerde farklılık oluşturuluyor. Renklerde farklılık oluşturuluyor.

Bütün bu açıklamaları yaptıktan sonra diyebiliriz ki evet, günümüzde tesettürün moda boyutu var. Kadınların örtünmeyi güzelleştirmeye, bir akım, bir stil geliştirmeye çalıştıkları bir gerçek. Bu stilin geleneklerden ayrı olduğu da bir gerçek.

Modern bir hareket bu. Yeni bir kesimin hareketi. Kentlere gelmiş olan, okumuş, geleneksel rollerden sıyrılmaya çalışan, gelişen, ilerleyen bir kesimin hareketi. Günümüzde tesettürün görünüşü bu. Bu hareketi geliştiren insanlar genelde ev kadını degiller tahsilli insanlar, kentli, gelecekte profesyonel yaşamın içinde yer alacak insanlar bunlar. Bu kesim İslâmî kesimin içinden çıkan eğitim alanında, hatta bir anlamda siyasi ve ekonomik alanda da başarı göstermiş insanlar.

Bu gelişim dışarıdaki kesim tarafından nasıl algılandı?

Birkaç şekilde algılandı. İslâmî kesimin bu gelişmesi, bu başarısı Türkiye’de olsun, dışarda olsun epey bir zaman bir tehdit olarak algılandı ilk başta. İşte, sanki modernliğin karşısında bir geriye dönüş zannedildi. Bu hareketin yeni bir olay olduğu farkedilemedi bir süre. Tam tersine geriye bir dönüş, geleneksel bir hortlama olarak algılandı. Sanki bütün gelenekler kötüymüş gibi ilerlemeci gidiş karşısında gerilemeci bir hareket olarak görüldü.

Bir başka bakış açısına göre bu yeni hareketin modern toplumun bir sonucu ve parçası olduğu görmezlikten gelindi. Olayın yeni boyutları kavranamadı. Bu gelişim, modern topluma karşı bir eleştiriydi belki ama aynı zamanda o toplum yapısının bir sonucuydu. Hem onun bir parçası, hem de onu geliştirmek isteyen bir hareket olduğu anlaşılmadı.

İslâmî hareketi nasıl anlamlandırmak gerek?

Biz aynı toplumun insanlarıyız, aynı çağın bir gelişimiyiz. Çağdışı bir hareket değil gelişen İslâmî kesim. Her kesim gibi modern hayatın bir parçası. Bastırılmış ve hortlamış bir hareket değil. Çağın getirdiği sonuçlardan ekonomik olsun, siyasî olsun etkilenmiş ve onlardan oluşmuş bir hareket bu...

Burada tesettürün ilginç olan yanı, İslâmî kesimin mahremiyetini savunmasıdır. Hem modern bir hareket bu belirttiğimiz gibi, hem de mahremiyeti savunan bir hareket. Batı ile farklılık oluşturuyor bu durum. Batı toplumundaki gelişim ve demokrasi neredeyse mahremiyetin bozulması üzerine kurulu. İslâmî hareket ise mahremiyet bozulmadan bir şeyleri dillendirmeye çalışıyor. Bu yönüyle hem modern hem de değerlerini yitirmemeye çalışan bir hareket. Diyebiliriz ki, bu akımda hem modernizm var, hem de Batılı modernizm çıplaklığına karşı bir direniş var. İlginç bir durum yani.

Hem modern toplumun bugünkü zamanına ilişkin bir hareket, hem de inançlardan dolayı bir ebediyet inancı var. Sadece bugünkü dünya yok, inanan insana göre... Ebediyeti de kaybetmemek istiyor. Bu ikisi arasında tercih ve denge sınırında inanan kesim.

Başörtüsü ve örtüneni herhangi bir siyasî hareketin simgesi olarak görüyor musunuz?

Hayır, başörtüsünün herhangi bir siyasî partinin simgesi olması diye bir şey yok. Ama İslâmî hareketin en görünür, en ayırd edilebilir simgesi başörtüsü.

Peki örtünmenin siyasî bir yönü olduğunu düşünüyor musunuz?

Siyasi bir kimlik olarak görmüyorum başörtüsünü. Ben daha ziyade sosyal bir olgu olarak görüyorum bunu. Siyasi bir kimlik simgesi değil bence başörtüsü. Çünkü ortada sosyal bir olay, sosyal gelişmelerin sonucu meydana gelmiş bir akım var.

1980 sonrası bütün dünyada ortaya çıkan, farklı vecheleri olan bir akım İslâmî hareket. Başörtüsü de bu hareketin bir gere-

gi. Türkiye’de de herhangi bir siyasi partiye tamamen bağlı olmaksızın toplumsal olarak gelişti bu olay. Siyasi olmaktan ziyade sosyal bir gelişim yani bu. Bir yönüyle de kültürel... Partiden bağımsız olarak tesettürlü olan geniş bir kesim var. Bilinçli eğitilmiş, çoğu bir yerlere gelmiş bir kesim bu.

Şimdiye kadar İslâmî kesim varoşlarda yaşıyordu. Diğer kesim açısından bir rahatsızlık oluşturmuyordu onun için. Çünkü geri plandaydılar. Yahut da işte tatlı anneanne imajıyla başörtüsü kaynaştığı için bir mesele oluşmuyordu yine. Yani sıradan ev kadınları, sevimli ihtiyarlar kullanıyordu başörtüsünü. Bu yüzden başörtüsü toplumsal bir mesele olarak görülüyordu.

Sonra, değişti bu durum. İki taraf açısından da değişti. Bir; başörtüsünü takanlar, kentlere geldiler, merkeze geldiler. İki; şimdiye kadar onlara açılmamış mekânlara girdiler. Nedir o mekânlar? Mesela üniversiteler, okullar, siyasi partiler, parlamento, televizyonlar...

Kısaca yavaş yavaş yükselmeye başladılar. Bunlar da modern hayatın ve demokrasinin bir sonucu. Yani sistem kendi üretti bu insanları, kendi içinde geliştirdi. Sistemin kurumları içinde oluştu herşey. Nelerdir o kurumlar? Bir, eğitimidir; iki, siyasettir; üç ekonomik alandır...

Bu insanlar okudu, yükseldi; siyasete atıldı, söz hakkı kazandı, güç kazandı; ekonomik hayata girdi para kazandı... Güçlendi... Bu aslında Türkiye’de hepimizin başarısıdır. Hepimiz buna katılabiliriz. Ama ne oluyor? Katılımların hiçbirisi sancısız olmuyor. Sadece yükselen İslâmî kesim için değil bu. Sosyal bir kuraldır bu. Sisteme yeni girene genelde insanlar reddederek, dışlayarak yaklaşırlar. Çok kolay kabul etmezler onu yapıya. Sisteme yeni giren, o yapıya entegre olmaya çalışana karşı o anda o sistemin içinde olan seçkinler tepki gösterirler. Yeni geleni içlerine almak istemezler. Bu toplumsal bir kuraldır. Bu dünyanın bütün ülkelerinde böyle...

Ama İslâmî kesime diğer kesimin gösterdiği tepki ne yazık ki çok daha sert, çok daha katı oldu. Bu çatışmayı simgeleyen de

başörtüsü oldu. İki taraf için de başörtüsü bir çıkış noktası oldu. Laik kesim başörtüsü simgesiyle baktı bu duruma. Diğer taraftan İslâmî kesim de başörtüsü taşıdığının bilincindeydi. Bunu bir kesim önce görmezden geldi. Meseleyi farkedemedi. Sonra şert bir karşı koymaya başvurdu. Çünkü insanlar alıştıkları ayrıcalıkları paylaşmakta zorlanıyorlar.

Örtünün estetikleşmesini nasıl görüyorsunuz?

Ben estetikten yanayım. Estetiğin hayatımızın bir parçası olduğuna inanıyorum.

Bizim gençlik yıllarımızda sol ütöpik hareketin olduğu dönemlerde estetik küçümsenirdi. Çünkü güzel giyinmenin sizi halktan, işçi sınıfından uzaklaştırdığına inanılıyordu. İnsanî tüketim kalıplarının içine soktuğuna inanılıyordu. Tabii bunlarda doğruluk payı vardı... Ama sonradan bu görüşlerini değiştirdiler, değiştirmek zorunda kaldılar. Estetiğe karşı uzun süre direndiler. Sonra benimsediler.

Bizde bu var: Bir bakıyoruz estetiğe karşı direniyoruz. Bir de bakıyoruz tamamen estetiğin etkisine giriyoruz.

Şu andaki estetik ne kadar bizden?

Şu anda İslâmî tesettür çizgisinde Batının etkisi Doğudan daha fazla. Bir taraftan estetiğe karşı koyarken bir taraftan Batının estetik değerlerine teslim olmuşuz.

Neden? Çünkü estetik oluşturabilmek bile gelişmiş toplumların işi. Şu anda moda da, estetik de gelişmiş toplumların işi. Yenilikçilik ve bir şeyleri yeniden oluşturabilmek çok kolay bir şey değil. Tesettür gibi bir olguda bile Batının bizden çok daha fazla izdüşümü var. Bu enteresan değil mi?

Tesettürün modernleşmesini nasıl yorumlarsınız?

Bu, toplumsal bir hareket. İslâmî kesim zenginleşiyor, başarıyor. Onun için bu hareketin içinde bulunan kişiler; kadınlar, öğ-

renciler, hatta erkekler zenginleşiyor, topluma katılıyor, yükseliyor. Bu, yükselmeyi ifade ediyor. Yükseldikçe, geliştikçe de etrafındaki nimetlerden daha fazla faydalanmak istiyorlar. Bu sadece tesettürde modernleşmeyle de sınırlı değil. Hayatın her alanında görülüyor bu durum. Mesela tatil kavramı... Bir Caprice Hotel kuruldu mesela.

Eğer bu yükselme ve imkânları olmasaydı bugün bunu gözlemeyecektiniz. Ne tatil yöreleri olacaktı muhafazakâr kesime yönelik, ne defileler olacaktı, ne de üniversitelerde böyle kız öğrenciler.

Bir rahatlama, bir yumuşama mevcut. İki taraf arasında duvarlar yıkıldığı gibi aradaki farklar da yumuşamaya başladı. Ve bu güzel bir şey bence. Toplumsal uzlaşma, birbirini tanıma ve birbirinden faydalanma böyle olur. Bütün bunlar da gerekli şeyler.

Sizin başörtülü öğrencilerinizin tavır ve başarı olarak diğerlerinden farkı var mı? Varsa nedir?

Bir kere daha sessiz ve sakinler. Derste diğer öğrenciler kadar soru sormuyorlar. Ama dışarıda gelip çok soru soruyorlar, inceliyor ve araştırıyorlar. İki sene önce 200 kişilik bir sınıfta en iyi notu başörtülü bir öğrencim almıştı. Katılımcı ve başarılılar.

Giyimde estetiğe dönecek olursak örtünme bizim kültürümüzden ne kadar besleniyor günümüzde?

Estetik oluşturmak için gerçekten size ait bir şeylerden esinlenmek zorundasınız. Şimdi oturup da eskiden Osmanlı'da insanlar şöyle giyinirdi, böyle olurdu... demeğe kalkışırsanız, tamamen o kıyafeti günümüze taşımaya kalkarsanız gülünç olursunuz. Bunun alemi de yok zaten. Giyim kendi kendine gelişen bir şey. Modern bir yapı bunu kendiliğinden oluşturur.

Batıya baktığımız zaman Batı zannedildiğinden daha gelenekçi bir toplum. Geleneklerine sahip çıkıyor. Geleneklere sahip çıkılması onun el değmeden tamamen bugüne aktarılması değildir. Böyle yapmaya çalışırsanız gelenekler unutulur gider.

Biz geleneklerimizi bugüne taşınabilir, yaşanabilir hale getirmesek unutulur. Modernlik, geleneklerin dokunulmaz kılınıp yitirilmesi değil, zamana uyarlanabilmesidir. Bizse geçmişle gelecek arasında köprü kurmak yerine gelenekleri yıkarak ilerliyoruz.

Günümüzdeki İslâmî kesimin giyim tarzının da geleneklerle pek bir ilgisi yok. Tesettüre riayet etmeye çalışmanın dışında gelenekçi bir yönü yok. Daha çok Batı tesirinde gelişen bir şekil mevcut. En azından Batının giyim silüetini alıp getiriyor. Başka türlü olmalı, olmamalı o farklı mesele. Bunun yorumunu yapmıyorum. Ama şu andaki mevcut durum bu.

Bu sadece örtünme meselesinde böyle değil. Hayatımızın bütün sahalarında böyle. Ev yaşantılarımızda bile bu böyle. Biz kendimize has bir estetik geliştiremedik, kendi tarzımızı kuramadık. İslâmî kesimde de bu böyle. En azından bir cami estetiği bile geliştiremedik. Yeni yapılan camilere bakın şöyle bir. Ölçüsüzlüğe, estetiksizliğe dikkat edin.

Örtünmenin sıklaşmasını bir yozlaşma olarak görüyor musunuz?

Hayır bir yozlaşma değil. Tam tersine artık örtü eskisi gibi fakirliğin, cahilliğin, geri kalmışlığın sembolü değil toplumun gözünde. Bunu başarının, yükselmenin sembolü olarak algılıyor toplum.

Estetiği toplum olarak nasıl oluşturabiliriz?

Güzeli oluşturmak o kadar kolay bir şey değil. Bu bir eğitim, göz zevki, sanatsal zevklerin gelişimi meselesi. Daha çok sanatla gelişir güzellik: Dünyayı görmekle, kendi kültürünü bilmekle gelişir. Şu anda bu mevcut mu? Hayır. Zamanla olur mu? Belki. Bu konuda çok iyimser değilim. Çok karamsar da değilim.

Türkiye henüz tüm kartlarını oynamadı, tercihlerini kesin belirlemedi. Ortalık bulanık... Ne olacağını, neyi başarıp başaramayacağımızı bilmiyorum. Bu hepimizin karşılıklı etkilenmesine, beslenmeyi bilmesine bağlı.

ARABESK İLE İSLAMCILIK ARASINDA REKABET VAR

KONUŞAN: MEHMET GÜLERYÜZ

Bugün yılın ilk dersi...

Evet, mahşer alanı gibi. 200 kişiden fazla bir 1. sınıf sosyoloji, siyaset bilimi, işletme, rehberlik; hepsi sığmadı anfiye zaten.

Hocalığının yanı sıra araştırma, tespit ve kayıtların toplumda seni sürekli belli bir tempoda ve gerginlik halinde tuttuğu bir gerçek. Kitapların var, topluma ulaşıyor. Bir miktarını tanıma, takip etme imkânı buluyoruz. Ama çoğu zaman da galiba o topladıklarından en büyük miktarı, üstünde yani bün-yende taşıyorsun. Bu nasıl bir günlük yaşam psikolojisi doğuruyor? Ne tür bir noktada görüyorsun kendini?

Bunu üstünde taşıyorsun. Ben sosyoloji eğitimimi bitirip Fransa'da daha derinlemesine bir eğitimden geçerek Türkiye'ye geldiğimde eğitimin burada da devam ettiğini gördüm. Aslında her gözlemim beni değiştiriyor. Üstünde taşımak bu demek. Yaptığım her araştırma benim kişiliğime, bünyeme bir şekilde nüfuz ediyor ve artık o, ben olmamaya başlıyorum. O araştırmaya, o konuya teslim oluyorsunuz. Yaptığım sosyoloji tamamen benim dışımda, elimi yıkadığım vakit akıp gidebilecek, üstümde iğreti bir elbise değil. Tabiatıyla beyin zerreciklerime, bakış şeklime bir

şekilde damgasını vuruyor. Bu etkileşim çok ağır; çünkü çok yorucu. Bazen insanın kişiliğini sürekli “alert” tutması gerekiyor. Bir de yabancı göz önemli. 10 sene önce Türkiye’ye geldiğimde gözüm yabancıydı. Aslında bu yabancı gözün çok yaratıcı bir tarafı var; çünkü herkesin doğal karşıladığı olayların o kadar da doğal olmadığını görüyorsunuz. Sosyoloji de işte bu. Kanıksamak çok önemli. Kanıksamak ve şikayet, sosyal bilimi öldürür. Onun için sürekli yeni bir gözle bakmasını bilmek gerekiyor. Bu da bir med-cezir gibi... Bir sosyolog bir şekilde hem toplumun içinde yerli, buralı olmak zorunda, yani belli bir şeyi gözlemlemek için buralı olmanız gerekiyor. O ayrıntıları kaçırmamanız, tüm antenleriniz, hücrelerinizle burayı yaşamak, soluklamak için hem kendisini çekip çıkarıp bu olağan yaşamdan yeniden bir düşünce, bir yeni bakış açısı üretmek mecburiyetinde... Bir şekilde bunun da üzerimizde taşıdığımız bir psikolojisi var. Bir tür gelgit olayı. Bir yandan topluma fevkalade angaje olabilmeli, öteki yandan ise gerektiğinde toplumun dışına çıkabilmeli. Bunun bir çok örneği var. Mesela bazen çok okuyorum birtakım ipuçları yakalayabilmek için. Çok gözlüyorum, sokaklarda çıkıp gezmem gerekiyor. Bazen de tamamen bu dünyayla ilgili prizden kendimi çekiyorum. Özellikle gazete ve medyadan. Böyle bir med-cezir olayı var.

Bir de araştırmacının bulgularının ötesinde eldeki verilerin birbirine çarpıtılmasından oluşturduğu üçüncü haller var. Tespitlerden doğan oluşturmalar. Bir tespit, bir tanımlama veya bir buluşu kreativite ile eş tutmak doğru mu sence?

Ben, doğru diyeceğim. Çok kişisel bir damgası olduğuna inanıyorum. Artık belli bir şekilde damıtarak bugüne kadar yaptığı, nız araştırmalarınızdan belli bir sezgi ve eleme birikiminiz var. Onun için zaten çok kişisel bir olay. Artı benim bakışım ile 20 yaşındaki bir çocuğun bakışı aynı değil. Tabii ki onun bakışında başka zenginlikler var. Ben, kendi çağımla belirlenmişim. Kişisel damgaya çok inanıyorum. Auguste Comte, Marx gibi insanların

da damgası çok kişiseldir. Aynı şeyi onlar dışında başkası yapabilir miydi?

Aydın kişiliğinle seni tanımlamam söz konusu olduğunda bu o kadar kolay olmuyor. Hazır bir kişilik, hemen adı konulur, altı çizilir ve tavsiye edilir bir noktada olduğunu zannetmiyorum. Buna katılıyor musun?

Evet. Nitekim belli bir bilinç, bazen sezgiler, bazen insanın kendini koruma içgüdüleriyle bu noktaya geldi. Ben ilk geldiğimde öğrencilerime “Aydın değilim” diyordum, “sosyologum sadece”; çünkü o aydın geleneğiyle kendimi çok belirlenmiş hissetmiyordum. Neydi aydın olmak? Verici olmak, solcu olmak; biraz vatani kurtarmak, toplumu değiştirmek istemek... Oysa ben toplumu anlamak istiyorum. Çok farklı bir konum; çünkü bir sosyolog olarak çıkıyor, farklı bir zaviyeden bakıyorsunuz. Sonra zaman içinde baktım, ben de bir aydın konumundayım; ama aydın kavramı değişti. Sadece akademisyen, üniversite sınırlarıyla kapalı kalamadım, yaptığım şeyler bir şekilde üniversite duvarlarını aştı. Türk toplumu ile üniversite duvarları arasında geçirgenlik zaten çok.

Nasıl bir geçirgenlik bu?

Yazdıklarınız topluma hemen ulaşabiliyor. Üniversite duvarları kalın değil. Kitap yazıyorsunuz. Sadece üniversiteliler tartışmıyor sizin yaptığınızı, toplumun çeşitli kesimleri tartışabiliyor. Türkiye’deki en büyük tatmin şu: Birdenbire toplumla haşır neşir oluyorsunuz. Bu tabii bir tatmin getirdiği gibi, sizi kırılğan ya da dokunulabilir de kılıyor. Sizi koruyan bir şey yok. Onun için hakkınızda çıkacak olan bütün söylentilere açıksınız. Hele yeriniz belli değilse, yani aydın, ilerici, solcu, feminist... İnsanlar nerede olduğunu belli olsun istiyor ve kolektif bir inanca sahip çıkmanızı bekliyorlar.

Hiçbir zaman angaje olmadın mı?

Hayır, ben hiçbir zaman angaje olmadım. Hatta bir tane örneği vardır. Hakkımda çıktı. Tüban meselesi ile ilgili telefon etmişlerdi. Öğrenciler atıldı. “Siz buna karşı çıkmıyor musunuz?” Hayır dedim, bunu hukukçulara sorun. Tavır almamıştım. Evet *Modern Mahrem* çok cesur bir kitaptı ama cesaret illa ki angajman değildir. Ben kendimi hep siyasi angajmanların dışında tutmaya çalıştım. İslam konusunda rahatsız edici şeyler söyleyebilirim ama angaje olmadım ve bunu da özgürlük, lüks olarak algıladım. Örneğin Kürt meselesindeki baskılar nedeniyle mecbur kaldık, ben de imza verdim. En siyasi konularda da yazabilirsiniz ama angaje olmayan aydın kavramı insanlara inandırıcı gelmiyor. Siyasi birtakım yaftalar yapıyorlar.

Bu, çok ciddi bir yalnızlık. Sonuçta insanın direnmesini veya yeniden geri çekilip de tekrar hareket etmesini destekleyen güçleri nereden buluyorsunuz? İşinizin bayağı yıpratıcı yanları da var; çünkü bir araştırmacıyı çok seven ya da çok da ona katılan bir toplumda yaşıyoruz.

Evet, belli bir cemaatim yok. Cemaati olmayan insan da belki Türkiye’de çok yalnız. Cemaat nedir? Aynı ideolojiyi, aynı siyasi görüşleri paylaştığınız bir arkadaş grubu, geniş anlamda bir cemaattir. Fikirlerine yakınlık duyduğunuz için bir hareketin içinde olursunuz, bu da geniş anlamda bir cemaattir. Bunların içinde olmadığınız vakit aslında çok büyük de bir özgürlük var. Bunu da görmek lazım. Çok büyük kapılar açılıyor, çok zenginleşiyor. Çok farklı insanlarla tanışıyorsunuz. Benimle hiçbir şekilde aynı sosyal kökenleri, aynı fikirleri, aynı yaşam alanlarını paylaşmayan insanlar, sadece yazdıklarım ve ilgi alanları nedeniyle benimle buluşabiliyorlar. Başınıza bir şey geldiği vakit Türkiye’nin en güçlü tarafı, bu cemaati. Biraz boğar insanı ama aynı zamanda da destek olur. Fiziksel birliktelikten doğan bir köy adeta. Ama benim bugün yaşadığım bir yersizlik, yurtsuzluk olayı var. İletişim ve etkileşimim, hatta macera boyutunun çok açık olması söz konusu. Entellektüel bir macera. Yersiz, yurtsuz derken sadece

Türkiye'deki yerimin çok fazla belirli olmamasını kastetmiyorum. Bütün yaşamımızda bir küreselleşme görülüyor. Ben onu yaşamaya, hakikaten bir kürenin içinde dolaşmaya başladım. Birtakım insanlarla karşılaşılıyor ve o artık gerçek ilişkiler olmaya başlıyor. Diyelim uluslararası bir konferansta kurduğum ilişki çok kalıcı olabiliyor. Ben bunu bu yaşamda yaşıyor, bu globalde Türkiye'den dünyalı olabilmenin zevkini çıkarıyorum.

Bir dünya köylülüğü olayı var...

Evet, dünya köylüsü oluyorsunuz. Belli bir mekânda, aslında yine de birbirine benzer insanlar. Mesela Maraş'tan bana öğrenciler geliyor. Hong Kong'dan, Yeni Delhi'den yazıyorlar. Bu bana haz veriyor. Gözüm şu anda Batı'da değil. Bizim yetiştirdiğimiz dönemde uluslararasılaşmayı Batı olarak anlıyorduk. Bugün artık gerçekten uluslararasılaşma sözkonusu. Benim için uluslararasılaşma, Hindistan'daki, Çin'deki, Kahire'deki, İran'daki arkadaşlarımla bir entelektüallite oluşturmak. Bunun getirdiği psikolojik birtakım şeyler var. Yersiz yurtsuz olmakla eşzamanlı şeyler yaşıyorsunuz. Zaman aynı değil her ülkede. Zaman kavramı değişti. Eşzamanlı çok şey yaşıyorsunuz.

Yine de insanın bir mahalle ihtiyacı var ve bu mahalle ihtiyacı hemen her noktada, her saniyede burnunun ucundaki günlük olaylara kadar yaklaşıveriyor. Hem öyle bir boyuttasın, hem de gene oturduğun mahalleye çakılısın. Bunun epey de pahalı bir şey olduğu bir gerçek; çünkü hep ayağından bir kenara bağlısın. İçinde olduğumuz toplum müthiş bir dinamik yaşıyor gözüküyor. Pátinaj mı bütün bu gelişme gibi gözüken şeyler?

Öyle bir anda sordun ki bana bu suali! 10 senedir sorguladığım kadar net bir biçimde, şu anda sorgulamaya başladığım benle yapıyorsun bu söyleşiyi.

Benim garip bir zamanlama duygum vardır.

Bunu bana bir yıl önce sorsaydın bu kadar belirgin ortaya çıkmayacaktı ama şimdi çok belirgin. Dediğim gibi, insan kendini birden kapana sıkışmış veya boşluğa düşmüş hissediyor. Yakın bir zamanda Mısır'daki Piramitleri gezdim. Piramitler'in içinde ufacık bir alan var. Bir tarafta da duvarlar. Yaşamımız biraz da bu. Taşları taş üzerine koyabilmişiz; ama taşları taş üzerine koydukça bazen de yaşanılacak, nefes alınacak alanı daraltmışız. Piramitlere tırmanmaya çalışırken görüyorsunuz ki taşlar çok büyük ama aşağı yukarı renkleri aynı ve çok eğik. Yumuşak bir taş hemen altından kayıyor ve bir yükseklik korkusu veriyor insana. Müthiş bir özgürlük, ama nasıl aşağı ineceğiz? Orada da yükseklik korkusu devreye giriyor. Demek istediğim; çok farklı his dünyaları içinde dolaşabiliyor insan. Türkiye bu tür his dünyalarını doğrusu uç noktalarda yaşatan bir toplum.

Ben 10 senedir Türk toplumunun renklendiğini, artık raya oturduğunu düşünüyordum. Raya oturmuş bir toplumdan çok daha ilgi çekici. Bir Paris artık sıkıcı gelmeye başlamıştı. Yaşlı, koskoca bir kaya, hayatları belirli insanların, heyecan yok. Büyük tarih ile bizim küçük yaşantımız arasında bir ilişki var. Türkiye'de benim yaşantım öyle. Çocukluğumdan beri öyle; çünkü siyasi bir aileden geldim. Türkiye tarihi nasıl açılıp kapanıyorsa, benim soluklanmam ve nefes almam hemen hemen onunla eş zamanlı. Evimin kapıları, duvarları, bacaları açık bu tarihe. Bunun çok büyük heyecanı var. Kendi küçük hayatımıza hapsolmadık.

Gelecekte olgunluğa erişecek bir toplum olarak görmüyorum ben.

Bilmiyorum. Mısır'a gittiğim vakit çok olgun bir toplum gördüm. Belki Batılı anlamda olgun değil ama eskinin, geçmişin bilincinde. Yani muazzam bir devamlılık. Tabii buna karşılık Türkiye gibi de dinamik, heyecan verici değil. Ama o iç dünyalarının zenginliği, o zamana küstahlıkla direnmeleri... O dinginliği insan Türkiye'ye geldiğinde veya Mısır'a gittiğinde daha net görüyor. Türkiye'nin o sinirliliğin getirdiği kreatif bir potansiyeli var

ama bunu 10 senedir yaşayıp da bir yerlere gelinmediğini görünce insan şüpheye düşüyor.

Peki her gelen insan adeta yeniden keşfediyor her şeyi. Bunun adını nasıl koyabiliriz?

Türkiye ders çıkarmıyor. Mesela her darbe sonrası aynı gelişmeler yaşanıyor. Şu anda Türkiye'nin geleceğini insanların iradesi en az belirliyor diye düşünüyorum. Ne siyasilerin iradesi, ne başka bir şey. Türkiye'nin geleceğini yine de bu kavga, dövüş, birbiriyle olan sinirlilik alanı genişletti. Bugün Türkiye çok konuşuyor. Eskiden ben ve devlet diye kavga ederdi. Şimdi hiç olmazsa kendi arasında konuşmayı öğrendi. Devlet nereye giderse gitsin... Dünyalı olduğu ölçüde bu toplum güç kazanacak. Birtakım ihtiyaçları var, insan hakları, zenginlik, altyapı, sigorta, hastane gibi... Dünyalı oldukça bunları daha da çok talep edecek.

Herkes şehre gelirse bir merkez söz konusu olmayacak. Peki bu yaşam tarzı bizim ülkemizde biçimini değiştirdi mi sence?

Bence değiştirdi. Yeni kentlilik biçimleri çıktı. Arabesk bunun en iyi örneği. Kadın-erkek birlikte eğlenme mekânları yaratıyorlar.

Buna karşılık bu mekânların ortadan kaldırılmasına yönelik de bir hareket var.

İslami hareket mi? Bunun da bir çelişkisi var.

Her ikisi de aynı şiddetle artıyor.

Bence arabesk ile İslamcı hareketler arasında müthiş bir rekabet var; çünkü ikisi de aynı kesim altında toplanıyor. Bir tanesi daha püften bir ahlak içinde, öbürü modernliğe daha öykünerek alaturka. İkisi de biraz ortaya doğru da geliyor olabilir. Türkiye'nin böyle bir şansı da var.

Bir yerde buluşabilirler mi?

Bilmiyorum. Türkiye'nin en büyük sorunu bu. Türkiye'deki

farklılıklar diğer ülkelerle karşılaştırıldığında inanılmaz. Bunlar doğal farklılıklar değil. Demokrasinin ve gelişmenin getirdiği farklılıklar. Kendini ifade ediyor, örgütlüyor ve de tartışıyor. Zaten Batılı demokratik toplumların en büyük becerisi, farklılıklardan bir düzen ve demokrasi çıkartmak. Biz bu farklılıklardan iç savaş mı çıkaracağız?

Sorun o.

Bu artık tabanda uzlaşmaya bağlı. Türk toplumu kendi içinden kuralları çıkaracak mı yoksa kurallar sürekli olarak tepeden inme kendisine mi dayatılacak? Karşılıklı etkileşim başlayacak mı? Birtakım alancıklar yarattık mesela; laiklerin eğlenme biçimi, İslami kesimin yaşam biçimi vs. Türkiye’de ilk defa bunlar arasında da etkileşim başladı. Onun için bu kadar kızıyoruz. Bundan önce görmezdik. Daha bir kast sistemi vardı.

Tabii mekânlarda yaklaşmalar oldu.

Ortak mekânlar yaratıldı, mesela televizyon. Ben bu etkileşimin olumlu olduğunu düşünüyorum.

Bunun da bir doygunluk noktası oluşur, “hadi bildiğimizi yapalım artık” denilirse o biraz korku verici. Bir an evvel alanların kazanımı ve katileştirilmesine yönelik bir gayret var.

O paylaşımsızlık demek.

O zaman bu konuşmaların, bu bir arada varlık kabullerinin sonu olabilir.

Tabii herkesin korkusunun da bu olduğunu düşünüyorum.

Her kesimde mi böyle bir korku var?

Ben inanıyorum. Her ülkenin fanatikleri var. Fanatikler devletten sokaktaki insana kadar gidiyor. Ama her kesimin de kendi demokratları var. Ancak engellemeye yetecek mi bu olayı bilemiyorum.

Bütün bu dinamizm içinde toplumun bir garip estetiği veya estetiksizliği oluştu. Buna ne diyorsun? Bir toplum güzel duygu ve düşüncelerini böyle bir hercümerç içinde kaybedebilir mi? Bu sürekli kayıp mıdır yani? Kendi değerlerini bulacak mıdır? Yoksa arabesk, bu topluma hakim estetik olabilir mi?

Hayır. Türkiye'nin böyle tek bir estetiği olacağını artık düşünemiyorum. Ama Türkiye'nin yaşadığı estetiksizleşme de Batılılaşmanın eseridir. Bunda kendimizi kandırmayalım.

Bu ciddi bir tespit.

Batılılaşmanın getirdiği müthiş bir özgüven kaybı var. Bu bir alaturkalık-alafrangalık ayrımıdır. Alaturka yani Türkvari. Düşünün ki bir yabancı gözülle kendimize bakıyoruz ve buna negatif bir değer atfederek. Burada müthiş bir şizofreni var. Alaturka neredeyse bizim gözümüzde kötü bir şeyle özdeş olmaya başladı. 'Sen alaturka bir adamsın' dediğimizde 'Medeni davranmasını bilmeyen bir adamsın' demek. 'Bu kadın çok güzel ama alaturka' dediğimizde, bu bir eksiklik, çirkinlik ifade ediyor. Toplumun estetik değerleri açısından düşündüğümüzde fevkalade ilginç bir hiyerarşi. Türk'e ait olan daha aşağıda. Hindistan ise çarpıcı. Sanki kendi estetik değerlerini belirlemiş. Erkekleri ve kadınları o sarileri çok büyük özgüvenle taşıyorlar. Amerika'da da taşıyor. Beyaz Saray'da da sarileriyle çalışıyor. Fevkalade de Batılı.

Bütün partilerin ortasından itibaren göbek atmaya başlıyoruz.

En Batılılaşmış kesimde de, en seçkin kesimde de kendi gibi olmak istememe var ama elinde olmadan da oluverme.

Ya İslami kesimdeki tesettür. Hatta sarık saranların sarıkları.

Tesettürün geleneksel yahut alaturka estetik anlayışla ilgisi yok. Türkiye'de arabeskle ilgili alaturkalık çıkıyor.

Bunu bir kesime ait kılarsak galiba sadece yeni şehirleşme hali mi?

O kadar klasik sosyoloji yapmayalım, biraz da tüm dünyanın modernlik ve kimlik arasındaki arayışlar diye düşünmek lazım. Bu soruyu 1923'lerde sormuyorduk. Senaryoyu baştan yazmak kolay değil. Bence çok seçkinler arasında da Osmanlıya, Türk mutfağına, Selçuklu eserlerine geri dönüş var. Türkiye'nin çok farklı kesimleri, çok farklı biçimde, aynı olayın eteğinden tutuyorlar. Ne olayı o? Kendi kimliğinizle, geçmişinizle bir şekilde yeniden köprü kurmak. Ama seçkin kesim tabii ki bunu çok daha başka bir düzeyde, arabesk daha etiyile, canıyla kuruyor. İslami kesim ise daha bir tepkiyle, yeniden kurmaya başlıyor. Aslında hepimiz için bir Doğululuk söz konusu orada bırakılamaz ya da orientallik bir dehliz var bizi içine alan. Her kesimde ben bunu yaşadığımıza inanıyorum.

O bir gerçek. Onu artık hepimiz hissediyoruz. Galiba kendimiz de müsaade ediyoruz biraz onunla karşılaşmaya.

Klasik çağdan geçecek, arkasından Aydınlanma Çağı, post-moderne kadar uzanacak bir devamlılık zinciri içinde olmadığımızı biliyoruz. Türkiye'nin içinde bir bütünlük, devamlılık yok, kopukluk var. Hep dışarıdan etkilerle düşünce başlamış. Türkiye inanılmaz bir modernliğin parçası ama Türkiye olarak değil. Tüm alanlar arasında birbirine gönderme yok, tutarsızlık var yani. Kendi özel yaşamımızda da böyle.

Modernlik artık Batı'nın malı olmaktan çıktı. Modernlik bizim de bünyemiz içinde. Ama çok farklı, anlamadığımız bir biçimde tezahür ediyor. Filtresiz bir biçimde... Medyada görüyoruz, pornografik yayınların Türkiye'ye ilk girişinde görüyoruz, liberalizmin ilk girişinde görüyoruz. Milliyetçilik de öyle. Milliyetçilik dünyanın her yerinde var ama Batı'da çok özgürleştirici bir şey olmuş. Bizde milliyetçiliğin şu anki hali müthiş tepkisel. Batı'da ders veriyorsun, sosyoloji anlatıyorsun. Post-modernizm dersi verdiğin ve dışarı çıktığın zaman sergisi, resmi, yaşam biçimi hepsi birbiriyle devamlılık taşıyor. Türkiye'de dışarıya çıktı-

ğın vakit eşzamanlı apayrı çağları yaşıyorsun. Burada sanatçılara, yazarlara ve sosyal bilimcilere geleceğim. Bu işte özgürlüğü yakaladıkça belki bu özgürlük anlamlı bir şeye dönüşür. Toplum bir tarafta, aydınları veya sanatçıları bir tarafta değil; bir toplumun sadece mühendisleri, işçileri, üretimi, ekonomisi değil, bir toplumu gelişmiş ya da modern yapan, aynı zamanda sanatçısının, sosyal bilimcisinin toplumu anlayarak bilinçüstüne çıkarabilmesi. O olmadan toplum olgunlaşmıyor diye düşünüyorum.

III

İSLÂMÎ HAREKETLER VE MODERNLİK

TÜRK TOPLUMU VE POZİTİVİST ELİTİN ETKİNLİĞİ

KONUŞAN: SADETTİN ELİBOL

Sosyoloji Konuşmaları, Ankara 1991, ECEM Yayıncılık, s. 11-25.

80'li yılların Türk toplumu, sosyologların araştırmalarına yeteri kadar konu olmuş görünmüyor. Kuşkusuz, bu dönemi (de) açıklama çabasında gözardı edilmemesi gereken bir gerçek vardır: Uzun süredir çoğulcu demokrasi sürecinin gelişimine paralel olarak zayıflamasına rağmen gücü hala hissedilen pozitivist elit'in etkinliği. Sözkonusu dönemi "mühendislerin yükselişi" olarak gören Nilüfer Göle burada, konuyla doğrudan olduğu kadar dolaylı yoldan ilgili soruları da cevaplıyor.

Mühendisler ve İdeoloji adlı çalışmanız hem sosyolojik bir metin olarak hem de vardığı sonuçlar itibarıyla Türk sosyolojisi içinde ayrı bir yer kazanmış durumda. Bu nedenle, sizin de vurguladığınız gibi, makro ölçekli kurumsal, yapılaşmamış bir sosyolojik söylem veya mikro, düşünsel olarak verimsiz, toplumsal olarak anlamı bulunmayan ampirik yönelim ikilemi içerisinde Türk sosyolojisinin bugünü hakkında neler söylemek istersiniz? Bunlara bağlı olarak Türkiye'de epey bir geçmişi bulunan sosyoloji biliminin geleceği hakkında ne tür yorumlarda bulunmak mümkündür?

Toplum bilimler çözülmesi zor bir gerilim üzerine kuruludur. Toplamları çözümlemeye kalkıştığımızda karşımıza gerçek-haki-

kat, yapı-eylem, toplum-birey, “diachronie-synchronie” gibi adlandırılabileceğimiz bir dizi ikilem çıkar. Toplumsal yapı, bir yandan insanların isteklerine indirgenemeyecek kadar bağımsız, diğer yandan bireylerin, grupların çevrelerine atfettiği değerlerden de soyutlanamayacak kadar karmaşıktır. Bu nedenle sosyoloji zor bir işi üstlenmekte, doğa bilimlerinden farklı olarak insan faktörünü işin işine sokmak zorunda kalmakta, ancak bireylerin toplamına ve iradelerine indirgenemeyecek bir “toplumsal gerçeklik” iddiasında bulunmaktadır.

Sosyolojik çalışmaların bu gerilim üzerine inşa edilebilmesi “teori ve araştırma” arasında sıkı bir köprü kurulabilmesine bağlı. Ancak sosyoloji geleneğinde genellikle teori denilince akla sosyolojik düşünce gelmekte, araştırma deyince de herhangi bir sorunsala tekabül etmeyen ampirik fotoğrafçılık gelmektedir. Köklü bir sosyoloji geleneği olan Türkiye’de de sosyoloji bu sorunları yaşamaktadır. Artı, son zamanlarda, Osmanlı geçmişimiz tarih bilimini zenginleştirmiş, siyasi geleneğin devamlılığı siyaset bilimini geliştirmiş, sosyoloji ise belki geçmişteki konumundan da geriye gitmiştir. Özellikle ideolojik açıklama sistemleri, sosyolojiyi cılızlaştırmıştır. Ama sanıyorum ki toplumsal devinimi hızlanan bir ülke, toplumsal pratiğiyle mesafe alma, kendi kendisini analiz etme ihtiyacını giderek daha çok hissedecektir.

Bizde batılaşmanın temel sorunsalı başlangıçtan beri “Nasıl Batı kadar güçlü olabiliriz?” gibi bir düşünceye dayanıyordu. Diğer taraftan sanayi uygarlığı, modernleşme veya daha geniş bir tanımla modernlik (*modernity*) ve onun bir ürünü olan rasyonalite de aslında bir güç paradigmasıyla yola çıkıp giderek bu paradigma üzerinde meşruluk kazandı. Sanayi uygarlığı bu güç uygarlığının maddi boyutunu oluşturduysa, rasyonalite de bir biçimde manevi boyutunu oluşturdu. Tabiata ve insanlar arası ilişkilere güç ve egemenlik motiflerinin yansıtılması, giderek örneğin toplumsal alanda sivil toplum kurumlarının ortaya çıkmasını sağladı: yani devletin gü-

cüne karşılık ve ona rağmen, toplumun gücü. Bu bağlamda Türkiye’de rasyonalist görüşler tarihi de bu çerçevede şekillendi. Sizce Türkiye’de bugün bir meslek ve ideoloji olarak mühendisliğin temsil ettiği zihniyet aslında Türk batılılaşmasının geleneğini sürdürüyor mu? Neden?

Türkiye’deki mühendislerin batılılaşma geleneği içindeki rollerine değinmeden önce genelde mühendis ideolojisi ve sanayi uygarlığı arasındaki ilişkiyi hatırlatmak isterim. Mühendis ideolojisi kavramı yadırganabilir. Ancak, bir meslek grubu olan mühendisler, üretim süreci içindeki yerlerinin ötesinde de toplumsal gelişme modellerinin savunucuları olmuşlardır. Nitekim sosyal mühendislik (*social engineering*) olarak nitelenen ideoloji, toplumsal konularda da mühendislik yapılabileceğini, yani mühendislerin üretim düzeyine getirdiği rasyonalitenin tüm toplum ölçeğine yaygınlaştırılabileceğini savunur. Taylorizm, üretim sürecinin daha akılcı ve üretken bir biçimde planlanabilmesi için “en doğru çözümün” mühendisler tarafından bilime dayalı olarak getirilebileceğine işaret etmiştir. Böylelikle, mühendislerin üretim düzeyinde yönetici olarak rolü tanımlanmıştır. Mühendislik ideolojisinin fabrika düzeyinde başlayan serüvenini eğer Taylorizm diye özetleyebilirsek, toplum ölçeğine yayılması çağrısını da Thornstein Veblen yapmıştır. Veblen mühendisleri rasyonel ve bilimsel uygulamaların ve değerlerin taşıyıcıları olarak iktidarda görmek ister. Sanayi dünyasının iş dünyası karşısındaki üstünlüğüne işaret eder. Biri bilimin çıkarlarını, diğeri kişisel çıkarları temsil etmektedir. Veblen’e göre sanayinin makina gücüne karşın kapitalizm “para” gücüne dayanır ve üretimsizliğe, savurganlığa yol açar. Bu nedenle, Veblen bilimin çıkarlarını ve rasyonel değerleri temsil eden mühendisler ve teknik adamlar toplumda iktidar sahibi olmalıdırlar görüşünü savunmaktadır.

Görülmektedir ki, sosyal mühendislik ideolojisi bir anlamda sanayi medeniyeti ile kapitalizm arasında özdeşleşme yerine bir

çatışmanın altını çizmektedir. Piyasa ekonomisinin karmaşıklığı yerine bilim ve teknolojinin “tek akılcı yolunu” savunmaktadır. Sanayi toplumu düşünürlerinin ilkelerinden Saint-Simon'un yazdıklarında da bilim ve teknolojinin, yeni yükselen sanayi sınıflarının önemi vurgulanır. Piyasa ekonomisi yerine sanayinin rasyonalitesi üzerinde duran anlayışlar esasen liberal ideolojiler karşısında daha teknokrat ideolojileri dile getirmişlerdir. Teknokrat ideolojilerin özünde toplumsal mühendislik ütopyası yatmaktadır.

Yani toplumsal sorunların tartışmadan çok bilimsel ve rasyonel çözümü olabileceği inancı. Nitekim teknokrat ideoloji en uç noktasında demokrasiyle çelişir diyebiliriz. Eğer demokrasi, toplumun kararlara katılabilmesi, tartışabilmesi ise, teknokrat ideoloji gözünde zaten kararlar bilimsel yoldan meşruluk kazandığı için tartışmaya gerek yoktur, ayrıca “sokaktaki adamın” bu konuda söyleyebileceği birşey yoktur. Teknokrat yaklaşımla demokrasi arasında bir gerilim, çelişki potansiyel olarak vardır. Nitekim Frankfurt Ekolü düşünürleri, özellikle siyasetin aşırı bilimselleşmesini, yani teknokratik iktidarların bilimsel meşruluğa dayanmalarını eleştirmiş ve bunun demokratik alanı daralttığını göstermişlerdir.

Mühendislerin Türk toplumu içindeki yerlerini, işlevlerini, ideolojilerini, modernleşme hareketlerinden beri süregelen rasyonalist görüşlerin tarihinden bağımsız olarak ele alamayız. Başka bir deyişle, Batı sanayi medeniyetine yöneliş, rasyonel düşünceye yöneliş ile de özdeştir. Mühendisler bu anlamda kendilerinden önceki modernleşmeci seçkinlerin mirasını devralmışlardır. Aynı zamanda Osmanlı'dan bu yana fevkalade merkezi ve devletçi bir yapının güçlü olması, modernleşme modelinde Fransız jakoben modelini, piyasa ekonomisinin karmaşıklığına tercih ettirmiştir. Şerif Mardin'in izinden yürürsek, merkezin periferi karşısında Osmanlı'dan bu yana daim olmuş kuşkulu bakışı ve merkez-periferi arasındaki kopukluk üzerinde durabilir ve Türk modernleş-

me modelinin periferiyi kolay kolay entegre edemediğini söyleyebiliriz. Hatta bir adım daha ileri gidip, Türk modernleşmeci seçkinin kapitalizme karşı olumsuz duygular beslemesini piyasa ekonomisi ve özel mülkiyet ile özdeşleştirdiği ölçüde, periferinin güçlenmesine, toplumun özerklik kazanmasına olan “kuşkulu bakışında” arayabiliriz. Periferinin, toplumun güçlenmesini beraberinde getirecek kapitalizm yerine sanayi uygarlığının değerleri Türk modelinde kolaylıkla meşruiyet kazanmıştır. İşte bu nedenle mühendis ideolojisinin sanayi toplumu ile kapitalizm arasında karşıtlığa işaret etmesinin altını çizdim. Türk modernleşme modelinin anti-kapitalist ancak rasyonalist geleneği mühendisleri kolaylıkla gündeme getirmiştir. Gerek sol hareketler içinde yer alan mühendisler için, gerek İslamcı hareketler içinde yer alan mühendisler için sanayileşme mitosu ve kapitalizmin eleştirisi çok belirgin bir şekilde ortak noktalarıdır. Başka bir deyişle, siyasi ideolojilerinin ardında mühendislik ideolojileri yatmaktadır.

Türkiye’de devlet-toplum, birey-devlet, birey-toplum ilişkilerinin özellikle 80 sonrasında “radikal bir değişiklik” yaşadığını sık sık vurguladığınız, 80 öncesi sivil toplum kurumlarının daraltılması, örneğin bu yönde bir değişiklik olmasına engel oldu diyorsunuz. 80 sonrasında da özellikle bu daralmalar veya daraltılmalar baskıyla da desteklenerek bulunmasına rağmen, toplumsal hareketlerin yükselişini de katar-sınız, yukarıdaki değişikliklerin vücuda gelmesinde neler etkili olmuştur? Mühendislerin yükselişi de bu çerçeveye dahil edilebilir mi? 80 sonrasında sizce gerçek yükselişi mühendisler mi gerçekleştirdi?

Haklı olarak 80 sonrasında demokratik daralmalara ve baskılara rağmen nasıl oluyor da 80 sonrasında devlet-toplum ilişkileri açısından bir dönüm noktası olarak ele aldığımı soruyorsunuz. “Dönüm noktası” derken devlet-toplum ilişkileri açısından kabaca tarihsel bir sınıflandırma yapmak isterim.

Tanzimat'tan 1950'lere kadar, 1923 dönüm noktası olmak üzere artık tarihçiler ve sosyal bilimciler tarafından çok iyi analiz edilmiş olan “yukarıdan aşağı modernleşme” modelinin hakim olduğunu, 50'lerden itibaren ve özellikle 83 sonrası toplumsal alanın özerklik ve hakimiyet kazanmaya başladığını öne sürebiliriz. Bu nedenle 80 sonrası dönüşümün temellerini 50'lerden başlatmak gerekir. Birinci dönemde devlet-aydın-halk üçgeni değişimi çerçevelemekten, ikinci dönemde hükümet-siyasi partiler-toplum üçgeni önem kazanmaya başlamıştır. Çok partili rejime geçişle birlikte siyasi partilerin rolü de değişmiş, “halkı eğitmekten” çok toplumu temsil etme işlevini yüklenmişlerdir. Tabiatıyla bu demek değildir ki siyasi partiler yalnızca toplumun taleplerini dile getirirler, olduğu gibi yansıtırlar. Aynı zamanda, projeleri, programları, icraatlarıyla toplumu yönlendirebilir, beklentileri kanallı edebilirler. Kısacası, rekabetçi siyasal sisteme geçiş ile birlikte siyasi partiler ile toplum arasındaki iletişimin önemi artmaktadır. Bu nedenle 83 sonrası “radikal bir değişiklik”ten söz ederken, bunu sadece siyasi düzeyde değil, toplumsal değişim ve beklentilerle açıklamak gerekir. Daha somut bir şekilde ifade edersek, Anavatan Partisi'nin 1983-89 arası yükselen parti olmasının nedenlerini toplumla arasında kurduğu iletişimde arayabiliriz.

İşte 80 sonrası mühendislerin yükselişine ilişkin sorunuza Anavatan Partisi'nin icraat ve siyaset anlayışına bağlamak gerekir. Anavatan Partisi'ni “mühendis iktidarı” olarak sıfatlandırmanın nedeni, çok sayıda siyasetçinin mesleki kökenlerinin mühendis olmasının da ötesinde (ki bu olguyu da 60'lı yıllarda Adalet Partisi'yle başlatabiliriz) mühendis ideolojisinin unsurlarını barındırmasındadır. 70'li yıllardaki aşırı polarizasyon ve toplumsal çelişkiye tepki olarak 80'li yıllarda toplumsal uzlaşma beklentilerine Anavatan Partisi'nin mühendislik ideolojisi yardımcı olmuştur. “Dava adamı” yerine “teknik adamı” ve “iş bitiriciliği” yeğleyen zihniyet, ilkesel ve ideolojik inançlar yerine, teknik ve çözüm arayıcı icraat anlayışını getirmiştir. Anavatan Partisi iktidarı

siyasette yumuşamaya tekabül ederken, icraatta da, 70 sonralarının karar alamayan Türkiye imajına karşılık, çözüm üreten hükümet imajıyla destek bulmuştur. Kimi zamanda “mühendisvari” yaklaşım, yani her sorun ve engel karşısında “bir yolu bulunur” anlayışı, bir önceki seçkinlerin ilkeler ve kanunlara sadık “hukuk devleti” anlayışıyla çelişmiş ve kamuoyunda eleştirilmiştir. Sonuç olarak, 80 sonrası siyasi gelişmelere özellikle Anavatan Partisi açısından baktığımızda, sosyal mühendislik ideolojisinin izdüşümünü bulup çıkarabilir, önemini vurgulayabiliriz.

80 sonrasında Türkiye’de “80 öncesi ve 80 sonrası” şeklinde bir ayrımın belirginlik kazandı. Bu ayrımın, uzun vadede, özellikle sivil toplumun oluşması açısından, devletin yapılanması ve sizin deyiminizle “toplumsal aktörlerin” kendilerini ifade etmeleri, tanımlamaları ve özellikle kendi toplumsal konumlarının farkında olmaları düşünüldüğünde, Türkiye’nin son 60 yıllık yapılaşması içerisinde ne gibi özellikleri barındırıyor? Sizce Türkiye’nin ekonomik, kültürel ve toplumsal yapılaşması açısından bu ayrımın belirleyici gücü nereden kaynaklanmaktadır?

“80 öncesi ve 80 sonrası” ayrımı 80 sonrası önem kazanan sivil toplum tartışmalarına tekabül etmektedir. Bu nedenle yukarıda sözünü ettiğim dönüm noktası açısından bakıldığında, toplumsal alan giderek geleceğimize ağırlığını koymakta, değişimde belirleyici olmaktadır. Diyebilirim ki özellikle 80 sonrası toplumsal alanın varlığının farkına vardık; özerkliği ve yapısının, kültürel dokusunun önemi bilincimize yansımaya başladı. Toplumsal bilimde olduğu kadar, siyasi hareketlerin sözcük hazinesine “halk” yerine “sivil toplum” kavramının girmesi bunun bir göstergesidir.

70-80, 80-90 yılları karşılaştırması, demokrasi ve sivil toplum arasındaki ilişkilerin irdelenmesi açısından yardımcı olmuştur. Demokratik hak ve özgürlükler sivil toplumun gelişebilmesi

için, özellikle devletten bağımsız özerk bir alan yaratılması anlamında, önşarttır. Ancak sivil toplum, siyasi özgürlüklere indirgenemez. Türk toplumunun 70-80 arasındaki deneyimi bu açıdan ışık tutucudur. Sivil toplumun oluşmasında karşılaşılan zorlukları devlet baskılarına ya da demokratik hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına indirgeyemeyiz. Görülmektedir ki siyasi ideolojiler ve hareketler de sivil toplumu daraltabilmekte, hatta esir alabilmektedir. *Mühendisler ve İdeoloji* adlı kitabımda bu hipotezi işlemiştim. Hatta 80 sonrası ortaya çıkan gelişmelerin, sivil toplumun gelişmesi, mühendislerin artan rolü gibi, 80 öncesinde de tohum halinde varolduğunu, ancak ifade edilemediğini ileri sürmüştüm. 80 sonrası farklı toplumsal aktörler ve hareketler arasında yatay ilişkilerin oluşmaya başlaması, mutabakat alanlarının, özerk bir toplumsal alanın yaratılması açısından önemli işaretlerdir. Toplumsal aktörler ve siyasi hareketler “ülkücülük” ya da “devrimcilik” adına birbirini dışlamak yerine, birbirlerinin varlığını kabul ederek, iletişime girerek, demokrasinin yalnızca “sistemi eleştirme” özgürlüğü değil, aynı zamanda ortak yaşam alanı kurabilmek olduğu gerçeğini sergilemektedirler. Başka bir deyişle, toplum kendi içinde düzen kurabilme sınavını vermektedir. Tek aktör patolojisinden sıyrılıp demokrasi sınavını özgürlüklerden öteye çoğulculuk deneyimiyle vermektedir.

Toplumsal hareketlerdeki totaliter eğilimleri açıklayabilmek için tek aktör patolojisi, bugünün yokluğu ve doktrin fazlalığından söz etmiştim. 80 sonrası çoğulculuk, doğrudanlık, bugünden değişim ve sembolik eylemler, siyasi hareketlerin yapı ve dilinin değişmekte olduğunu göstermektedir.

Ancak 70’li yıllarla 80’li yıllar karşılaştırılması yapıldığında, evrimci bir bakışla yaklaşılmamalıdır. 70’li yıllardaki “tek aktör patolojisi” diye ifade ettiğim, topluma mündemiç totaliter eğilimlerin 80 sonrası yok olduğunu düşünmek bir fantezi olur. Bu karşılaştırma bize toplumun yapısı üzerine ipuçları vermektedir, o nedenle evrimden çok, sarkaç mantığıyla yaklaşabiliriz. Totali-

ter eğilimlerle demokrasi arasında, tek aktör patalojisiyle çoğulculuk arasında gidip gelen bir sarkaç.

Seçilen aktörlerin üçüncü dünyacı, sosyalist, kapitalizm yanlısı ve karşıtı, anti-emperyalist vb. eğilimleri temsil etmeleri, milli bir gelişme biçiminde ifade edilen ortaklıkla süsleniyor. Peki bu aşamada bu farklılaşmalar ve bu özel birliktelik hangi nedenlere dayanmaktadır? Türkiye'ye özgü bir rasyonalitenin taşıyıcıları olan aktörlerin bu farklılaşmasının toplumsal temelleri mi vardır, nelerdir bunlar?

Üçüncü Dünya ideolojisinin en farklı ideolojiler arasında ortak payda olduğunu düşünmekteyim. Kemalist olsun, solcu, sağcı ya da İslamcı olsun Üçüncü Dünyacılığa bir atıfta bulunmaktadır. Bir anlamda "milli ideolojimiz"i tanımlamaya kalkışsak bu ideolojiye, mazlum kimliği, düşman korkusu ve kendi içine kapanma diyebilirim. "Maçı kaybetmedik, suçlu hakem" tepkisi gibi. Gelişmiş dünya karşısında bir savunma duygusu, bir tepkisel korunma. Kemalizm açısından "topraklarımıza göz dikenler" ve bütünlüğümüzün bozulması fobisi, solcu hareketler açısından "emperyalist kapitalist sömürü", İslamcı hareketler açısından da benzer bir şekilde "şeytanın ahlaki başta çıkarcılığı" elbisesi ardında ifade edilen, esasında Üçüncü Dünya ideolojidir. Açılma ve rekabet yerine, kapanma yani otarşi, kah milli gururumuzun, kah ahlaki bütünlüğümüzün, kah ekonomi özgürlüğümüzün bir garantisi olacaktır. Çanak anten tartışması, Kıbrıs meselesi, özelleştirme, yabancılaştırma vb. konular Üçüncü Dünya kompleksinden sıyrılarak tartışılmaktadır. Birinci Dünyanın sömürgelerinden doğan Üçüncü Dünya ideoloji, kendi sömürgeci geçmişi olan bir ülkede neredeyse şizofrenik bir kimlik yapısını yansıtmaktadır. Belki de Üçüncü Dünya ideolojisinin nedenlerini Osmanlı geçmişiyle kopukluğa bağlamak gerekir. Hem az gelişmiş olup, hem Üçüncü Dünyada yer almayan ne bugünüyle ne geçmişiyle barışık bir ülkenin, mündemiç bir kimlik sorunu, arayışı olması şaşırtıcı değildir.

Türkiye’de belki de sözünü ettiğiniz “zayıf tarihselliğin” bir nedeni olan ve ülkenin modernleşme sürecine damgasını vuran “düzen içinde gelişme”nin toplumsal aktörleri, mühendisler örneğinde vurguladığınız gibi pozitivist elitler olmuştur. Ve bu elitler, ülkenin tüm toplumsal, kültürel ve hatta ekonomik yapısını şekillendirmeyi amaçlamışlardır. Sizce bu pozitivist elitist söylem aşılabılır mı, ya da bunun sol ideoloji içinde liberalleşme eğilimlerinde görüleceği gibi, herhangi bir belirtisinin oluşmaya başladığından söz edilebilir mi?

İşaret ettiğiniz gibi pozitivist söylemin işlevinin aşılmağa olduğuna dair işaretler vardır. Özellikle pozitivism “Batıcı ve yukarıdan aşağı merkezietçi” anlayışlarla birlikte, özellikle de Tek-Parti döneminin mirasını sorgulayan sol hareketler tarafından eleştirilmektedir. Bu sol akımlar, ya da sol düşünürler son 15 senedir, “Batıcı-Batılı” arasında farka işaret etmiş, “ilerici-gerici” ayrımlarını eleştirmiş, “aşağıdan yukarıya örgütlenme” ilkesini öne sürmüş, “komuta ekonomisine” karşı çıkmış, piyasa ekonomisini, sivil toplum örgütlenmelerini savunmuş ve bir anlamda devrimci sol geleneğe liberal ve demokrat değerleri kazandırmışlardır.

Ayrıca unutulmamalıdır ki sanayi medeniyetinin bilgi teorisi pozitivism, Batı toplumlarında sanayi-ötesi medeniyetin doğuşuyla birlikte kırılmalara yol açmaktadır. Nitekim yeni toplumsal hareketler de yeni değerlerin taşıyıcılığını yapmakta, yerel değerlere önem atfetmekte, “holistic” ve evrensel değişim modellerinden uzaklaşmaktadırlar. Bir anlamda modernliğin tanımının çeşitlenmesine tanık olmaktadır. Modernlik, yalnızca Batı deneyimiyle sınırlı kalmayıp diğer toplumların keşif ve yaratıcı eylemlerini sınırlamaktadır. Bu nedenle “zayıf tarihsellik” gibi bir kavram geliştirirken, “azgelişmişlik” teorilerinin ön plana çıkardığı “bağımlılık ve ekonomik sömürü” kavramlarının, modern toplumlar safında yer almamamızı açıklamakta yetersiz kaldığı düşüncesindeyim. Modernlik, toplumsal ilişkiler ağının niteliğinden, eyleminden bağımsız olarak düşünülemez. Kaldı ki ekonomi de teknoloji ve sa-

yılların ötesinde, insan davranışlarının, sosyal ilişkilerin bir ürünüdür. Kaldı ki artık modern ve rekabetçi bir toplumun oluşmasında, gerçekleri algılama ve etkileme biçimi, yani ideolojik özellikler de artı ya da eksi bir faktör olarak ele alınmakta, kültürel değişim eğrilerinin önemi üzerinde durulabilmektedir.

80 sonrasında hayli sözü edilen feministler, yeşiller vb. marjinal toplumsal grupların Türkiye’de toplumsal temeli var mıdır ve şansları nedir?

Kadın hareketi olsun, yeşil hareket olsun, dünyadaki yeni kültürel eğilimlere işaret etmektedir. Esasında bu hareketler, bir yandan sanayi toplumunun değerlerinin eleştirisini yapmakta, diğer yandan sanayi-ötesi toplumun kültürel modelinin temellerini atmaktadırlar. Sanayi toplumu, erkeğin egemenliği ve erkekte özdeşleşen değerlerin üstün kabul görmüşlüğü üzerine kurulu bir modeldi diyebiliriz. Radikal kadın hareketi ise, kadının birey olma hakkını, rasyonellik yerine duygusal olma özgürlüğünü, üretimin örgütlülüğü yerine, iletişimin baştan çıkarıcılığı, yaratıcılığın yalnızca kültürle özdeşleştirilmesi yerine doğanın ve ananın yaratıcılığı gibi değerleri savunarak sanayi-ötesi toplumun yeni kültürel modelinin yapıcıları olmuşlardır.

Çevreci hareket de sanayi toplumunun savunduğu insanın doğaya hakim olma ve sömürme hakkını eleştirerek, insanın doğayla bütünlük içinde ele alınması gerektiğini, insan-doğa armonisi içinde bir gelişim modelini savunmuştur.

İki örnekte de bu harekete katılanların, çoğunluğu oluşturmadığı bilinmektedir. Bu yeni toplumsal hareketi oluşturanlar “aktif bir azınlıktır.” Ancak bu hareketlerin oluşturduğu değerlerin bugün çoğunluk nezdinde kabul gördüğünü, hatta kendi ülkelerinin sınırlarını aşip trans-toplumsal bir “sempati” oluşturduğunu söylemek yadsınamaz. Türkiye’de de bu hareketleri oluşturanlar aktif bir azınlık grubu olmasına rağmen, 80 sonrası Türk toplumunun yeni oluşan değerleri arasına girmeyi ve kabul

görmeyi başarmışlardır. Bu nedenle toplumsal temellerinin olup olmadığı sorusundan çok, özerk bir hareket yaratıp yaratamayacakları sorusu önem kazanmaktadır. Çünkü ilginç olan bir nokta, bu hareketlerin genellikle, sol ya da İslamcı hareketler içinden çıktığı ve kolay kolay bağımsızlaşamadıklarıdır. Siyasi ideolojiler halen kültürel değerler yüklü ideolojilere baskın çıkabilmekte, onları “hafife” almaktadırlar.

MODERNLİKLE GELENEK ARASINDA: UÇUCU VE TUTUCU KİMLİKLERİMİZ

KONUŞAN: EYÜP ÇAN

Zaman, Mayıs 1995

"İnsan tasnifleri: Balon ve Çapa" başlıklı yazısını şöyle nihayete erdirir Nilüfer Göle: "Siz kendinizi bu yazıyı okuduktan sonra balon olarak mı, yoksa çapa olarak mı görüyorsunuz? Lütfen 'hiçbirisi' diyerek anti-sosyallik yapmayın. Ya da, 'kafam balon, ayaklarım çapa, ben her ikisiyim' diyerek patolojik bir cevap vermeyin."

Doğrusunu isterseniz ben, bu soruya nasıl bir cevap vereceğimden çok, ironi ile tatlandırılmış bu oyunun sürdürülebilirliği üzerine düşündüm. Balon ve çapa metaforunun gündelik hayatımızda neye tekabül ettiğini anlamaya koyuldum. Soruyu, sürrealizm ile realizm arasında yaşadığımız med-cezir manzaralarının naifliğine yorarken, cevabı irrasyonelizmin boğucu girdabında buldum. 15 Mart'ta başlayan Uluslararası İslam Düşüncesi Konferansı'nı biraz da zihnimde devam eden bu naif oyunla seyre koyuldum. Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı Uluslararası İslam Düşüncesi Konferansı'nda, Türkiye'den hiçbir tebliğcinin bulunmamasını, sürrealist bir misafirperverlik anlayışı ile mi, realist bir kompleksle mi, yoksa irrasyonel bir anti-ulus devletçilikle mi açıklayacağımı şaşırdım! Mühtedilik psikolojisinin kendi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğine bir kere daha mim koydum: Roger Garaudy "İslam ve Modernlik" başlıklı tebliğini, "kurtuluş ideolojisi" ile formüle edip, Latin Amerika tipi bir devrimcilik ile "modern dünyaya meydan okur"ken, Abdülkadir es-Sufi "İslam ve Gelenek"e dönüyordu. Uçucu modernlik, tutucu gelenekselliğe göz kırpyordu. Bir de bütün bunların üzerine, Abdurrahman

Aslan'ın "Kültür falan yoktur. Müslümanlar için ancak sünnet vardır..." aforizması ekleniyordu. Türkiye'nin uçucu modernlikten çektiği yetmiyormuş gibi, tutucu bir geleneksellik öneriliyordu, ta ki Mehmet Aydın konuşana dek. Nilüfer Gölle sosyolog kimliğiyle "Modernlik ve Gelenek" arasında mekik dokuyan konuşmasını bitirince, bir tebliğ niteliği taşıyan yarım saatlik "Değerlendirme" konuşmasında Mehmet Aydın, önce modernlik ile gelenek arasındaki tansiyonu düşürüyor, ardından da uçuculuğun ve tutuculuğun irrasyonalizmde buluşan çehresine dokunuyordu; "Artık bu manasız karşıtlığı bırakıp, modernliği de, geleneği de yeniden manalandıralım..." diyordu. Ve ben bütün bu konuşulanlardan sonra yeniden Nilüfer Gölle'ye dönüyordum: "Siz kendinizi balon olarak mı, yoksa çapa olarak mı görüyorsunuz?"

"İnsan Tasnifleri: Balon ve Çapa" başlıklı denemenizi "Siz kendinizi bu yazıyı okuduktan sonra balon olarak mı, yoksa çapa olarak mı görüyorsunuz?" sorusuyla nihayete erdiriyorsunuz. "Tüm ciddi sosyolojik sınıflandırmaların kafanızda darmadağın olduğunu" belirttiğiniz bir anda kendinizi nasıl görüyorsunuz?

"Balon ve Çapa" yazısı bir fantezi ürünüydü. Biraz da entelektüel konumumla ilgili, çünkü ben kendimi hiçbir zaman "siyasi aydın" olarak tanımlamadım, bunun için yazmam gereken konuları bazen mizahi bir üslupla ele alıyorum. Entelektüellerin de farklı ruh halleri oluyor. Ben kendi konumumdan hareketle toplumu keskin tasniflerle ayıran biri değilim. Mesela ilericilik veya gericilik gibi. Bugüne kadar aydınlarımız için en belirleyici konum ilericilikti. Gerçi şimdilerde İslamcılık doğmaya başladı...

Bu tasnifler çok fazla keskin ve şabloncu değil mi?

Evet, ben de bunu anlatmaya çalışıyorum. Ben tasnifler üzerine sosyoloji yapmıyorum. Fakat her şeyin neredeyse tasniflerle ele alındığı bir ortamda, bu tasniflerle sosyolojinin ilişkisini düşündüm biraz. "Balon ve Çapa" yazısında da ilişkinin mahiyetini anlatmaya çalıştım.

Bu arada, hala ilk soruma cevap vermediniz. Siz balon musunuz yoksa çapa mı?

Ben neyim? Bir sosyolog olarak böyle bir yazıyı yazan, olsa olsa balon olur herhalde...

“Toprağa derinliğine dalıp petrol aramam için vicdanımı, beynimi parçalayan çelişkileri gözardı etmemem lazım...” diyen sosyolog da sizsiniz. Bunları söyleyen bir sosyolog nasıl olup da balon olduğunu söyler?

Yaşadığım toplumun köklerine inebilmek, tercüme edilmesi zor gerçekleri deşifre etmeye çalışmak, hatta yeni keşifler yapmak için sosyolojiyi bir çapa gibi kullanıyor olabilirim, doğru.

Yani hem balon, hem de çapasınız. Oysa yazınızın sonunda “Kafam balon, ayaklarım çapa, ben ikisiyim diyerek, patolojik bir cevap vermeyin” demiştiniz...

(Nilüfer Hanım gülümsüyor.) Vallahi, aslında o kadar anlam yüklemek istemedim. İnsanlar biraz da olsa kendilerine dönüp bakabilmeliler. İçinde bulunduğumuz durum gerçekten de patolojik. İnsanlar birbirleriyle konuşurken veya tasnifler yaparken sıkça psikolojik terminolojilere atıf yapıyorlar. Mesela “psikopat” kelimesi çok kullanılıyor Türkiye’de. Bu beni şaşırtmıştı. Tasnif etmekten ve edilmekten biraz da haz alıyoruz galiba. Oysa yeterince iyi balonlar veya yeterince iyi çapalar çıkaramıyoruz. Kendimizi toplu kimliklerle tanımlamayı tercih ediyoruz. Böyle olunca da romanda, sosyal bilimlerde, sanatta kendimizi yeterince ifade edemiyoruz. Çok heyecanlı bir toplumuz fakat bu heyecanı ya angaje olarak ya da aşırı tepkilerle gösteriyoruz, mesafeli durmayı bilmiyoruz.

Tanpınar; “Ne içindeyim zamanın / Ne de büsbütün dışında” diyordu. Tersine çevirirsek, “Hem içinde, hem de dışında olma”yı öğrenemedik mi?

Ben bu şiirsel ifadenin özellikle aydınlar için gerekli olduğunu düşünüyorum. Aydınlar hem içinde hem dışında olacaklar ki biraz mesafe alınsın. Aydın kelimesinin geçirdiği değişim bile bu durumu açıklamaya yetiyor. 1980 öncesinde *aydın* kelimesi devrimci, ideolog anlamında kullanılırken, 80 sonrası *entel* denilmeye başlandı. *Entel*, iktidarını kaybetmiş aydın anlamında kullanıldı. *Entel* denince insanlar gülümseyebiliyor, *aydın* deyince toplumu değiştirmeye kalkan, ciddi, misyon sahibi bir insan tipolojisi akla geliyordu. Oysa *entel* sivilleşmiş kültür tüketicisi konumuna indirgendi. Festivallere, kitapçılara giden, kültürü tüketen kişiler. Buna karşılık *entelektüel* ise kültürü, bilgiyi üreten kişidir. Bu bağlamda senin tarifiyle, “hem içinde, hem de dışında olmak”. bence de çok önemli.

Fakat bu ince denge, aydınlar kadar toplumu da ilgilendirmiyor mu?

Elbette toplum için de geçerli. Aydınlar için özellikle gerekli olduğu için ona vurgu yaptım. Bunu öğrenip öğrenemediğimize gelince; onu ancak, kendimize, topluma, tarihimize ve üretimlerimize ayna tutarak anlayabiliriz.

Neler yansıyor kendimize ve topluma tutulan bu aynadan?

Genelde içinde olduğumuzu görüyoruz. Bu yüzden entelektüelin rolü daha da önem kazanıyor. Fakat hem içinde, hem dışında olmak çok zor bir tavidir, emek ister. Hele de insanların kendilerini kolayca tasnif ettikleri ve kamplara ayırdıkları bir toplumda çok daha zordur. Aydının konumu bu noktada daha çok önem kazanıyor. Çünkü aydın, gerektiğinde toplumsal konumuna ve toplumsal ailesine meydan okuyabilen kişidir. Bazen kendinize rağmen kararlar almak zorunda bile kalabilirsiniz...

Bir konuşmanızda “Hayatı yaşamakla anlamak arasında inanılmaz çelişkiler yaşıyorum” demişsiniz. Kendinize rağmen aldığınız kararlar mı sizi “yaşamakla, anlamak arasında çelişkiye” zorluyor?

(*Nilüfer Hanım hafifçe gülümsüyor ve başıyla evet'liyor.*) Hayatta her zaman yaşamakla anlamak aynı şey olmuyor. Yaşamakla tüketiyorsunuz. Anlamak içinse üretmeniz, bazen inzivaya çekilmeniz gerekiyor. Bir anlamda yaşamaktan vazgeçmeniz gerekiyor. Fakat bir yandan da hem bir insan olarak, hem de bir sosyolog olarak anlamak için hayatla temas halinde olmanız gerekiyor. Sadece kafamızda kurgulamıyoruz. “Balon ve Çapa”da olduğu gibi yaşamakla anlamak arasında da çelişkiler yaşıyoruz. Bu çelişkileri de “hem içinde hem dışında” olmayı başarabildiğimiz oranda aşabiliyoruz...

Çelişkilerimizi aşamadığımız için mi, tasnifler giderek irrasyonelle kayıyor?

Biraz öyle. Bir de tasnifler sohbet etmenin önemli yollarından biri olmaya başladı. Eskiden sohbet ederken insanlar dedikodu ile sosyalleşiyorlardı. Şimdi dedikodu ile sosyalleşebilmeniz için çok yaşamanız gerekiyor. Zamanınızı toplumsallığa, sosyalleşmeye ayırmanız lazım ki siz de enformasyon, bilgi sahibi olabilesiniz. Dikkat edin, Türkiye’de dedikodunun yeri fevkalade ilginçtir. Dedikodu, yapanlara –habis bir şey ama– güç kazandırıyor. İnsanlar da o kötü şeyleri duymak istiyor. Çünkü kendilerini o konuşan insan karşısında daha güçlü, daha farklı hissediyorlar. Grup kendini pekiştiriyor. Şimdilerde ise insanlar hakikaten biraz kendilerine yönelmeye başladılar. Dedikodu ötekini tanımlayarak, dışlayarak bizi oluşturunuyordu. Hiç kimse beni (kendisini) konuşmuyordu. Burçlara duyulan ilgiyi ise –irrasyonel bile olsa– insanların kendilerini anlama çabası olarak görüyorum. Bu anlamda, Türkiye biraz daha kendine yönelmeye, kendini anlamaya başladı.

Bir yandan kendisini anlamaya yönelirken, diğer yandan da hiç olmadık yerlerde, hiç olmadık biçimlerde kendisini ifade etmeye başlamadı mı?

Zaten bunun için giderek irrasyonel alana kayıldı. Çekingen, bastırılmış toplumlar benliklerini, kişiliklerini, kamusal alanda

sergilemekten rahatsız olurlar. Batı'da ise tam tersi, insanlar kendilerini ne kadar toplum önünde ifade eder, en zor konularda da hi isteklerini, günahlarını, arzularını dile getirirlerse, kendilerini daha dürüst kabul ediyorlar. Foucault'nun da vurguladığı gibi Batı medeniyeti itiraf üzerine kuruludur. Oysa bizde böyle bir kavram yok.

Olmadığı için mi fallara, burçlara, paparazzilere, yani irrasyonel alana tuhaf bir biçimde kaydık?

Aslında toplumsal değerler açısından bakıldığında, bu toplumda insanların çıkıp bu derece kendilerini sergilememeleri gerekiyor, çünkü bir *mahrem* kavramı var. *Mahrem* kelimesini yabancı bir dile çeviremezsiniz mesela. Oysa Batı'da bu sergilemenin bir arka planı var. Bizde böyle bir gelenek olmadığı için de herhalde irrasyonel bir sergileme sürecine girdik...

Batı'da, bu sergilemenin arka planında Hristiyanlığın olduğunu biliyoruz. Foucault, "Batı medeniyeti itiraf mekanizması üzerine kurulu bir medeniyettir" vurgusunu Hristiyanlıktaki "günah çıkarma" kavramıyla temellendiriyor mesela. Oysa İslam'da günah çıkarma veya itiraf mekanizması yok...

Evet, aynen öyle. Çünkü Foucault'un anlattığı modernizm hikayesini takip ettiğimizde dinle modernliğin itiraf mekanizmasının birlikte gittiğini görüyoruz. İtiraf mekanizması Hristiyanlıktaki günah çıkarma mekanizmasından türüyor.

Hatta Erich From, Batı'da psikiyatrinin gelişmesini de bu sebebe bağlıyor...

Bence burada en önemli mesele, öznenin kendisini nasıl tanımladığıdır. Çünkü öznenin de bir tarifi var ve Batı öznesi kendisini bu etik değerlerle tanımlıyor. Yaşadığı toplumu da ona göre yeniden şekillendiriyor. Psikiyatriden bahsettin, biz mesela psikolojiyi alıyoruz. Ama Batı'dan ithal edilen psikoloji bu toplumdaki gelişmeleri anlamamıza yetmiyor. Oysa Batı'da bunların

hepsi birbirine bağılı olarak gelişir. Bilim-iktidar ilişkisi, hukuk anlayışı, özel alan, aile alanı, kamusal alan... Bütün kavramlar beraber gelişir ve bu parçaların bir araya gelmesi sonucunda modernlik oluşur. Biz ise modernliği parçacıklar halinde yaşıyoruz. Bu parçaları anlamlı bir şekilde bir araya getirecek bağlantılara sahip olmadığımız için de irrasyonele kayıyoruz.

Gelenekle modernlik arasında mütekabiliyet esasına uygun dönüşürücü bir ilişki kuramadığımız için mi oluyor bütün bunlar?

Bütün mesele bu işte. Gelenek modernliğe, modernlik de geleneğe tekabül etmiyor. Arada boşluklar var. Mesela ben sosyoloji öğrencisi olduğumdan beri kitaplarda yazılanlarla etrafımda gözlemlediklerim arasında tutarsızlıklara şaşırımdır. Kitaplar Batı dışı toplumlar için ne yazıyor? Bunlar geleneksel toplumlardır. Batı da modern toplumdur. Biz bu hikayeyle büyüdük. Oysa gözlem yaptığınızda görüyorsunuz ki Batı'nın, gelenekleri ile arasında bir köprüsü var. Geleneklerini dönüştürmüş. Modernleşme sürecinden geçmiş bütün ülkelerde gelenekle modernlik arasında köprü kurulmaya çalışılmıştır. İşte Türkiye'de bu köprüsüzlük bizim yaratıcı olmamızı engelliyor. Yoksa kitaplarda anlatıldığı gibi saf bir geleneksel toplum ve onun karşısında gelenekten kopmuş bir Batı toplumu yok.

O halde neden gelenek ile modernlik çoğu zaman bir karşıtlık içerisinde ele alınıyor?

Bazıları hala gerçek hayata değil, kitapların söylediklerine inandıkları için herhalde. Veya zihinlerinde böyle olmasını istedikleri için böyle görünüyor ve anlatıyorlar. Böyle düşünenlere en güzel cevabı da, katıldığımız "İslam Düşüncesi Konferansı"nda Mehmet Aydın verdi. "Gelenegin olmadığı yerde modernleşme de olmaz. Gelenek, modernliğin zeminidir. Zemini olmayan yerde yükselme olmaz..." dedi.

Ben daha basit bir örnek vereyim mesela: İstanbul'da şöyle bir etrafınıza baktığınızda bir sürü cafe görürsünüz. Oysa bu toplumda bir kahvehane geleneği ve onun etrafında şekillenen bir kahve kültürü var değil mi? Hatta Batı için kahve ve kahvehane kelimesi neredeyse Türkiye ve Osmanlı ile özdeştir. Şimdi böyle bir geleneğiniz olmasına rağmen bu geleneği yok farzedip bir özentî adına ortalığı cafe'lerle dolduruyorsanız burada bir problem var demektir. Bugün İstanbul'da en modern, en şık mekânlar *café* adıyla açılıyor. Yani Fransızca *café*, ya da öyle yazılıyor. Cafe Le Bon, Cafe Marmara... Bunları şovenizm yapmak için söylemiyorum. Ama burada çok trajik bir durum var. Neden bu mekânlarla kahvehaneler arasında bir ilişki, bir devamlılık yok? Kimse kalkıp bunun modernlik olduğunu da söylemesin. Çünkü Batı'da cafeler geleneğin dönüştürülmüş halleridir. Lumpenlik olsun diye bu mekânlara *café* denmez. Anlayacağınız tam bir kaos yaşıyoruz.

Yaşadığımız kaos modernliği de, gelenekselliği de doğru bir biçimde algılamadığımızı gösteriyor. Bir anlamda uçucu modernlik (balon) ile tutucu geleneksellik (çapa) arasında sıkışmış mı buluyoruz?

Uçucu modernlik... Hoş bir tanımlama yaptın, aynı şekilde tutucu geleneksellik de çok yerinde bir kullanım. İkisi arasında sıkıştırıyoruz. Modernistler kendilerini, ne kadar geleneklerden uzak tutarlarsa o kadar modern olacaklarına inandırmışlar. Tutucu gelenekselciler de modernlikten öcü gibi korkmuşlar. Yani bir başladık mı uçmaya, zeminsiz, köksüz kalacağız korkusu var. Ve bu arada birbirlerine ihtiyaçları olduğunu unutmışlar. O yazıda söylemek istediğimi bana aslında şimdi söyledin. Gelenekle modernliğin birbirine çok ihtiyacı var. Modernlik geleneksiz olmuyor. Gelenek de modernsiz olmuyor. Modernlik olmadan artık gelenek yaşayamaz, güdük kalır, gelenek olmadan da modernlik olmuyor. Modern dünyaya gelenekle kafa tuttuğunuzu iddia ediyorsanız gettolaşırsınız; hiç ilişkisiz yoksa, hiç kafa tutmuyor-

sanız bu kez de marjinalleşirsiniz. Geleneksiz modernizm zaten modernizm değildir. Sadece kötü bir kopyadır, bir balon gibi özentidir. Özendirir, kendi de özentisi olabilir. Diğer taraftan modernlikle alışverişi olmayan gelenek tutuculaştırır. Ve boğucu bir hal alır. Her iki şekilde de kendimizi boğmuş oluyoruz...

İşin kötüsü bir kaşık suda boğuluyoruz galiba... Neden?

Modernliğin içinde olanlar da, dışında olanlar da; artık Batı'da bile esamesi okunmayan pozitivist (uçucu) modernlikle uğraşıyorlar. Gelenegin hem içinde, hem de dışında olanlar ise, gelenegin bile kendisinden bıkip usandığı tutuculukla hemhaller. Bir de bütün bunların üzerine "Acaba bir kaşık suda kopartılan fırtına, entelektüel bir tatmin aracı olmanın ötesinde, toplum hayatında nasıl tezahür ediyor?" diye düşünmeden edemiyorum...

Gerçekten de evet, bizim geleneğimiz aslında tutucu olmayan ve gelenekselle modernin iç içe gelişebileceği bir yapıya sahip. Bugün baktığımızda bizim modernliğe attığımız bir sürü değer artık geçerli değil. Modernlik de kendini değiştiriyor. Modernliğin bugünkü tanımı o kadar kolay bir şey değil. Yani sadece Aydınlanma çağıyla modernlik olmuyor. Ki belirttiğin gibi Batı bile bunu aştı... Bugün kendisini sadece Aydınlanma çağıyla açıklamaya çalışan modernliği Batı da tanımıyor. Tamamen bırakmış denilemez; ama kendi eleştirisini kendisi yapıyor. Mesela modernlik uzun süre dine karşı tanımlanıyordu ama bugün böyle bir tavırdan söz etmek çok zor. Veya modernlik sadece Batı ile sınırlı tutuluyordu. Oysa bugün küreselleşme ile hedeflenen—olumsuz tarafları ayrıca eleştirilebilir— her ülkenin kendi modernliğini oluşturmastır. Japonya, Çin, Hindistan, Türkiye; her bir ülke kendi kültürünü gelenek ve modernlik bağlamında yeniden inşa etme süreci yaşıyor.

Peki bu durumda modernliği nasıl tanımlayacağız?

Bu sual bizi çok felsefi bir alana kaydırır. Zaten bugün yapı-

lan esaslı tartışmalar da bu çerçevede şekilleniyor. Alternatif modernlik arayışları ve modelleri gündeme getiriliyor.

O halde sorumu şöyle sorayım; bu arayış süresince biz kendi modernliğimizi nasıl üreteceğiz?

İstersen soruyu daha da yalın hale getirelim ve “Kendi kimliğimiz ile modernlik arasında bir eklemlenme olabilir mi?” diyelim. Gelenek yerine kimlik de diyebilirsiniz. Biz kimliğimizden ne kadar uzaklaşırsak o kadar iyi modern oluruz sandık. Buna karşı da “Kimliğimize ne kadar çok sarılırsak ve hiçbir yeniliğe geçit vermezsek o kadar gelenekçi veya dindar oluruz” diyenler oldu. Halbuki şimdi artık biliyoruz ki uçuculaşmak da, tutuculaşmak da gerekmiyor. Kimliklerimizi koruyarak modernleşebiliyoruz, modernleştikçe de kimliklerimizi, geleneklerimizi daha iyi anlıyoruz, bazen de yeniden keşfediyoruz, bir çapa gibi. Modernlikle geleneği bu bağlamda ele aldığımızda önümüze yeni keşif alanları çıkıyor.

Diğer sorun, bu meselenin enlektüel bir tatmin aracı olmaktan çıkıp topluma nasıl yansıdığıydı. Bence aydınların rolü hem olumlu hem de olumsuz olabiliyor. Eğer hem içinde hem dışında olabilse aydınlarımız! Nitekim olabildikleri zaman çok önemli katkılarda bulunuyorlar toplumsal gelişmelere. İsmi konulamayan, ortaya çıkarılmayan gerçeklikleri önümüze serébiliyorlar. Fakat aydınlarımız sadece konum alma merakında olduklarında –ki genelde böyle oluyor– olumsuz bir rol de oynayabiliyorlar. Mesela hala kolektif kimliklerden ayrışmayı bir meydan okuma değil, ihanet olarak kabul edenler var. O zaman da ipin ucunu göremiyorsunuz. Modernliğin en önemli kişi tanımlarından bir tanesi empati ve mobilité. Mobilité, yer değıştirme, hareket; empati ise kendinizi ötekinin yerine koyarak anlayabilmektir. Yer değıştirme olmadan empati olmaz. Bizde aydınlar genellikle sempati-antipati düzleminde gidip geldiler. Ya içindesiniz, ya da öteki.

Bu durumda bir değişme yok mu?

Şimdilerde bir parça empati tavrının geliştiğini görüyoruz. Hem İslami kesimde hem de laik kesimde demokratiği öne çıkaran ve kendisini karşısındakinin yerine koyabilen aydınlar çıktı. Özellikle laikler arasında bir çatlak olduğu ortaya çıktı. Laiklerin içinde otoriter olmayan demokrat aydınlar öne çıktı. Bir kaynaşma, etkileşim yaşanmaya başladı. İslam'ın bugünkü yükselen gücünden feyiz ve sıcaklık almaktan hoşlanan birçok insan var laikler arasında. Güzel bir şey bu; ama empati değil henüz, sempoati aşamasında. Yani mobilite var; ama henüz empati tam oluşmadı. Biraz daha zahmet edilirse çok özgün eserlerin ortaya çıkacağını düşünüyorum.

Yaklaşık 15 yıldır Türkiye'de "modernlik" ile "gelenek" arasındaki "aşk-nefret" ilişkisini gözlemliyorsunuz. Ne dersiniz, bu ilişki nasıl nihayete erecek?

Ben genellikle "nasıl?" sorusuna cevap vermiyor gibi gözüksem de analizlerimin ileriye dönük projeksiyonları oluyor tabii. Tam emin olmamakla birlikte bu ilişkinin sağlıklı bir zemine kaydığını söyleyebilirim. Çünkü kendimize dönmeye başladık. Nereye gitseniz bir kimlik tartışması olduğunu görüyorsunuz, bu bence bir sağlık işaretidir. Çünkü bir arayış var ve bu tartışmalar sadece siyasi düzlemde yapılmıyor. Bence bu tartışmalar Türkiye'nin üreteceği, hepimizin eseri olacak desenin oluşmasına yöneliktir. Bir çaba var, elbette zorluklar da var. İslami kimliğin yeniden sahiplenilmesini bu çerçevede çok olumlu görüyorum mesela. 1980'den sonra Özal ile biz bir anlamda komplekslerimizden kurtulmaya başladık. Bu, İslami hareketlerin içinde bulunan aydınlar için de, diğerleri için de geçerli. Ben kendimi de bunun bir parçası görüyorum mesela. Artık soru sormaya başladık. Türkiye'de bütün farklılıkları bünyesine alabilecek, hepimizin eseri olan bir desen çıkarabilir miyiz? Bu soruyu hemen herkes artık kendisine sormaya başladı. Ve bu soru sadece entelektüel düz-

lemde sorulan bir soru değil. Arabesk de, pop da, klasik de bunun bir parçası. Herkes bir tarafından katılmaya başladı. İlk defa zincirlerin halkasının bir araya gelebileceğini gördük. Farklı yaşam biçimlerimize rağmen beraber olabileceğimizi farkettik. Arabeskte de bu var. Kent yaşamıyla, geleneksel yaşam biçiminin bir aradalığıdır arabesk. Kadın-erkek ilişkilerine baktığınızda kol-kolalığı orada da görüyorsunuz. Diskotek ışıklarının altında göbek atan, çiftetelli oynayan gençler var.

Galiba bundan sonra tartışılması gereken, modernlikle gelenek arasında estetik bir eklemlenmenin nasıl olacağı...

Modernlikle gelenek arasında henüz estetik bir eklemlenme olmadığı doğru fakat toplumsal pratiklerimizde böyle bir yoğrulma var. Topluma kendi zevklerimizle bakarsak zevklerimizin esiri oluruz ve bu da bizi bir yere götürmez. Fakat haklısın, bundan sonra şehirleşme, mimari, eğitim, kültür vb. alanlarda estetik nitelikli eklemlenmeleri nasıl yakalayabileceğimizi araştırmalıyız. Bu araştırmaları yapmaya başlayıp toplumsal pratiklerimize ışık tuttukça, ikisi arasındaki enerji akımı gidip gelmeye başlayacaktır.

Ufuk Turu'na yazdığınız "Muhafazakârlığın manalandırdığı modernlik" başlıklı değerlendirmede; "...yakaladığımız sarsıntıının sık sık yüksek ateş yapan, bizi sayıklatan bir sıtma nöbeti değil de dünyanın kapılarını muhabbetle zorlayacak bir aşk hastalığı olduğuna inanarak aklımızı ve kalbimizi yeniden yokluyoruz" demiştiniz. Bu yoklama hala devam ediyor mu?

Evet, bazen umutla, bazen umutsuzlukla. Ufuk Turu'na yazdığım yazının ardından "Karartma" diye bir yazı yazdım mesela. Çok kötü bir dizi olay olmuştu. Hala da pek iyi şeyler olmadığını düşünüyorum. Çünkü üzerine ölü toprağı örttünüz mü toplumun, nefes almasını engellersiniz; siyaset yoluyla, insan haklarıyla veya insanlara işkence yaparak. O zaman da gelenekle modernliğin eklemlenmesi, dönüşmesi mümkün olmaz. Bu dönüşüm için yasakçı olmayan bir ortam gerekiyor. O anlamda ger-

çekten de evet, bir aşk muhabbeti olarak görüyorum bu durumu ve onu yoklayabilmek, varlığını hissedebilmek beni buraya bağlıyor. Buranın dışında bir entelektüel olmak istemiyorum. Ülkemle, ülkemin meseleleriyle diyalog içinde olmak müthiş heyecan veriyor. Ve sürekli ülkemi, insanlarımı, kendimi yokluyorum, yakalandığımız sarsıntının bir sıtma nöbeti değil, aşk hastalığı olduğunu ümit ediyorum. Fethullah Gülen Hocaefendi ile yaptığın söyleşiyi okurken bu umudu hissettim. Fakat işkencelerle, yasaclarla ülkemin üzerine atılan ölü toprağı beni “Karartma” yazısını yazmaya zorladı.

Birçok konuşmanızda “ben ‘aydın’ değil, ‘sosyolog’um” demenize rağmen “aydın vatandaş” olarak yazılar yazmaktan geri durmuyorsunuz. Türkiye sizi aydın olmaya mı zorluyor?

O yazıların hepsini sosyolog olarak yazdığımı düşünüyorum. Ruh halimi açıklayan yazılar; ama kolektif bir kimlikle yazılmış değiller. Bazen iyimserlik de doğru olabilir. Mesela ben hep iyimserlikle, balonla özdeşleşmiş, toplumdaki kıvılcımlar karşısında kolay heyecanlanan bir sosyologum. Ama nereye kadar? Laikler yazıyor: ‘Müslümanlara niye bu kadar şey atfediyorsun, onları meşrulaştırmaya mı çalışıyorsun? Veya Mühendisler ve İdeoloji’yi yazdıktan sonra ‘Özal’a niye bu kadar şey atfediyorsun?’ dediler. Müslümanlar, acaba bu araştırmaları niçin yapıyor? diye şüpheli şüpheli bakıyorlardı. Solcular açıkça kızılıyordu. Bazıları beni entelektüel kimliğe hiç uymayan bir iyimserlikle, saflıkla, hafif oyuna gelmişlikle özdeşleştiriyordu. Oysa ben toplum kendisini nerede yeniliyor, nerede yaratıyor, nerede üretiyor, birbirimize nerelerde söz söylüyoruz ki, muhabbeti yoğunlaştırıyoruz? Bu kritik noktaları anlamaya çalışıyordum. Toplumun aldığı nefesi onunla birlikte almaya çalışıyordum. Sonra da senin deyimimle dışına çıkabiliyordum. Kendi kendime kalarak onu ifadelendirmeye çalışıyordum.

Bu ruh hali bazen karamsar da olabiliyor. Çünkü toplum bazen sıtma ile kalmayıp astıma da tutulabilir. Yanlıyor olabilirim;

ama ‘Karartma’ yazısını yazdığım da toplumun nefes darlığı çektiğini düşünmeye başlamıştım. Yaşar Kemal, Abdülmelik Fırat, Ahmet Altan DGM’de sorgulanıyordu. Haklarında mahkûmiyet kararı alınıyordu. Yani iyimserlikle karamsarlık arasında bazan med-cezir yapıyoruz. İşte bu gelgitler sırasında gerçekten de aydın olmaya zorlanıyorsunuz. Ben aydın olmamanın lüksünü yaşamak istiyorum. DGM’de diye, ben de ‘Hayır’ dedim. Benim görevim kendi işimi yapmak, daha iyi yazı yazmak, yaşadığım toplumu daha iyi anlayacak ipuçlarını yakalamaktır. Türkiye’de birçok yazar kendi işini bırakıp başka şeylerin savunuculuğunu yapmaya zorlanıyor.

Levi-Strauss, *Irak, Tarih ve Kültür* adlı kitabında; “Kurtarılması gereken, kendisinin ötesine geçemeyen tarihsel içerik değil, çeşitlilik olgusudur” diyor. Ustanız Fransız Sosyolog Alain Touraine de, *Modernliğin Eleştirisi*’nde öznenin yeniden tanınmasının ve öne çıkarılmasının gerektiğini savunuyor.

Çünkü farklılıkların korunması ve öznenin yeniden tanımlanarak öne çıkarılması bugün modernizmin de sorunu. Ve bunun eleştirisi de yine içerden yapılıyor. Modernlik kriz noktalarında kendisini dönüştürmenin yollarını arıyor, kendisini dönüştürüyor.

Türkiye özellikle bu bağlamda artık bir yol ayrımına gelmedi mi?

Geldi, hatta geçiyor bile. Yani artık ya demokrasi yolunda hakikaten bir adım daha atacağız, derinleştirip nötr hale getireceğiz, bir arada yaşamamanın bir sözleşmesi olarak göreceğiz ve hepimiz sahip çıkacağız ya da faşizan bir anlayışla farklılıkları boğacağız. Aslında kendimizi boğmuş olacağız. Bu bir yol ayrımıdır. Herkesin kendi içindeki faşizmi, kendi içindeki yasaklılığı görmesi gerekiyor. Lafa gelince herkes demokrasi istiyor; ama hiç kimse demokrat olmaya, demokratça davranmaya yanaşmıyor. Bu sadece bir sistem meselesi değil, bir tavır alıştır. Samimiyetten yoksun, iki yüzlü tavırlarla demokrasi oluşturulmaz. Zaten bunun bir davranış meselesi olduğunu gördüğümüzde modernlik ve gele-

nek arasındaki akışkanlığı da sağlamış oluruz. Bugün Türkiye'de İslami kesimin çok renkli ve zengin bir düşünce ortamı oluşturabilmesi demokrasiye yarar sağlar, zarar getirmez. Çünkü İslami kesimin bu şekilde kendisini ifade edebilmesi tamamen özgür bir ortamda yeşerebilme imkânından kaynaklanıyor. Eli silah tutanlar, yerini eli kalem tutanlara bırakıyor, kendi seçkinlerini üretiyor. Bu da ancak demokrasi içinde oluyor. Bu gelişmelerden kaygı duyup otoriter yollara başvurmak Türkiye'nin ana damarlarını kesmek olur. Aynı şekilde İslami kesim bu akışkanlığı otoriter bir alana kaydırırsa, o da Türkiye'nin can damarına kastetmiş olur.

Bir çeşit bumerang gibi...

Totaliter yaklaşım kimden gelirse gelsin, hepimize zarar verir. Ben şahsen zihnimden bile böyle bir şeyin geçmesiyle meşgul olmak istemiyorum. Yapılacak bir sürü işimiz var. Herşeyden önce kavramları yeniden tanımlamamız gerekiyor. Hem kendimizle, hem de kelimelerle yeniden yüzleşmemiz gerekiyor. Eğer sahici bir yüzleşme gerçekleştirecek korku ve endişeleri de geride bırakırız.

'Mühendislerin iktidarı, yükselen değerler, zayıf tarihsellik, tek aktör patalojisi, şimdiki zamanın yokluğu, liberal yanılğı, radikal demakratlar, modern mahrem...' endişe ve korkulara karşılık, inatla yüzleştiğiniz kavramlar. Adınız, 'Kavram Ana' ya çıktı. Şu günlerde hangi kavramla yüzleşiyorsunuz?

Şu anda İslami öznelere kendilerini oluştururken ortaya çıkardığı yeni değerleri anlamaya çalışıyorum. Bu kadar uzun bir cümle kurduğuma göre henüz kavramlaşma sürecini tamamlamamış olduğımı anlarsınız. Uzun zamandır İslami seçkinler üzerinde araştırmalar yaptım. Sonra bu araştırmayı biraz genişlettim. Türkiye'yi anlamak için diğer ülkelere de biraz bakmak istedim. Yani Mısır'dan, İran'dan Türkiye'yi gözlemlemek istedim.

Herkes Batı'ya giderken siz neden Doğu'ya gitmeyi seçtiniz?

Batı'ya çok gittik. Kendimizi Batı aynasında çok gördük. Bu-

nu reddetmiyorum, çok önemli bir şey; ama çift taraflı görmemiz gerekiyor. İşin doğrusu biraz akrobat olmalıyız. Batı'dan vazgeçemeyiz, tabii ki Batı'ya bakacağız; çünkü parçalanmış bir sürü kimliğimiz, Batı'nın izdüşümünde oluşmuş. Ama bir tarafta da kendimizi unuttuğumuz bir alan var. Yeniden hareket etmek istediğimiz, görmediğimiz bir sürü şey var ki ancak oraya gidince görmeye başlıyoruz.

Bir anlamda gelenekle modernlik arasında mekik mi dokuyorsunuz?

Evet aynen öyle. Mesela orada daha fazla geleneği buldum. Daha çok gelenek var. Ama sanılanın tersine İran'da hiç gelenek yok, oysa Mısır'da daha çok gelenek var. Zaman, mekân kullanımının önemini görüyorsunuz. Cemaat ilişkilerini, cemaat ahlakının önemini görüyorsunuz. İslami yaşayışın farklılığını gördüm. Böyle araştırmalarda ne yazık ki siyasi yapının farklılığı çok önemli oluyor. Ne yazık ki diyorum, çünkü ister istemez bu bana daha basit geliyor. Demokrasi içinde gelişen bir ülkedeki tartışmaların zenginliği, aldığı yol çok farklı. İran tamamen resmi söyleme teslim olmuş, tekçi bir anlayış ve aslında gelenekten de uzaklaşmış ya da geleneği fazlasıyla formel bir hale sokmuş, biçimselleştirmiş. Fakat İran da bugün ütopyaı tartışıyor. Oradaki tartışmaları anlamak için Suruş'un söylediklerine bakmak yeter. İran'da devrim oldu, modernizmle hiç ilgileri kalmadı, aydınlar sadece geleneğe döndüler gibi bir anlayış yanlış olur. Mısır'dan çok daha fazla modernizm var İran'da. Daha kavgacı bir şekilde modernliğin dışında kalmak istese de İran kestirme bir yoldan Batı'dan kurtulmanın sancılarını yaşıyor. Oysa Mısır tam tersi bir sabır örneği. Adeta Nil'in akışı gibi yavaş ve derinden bir modernliğe meydan okuyuş var. "Biz çok eski bir medeniyetiz" anlayışının mağrurluğu var. Adeta bir zamandışılık var. Oysa Türkiye'de bizler Batı'nın karşısında kendimizi ispat etmek zorunda hissediyoruz. Onlar kendilerini tamamen bu ispatın dışında tutuyorlar. Batı'nın üstünlüğünü bizim yaşadığımız gibi yaşamıyorlar.

Bunun coğrafi konumdan kaynaklanan çok yalın bir cevabı yok mu?

Var tabii. Süreçler farklı. Fakat ben bütün bunlarla beraber Batı dışı toplumların kendine özgü bir tanımı var mı? bunu isimlendirmek istiyorum. İslami özne ve modernlikten sonra yapmak istediğim bu. Batı dışı toplumların ismi yok. Koyamamışız. Bunların arasında bir ortak özellik var mı? Benim hep aramaya çalıştığım, Batı dışındaki toplumların kendi tarihselliğini nasıl yaratacakları, nasıl onun yazarı olacakları...

Cemil Meriç, Doğu'yu Batı'da ilerlerken bulmuştu. Yoksa siz de benzer bir süreç mi öngörüyorsunuz kendinize?

(Gülümsüyor.) Ben de önce Batı'ya gittim ve şimdi Doğu'ya gitmekten çok zevk alıyorum. Hatta inşallah Uzakdoğu'ya da gitmek istiyorum. Ben Türkiye'de bir dünyalı olmaktan yanayım. Bir ayağım burada, diğer ayağım bütün dünyada olsun istiyorum. Kolay prestijlerin peşinde koşmak istemedim hiç bir zaman. Herkes Amerika'ya giderken de ben tek kelime bilmeden Fransa'ya gitmiştim. İlk kitabımı ısrarla Türkçe yazmak istedim. İlk sınavımı kendi toplumuma vermeliyim dedim. Ve o kitap şimdi birçok yabancı dile çevrildi. Demek ki ülkemden kopmadan dünyalı olabiliyorum. Yani yerellikle evrenselliği, aynı şekilde gelenekle modernliği bir çatışma haline getirmek zorunda değiliz. Buralı olmadan hiç bir zaman yerli olamayız. Batı'nın bize bakışıyla buraya bakıp oradan ithal ettiğimiz kavramları burada topluma mıhlamaya çalışarak bir yere varamayız. Mıhlayıcı olmaktan vazgeçmeliyiz. Buralı kalarak bütün dünyaya seslenebilmenin, evrensel olmanın çabası içinde olmalıyız. Aksi takdirde oryantalist bir söylemle hem kendimize, hem toplumumuza, hem de dünyaya yabancılaşırız. Batı aydınlarının verdiği modernlik tanımlarını toplumumuza mıhlayarak sadece yara açarız, faydalı bir iş yapmış olmayız. Mesela şimdilerde bir Foucault modası var, esinlenmek, bilmek güzel bir şey ama onun analizle-

riyle toplumu anlamaya ve anlatmaya çalıştığınızda çuvallarsınız. Günah çıkarma meselesinde bunu çok tipik bir biçimde görebiliriz. Sürekli kafamızda tasavvur ettiğimiz toplumu yazıyoruz. Adeta kafamızda tasavvur ettiğimiz toplum, bizim için yaşadığımız toplumdan çok daha önemli. Batı dışı toplumların entelektüellerinin ortak konumu bu. Kendi yaşadıkları tarihle bir yabancılaşma yaşadıkları için tarihi reddetmek istiyorlar bugün.

Bu da bir çeşit anakronizme mi sebep oluyor?

Evet, bunu yaşadık biz. Mesela Kemalizm dönemi modernistlerine baktığımızda kafalarında bir toplum projesi olduğunu ve bunu uyguladıklarını görüyoruz. Aynı şey sol aydınlar için de söz konusu. Şimdi de bunu İslami kesimde görüyoruz. Dilerim aynı hatayı İslami kesim yapmaya kalkışmaz. Şimdi aslında ben bu tasavvurların çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu bize bir aşkınlık kazandırır. Fakat bu aşkınlık isteği gerçeklikle eklemelenmediğinde dogmaya dönüşür. Bu yüzden kendimizi anlamadan kendimize ve topluma ışık tutamayacağımızı düşünüyorum. Aynanın karşısında enine boyuna öncelikle kendimizi seyretnemiz ve tanımamız gerekiyor.

Peki Doğu aynasından Türkiye nasıl görünüyor?

Doğululuğundan vazgeçmeye çalışan bir Doğu. Hayatın ironisi, tarihin ironisi... Bu da Türkiye'nin kaderi. Oysa Türkiye başta da konuştuğumuz gibi hem Doğulu hem Batılı olmak, hem kendisi gibi kalmak, hem de evrenselleşmek zorunda. Bu bir çelişki değil mi? Evet çelişki ama doğurgan bir çelişki. Tek tarafa kırılmak yerine, doğurganlığı tercih edebilirsek zenginleşebiliriz. Ve bizi Doğu'dan ayıran en temel özellik, hiçbir zaman sömürge olmayışımızdır. Bunun psikolojik ve sosyolojik tahlilini yapmadan Türkiye'yi doğru konumlandıramayız.

Aynı şekilde Batı'da da Türkiye'ye tek tip bakanlar var: Otoriter, insan haklarını çiğneyen bir ülke. Bu çok rahatsız ediyor be-

ni. Oysa Türkiye’de çok önemli bir siyasi gelenek oluştu. Buna rağmen Batı’yla konuşan aydınlar hep insan haklarının savunucusu oldular ve muhalif konumuna soyundular. Ben tam tersine, toplumda yeşeren, modernliği üreten veyahut kendi kimliğinden yola çıkarak bir şeyler ifade eden Türkiye’nin sözcülüğünü yapmaktan yanayım. Çünkü gerçek bu. Oysa Batı’nın alıştığı aydın tipi, ilerici ve özellikle insan haklarını savunan sol bir tip. Uzun yıllar Batı’nın bizdeki aydınlardan beklediği bu oldu: “Toplumuza karşı çıkın.” Bu da bizi kendi üretebileceğimiz eserlerden uzaklaştırıp Batı tipi bir role zorladı. Fakat artık bu bakış açısı da değişti. Onlar da merak ediyorlar. Batı’nın en önemli üstünlüğü bu merak duygusu aslında. Çünkü merak zahmet gerektiriyor. Peşinden koşturacaksınız, öğreneceksiniz, yazacaksınız, takip edeceksiniz. Biz de artık Batı ve Doğu kompleksinden kurtulup vicdanlarımıza yerleştirdiğimiz aynalardan kendimizi seyre koyulalım ve kendimizden başlayarak hayatı keşfedelim. Bazen bir balon gibi uçarak, bazen de bir çapa gibi dalarak...

MODERNLİK BİZE SÜZGEÇSİZ GEÇTİ

KONUŞAN: YALÇIN ÇETİNKAYA

Yeni Şafak, 30 Ağustos 1998

Prof. Dr. Nilüfer Göle ülkemizin yetiştirdiği ünlü sosyal bilimcilerden. Seksenli yıllarda yazdığı *Mühendisler ve İdeoloji* ile doksanlı yıllarda yazdığı *Modern Mahrem* adlı kitapları, belirli dönemlerin anlaşılabilmesi için neredeyse bir gösterge kitap olarak kabul edilebilir. Ortaya koyduğu yeni kavramlar, açtığı yeni tartışma alanları, Göle'nin ne kadar önemli bir sosyal bilimci olduğunu gösteriyor. Son zamanlarda, modernliğin sadece Batı'ya ait bir değer olmadığından yola çıkarak, 'Batı dışı modernlik' kavramını geliştirdi. Biz de kendisiyle Batı dışı modernliği konuşmaya çalıştık. Gücümüz yettiğince.

Türk aydını modernliği doğru okuyabildi mi sizce?

Türk aydını, modernliğe farklı zamanlarda ve farklı ideolojik prizmalardan farklı yorumlar getirdi. Mesela Cumhuriyet aydını bunu, medeniyet ile modernliği birleştirmek olarak anladı. Yetmişli yıllardaki solcu aydını, modernliği, daha çok gelişmeyle veya bunun karşısı olan bağımlılıkla; seksen sonrası aydın modernliği cılız bir liberallikle yan yana algıladı. İslamcı aydınlar modernliğe kültürel bir perspektiften baktılar. Bir de postmodernler var. Yani doğru algılayabilmek için herşeyden önce modernliğe nereden baktığınız önem taşıyor.

Bu arada modernlik kavramının ne zaman ortaya çıktığı da önemli. Bizler eskiden *modernlik* diye bir kavram kullanmıyorduk. *Modernleşme* diyorduk. *Modernlik* kavramının revaçta olması, yeni bir olay. Modernleşme yerine *modernlik* kavramının kullanılması bir şeye işaret ettiğini düşünüyorum. Bizi yeni bir modernlik tanımına zorluyor bu durum.

Cumhuriyet öncesi Tanzimat tartışmalarının yeni bir tezahürü diye düşünülebilir bu tartışmalar. Batı medeniyeti ile modernliği ne kadar ayırıştırabiliriz? şeklinde bir tartışmanın yeniden başladığını düşünebiliriz. Modernlik algılaması, aydının bulunduğu zamana ve duruma göre değişiklik arzetsen de, her zaman için Batı'yla özdeş bir kavram olarak tanımlandı, bir. İkincisi, dışarıdan bir okuma, yani 'Modernlik hiç bize ait bir şey değil, Batı'nın tekelinde ve Batı'nın malı' diye görüldü. Biz bunu çok pozivist, evrenselci olarak okusak da, her seferinde modernlik kendimize ait bir proje gibi görülmedi.

Burada bir algılama hatası olduğunu düşünüyorum. Çünkü bugün baktığımız vakit, -benim tezim bu- modernlik Türkiye'nin tarihine, yaşamına ve hatta Türk insanının kişiliğine damgasını vurmuştur. Bir kere toplumsal kurumlara damgasını vurmuş. Yani milli devlete geçiş. Kollektif hayal gücümüze damgasını vurmuş. Nedir o? Özgürleşme, eşitlik, demokrasi, milliyetçilik. Bunlar da aslında modernliğin parçası ve bugün aynı zamanda kollektif muhayyilemizin de bir parçası haline geldi, bir davranış biçimi olarak olarak günlük yaşamımıza sirayet etti. Bu nedenle artık, modernliği Batı'nın malı gibi görmemek, hatta belki globalleşmeyi de böyle okumak gerekiyor.

Bunu, 'Batı dışı modernleşme' şeklinde anlayabilir miyiz?

Evet, örneğin bizde modernlik içsel bir olgu olarak ortaya çıkıyor. Kendi sosyal ve kültürel yapımızın içinde gelişiyor. Ama tabii olarak Batı'daki modernliğin aynısı değil. Ben buradan yola çıkarak, 'Batı dışı modernlik' kavramını kullanmaya ihtiyacı duydum.

Ama modernliğin zemini ve gelişme alanı Batı. Dolayısıyla modernliği Batı'dan ayrı düşünebilir miyiz?

Bu tarihsel bir soru. Ben senkronik bakıyorum. Benim sorum, Batılı olmayan toplumların yaşadığı modernlikle ilgili. Ve bu modernliği anlamamız gerekiyor. Bir de sizin sorduğunuz sorudan hareket ediyoruz. Geçmişte bir an Batı modernliği yaşadı ama biz yaşamadık. Onun için Batı dışı modernlik kavramı, sanki Batı'nın dışında kalmışlığı çağrıştırıyor. Hayır, modernliğin içinde ama Batı'dan farklı.

Bu ne anlama geliyor?

Bu, modernliğin artık Batı'ya maledilmemesi gerektiği anlamına geliyor. Modernliği biz kendimize mal ettiğimizde, sanki bir melezlenme çıkıyor ortaya. Bu melezlenme ille de bizim modern bir toplum olduğumuz anlamına gelmiyor. Ama eserlerimizde, toplumsal pratiklerimizde, yaşam muhayyilemizde bunlar ortaya çıkabiliyor. Bizim anlamamız gereken şu: Bugün artık Türk toplumuna geleneksel bir toplum diyebilir miyiz? Hayır! Batılı bir toplum da diyemeyiz. Ama modernlikten de nasibini alan bir toplum. Modernliği de sadece bir tüketim metası olarak almıyor. Benim baktığım taraf bu. Bir seyirci olarak alıyor.

Biraz da kuşku duyarak alıyor modernliği sanki. Pek gönüllü bir modernlik değil Türkiye toplumunun. Bir taraftan geleneklerine ayıp ettiği endişesi de taşıyor.

Doğrusu bundan emin değilim. Ama Türkiye çok modernist bir toplum. Gönüllü modernizasyon dediğim şey şu: Bir kere modernliğin baskıcı dönemlerde, yani Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir keşif olarak değil, bir proje olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Yani siyasi iradeyle gönüllü modernizasyon. 'Biz de artık Batılılaşalım, medenileşelim' projesi bu.

Bu dönemde siyasi iradenin toplumsal talepleri doğru bir biçimde yansıtıp yansıtmadığı ve bu talepleri dikkate alıp almadığı-

nı ayrıca tartışmak gerekebilir. Asıl bugün için modernleşmenin bir gönül işi olup olmadığını anlamamız gerekiyor.

Evet haklısınız. Bugün anlaşılan ve bence özellikle seksen sonrası ortaya çıkan şey, modernleşmenin siyasi iradeyle gerçekleşmeyeceği ve pek öyle gönül işi de olmadığı, bunun ötesinde bir keşif boyutu olduğudur. Bazı toplumlarda maya tutuyor, bazıları ise tutmuyor. Modernliğin bir gelişme kavgası var; toplumlar arasında, ülkeler arasında bir iktidar mücadelesi var. Modernliği de güç ilişkilerinden bağımsız olarak düşünmemeliyiz. Ama bizde şu anda sorulan soru şu: Acaba alternatif modernlik modelleri olabilir mi? Bir sosyal bilimci olarak ben şu anda yaşadığımız dünya tecrübesinden yola çıkarak bu soruyu soruyorum. Tek tip modernlik var kafamızda: Batı tipi modernlik. Batı'nın kültürüyle, yani Rönesans, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi ve İletişim Çağıyla anlam bulmuş modernlik.

Batı dışı moderlik de, dolayısıyla tek tip moderliği aşan bir modernlik olma iddiasında.

Evet. Çünkü bugün bakıyoruz ki modernlik artık Batı'nın tekelinde değil, yayılmış durumda. Başka toplumlara, kültür havzalarına, coğrafyalara sirayet etmiş. Ve bu gelişme, modernliğin bir bastırması, emperyalizm veya sömürgecilik tartışmalarının ötesinde bir gelişme. Türkiye'deki gönüllü modernizasyon modelinin ilginç yanı bu. Dışarıdan bir baskı yoluyla değil, bir istek ile ortaya çıktı gönüllü modernizasyon. Ve bugün toplumun sadece modernliği tüketmediğini, aynı zamanda yeniden şekillendirdiğini görüyoruz. Yani pasif bir şekilde modernlik alınmamış, yeniden şekillendirilmiş. Bunu henüz kavramlarımıza yansıtamadık.

Sosyal bilimler burada, aslında bizleri kör edici bir rol oynuyor. Çünkü sosyal bilimler, tıpkı toplumun bireyleri gibi hala modernliği kendi dışında görüyor. Nitekim zaman kavramına baktığımızda, onun da modernliğin ideolojisinden bağımsız olmadığını görüyoruz. Çünkü modernlik bir kronolojik zaman ve

hiyerarşik bir dağılım yapmıştır toplumlar arasında. Yani aşmanız ve gelmeniz gereken bir ilerleme noktası vardır ve tüm toplumlar o aşamalardan geçecektir. İkinci bir şey de, hiyerarşik olarak geride kalanlar veya geriden gelenler, tabii konum olarak daha aşağıdaki konumda toplumlardır. Modernliğin böyle bir zaman dağılımı vardır. Bu nedenle modern olmayan, Batılı olmayan toplumların sanki eşzamanlılık hakları yok gibidir. Onların yaşadıklarının, bu çağın gerisinde olduğu varsayılır. Bu nedenle, mesela *çağdaş* kelimesini aldığımız zaman, çağdaşlığı bugüne ait bir zaman dilimi içinde düşünmeyiz. Çağdaşlığı, olması gereken bir modernizasyon projesinin, ilerlemeci felsefenin içinde düşünürüz. Yani, çağdaş olan, bugün olana ait değildir. Olması gereken şeyi anlatmak için kullanılır çağdaşlık kavramı. Yani, kelimenin asıl anlamına ters düşülmektedir. Onun için Batı dışı toplumlar kendilerini bugünkü zaman içinde görmezler. Halbuki modernliğin en özgün tarafı, şimdiki zamanın yüceltilmesi ve büyüteç altına tutulmasıdır.

Modernliğin oluşumunda geçmiş zaman yok mudur? Çünkü Batı'nın geçmişinde modernliğin hazırlayıcıları var. Batı dışı modernliklerin geçmişi yok.

Sizin sorunuz, "Bizim modernliğimiz nasıl mümkün olabilir?" anlamını taşıyor.

Bir korku duyarak sormuyorum. Aksine, modernliğin bir realite üzerine oturduğunu düşünüyorum.

Çok haklısınız. "Batı dışı modernliğin bir müşterek tarafı var mı?" sorusu çok önemli. Söylediklerinize kesinlikle katılıyorum. Birinci müşterek taraf, aslında geleneksizleşmiş toplumlar...

Sonuç itibarıyla Batı dışı modernliğin referansı da Batılı modernliklerdir.

Zaten bunun kavramsallaştırılması lazım. "Batı dışı modernliğin kendine ait özellikleri nedir?" sorusunu sormamız lazım ki,

böyle bir kavramın meşruiyeti olsun. Yani Batılı olmayan toplumların modernliği kendilerine maledişleri içinde bir müştereklik olması lazım ki Batı dışı modernlik kavramından yola çıkarak kendi okumamızı yapabilelim, amaç bu. Birincisi evet, dediğimiz gibi bunlar geleneksizleşmiş toplumlardır. Tersine, söylenilen nedir? sanki “Batı modern, Batı dışı toplumlar geleneksel toplumlardır.” Bugünkü duruma baktığımızda en geleneklerinden kopmuş toplumların, modernleşme süreci sonucunda geldikleri durumdan dolayı, Batı dışı toplumlar olduğunu görüyoruz. Yaşadıkları modernlik ve gelenekleri arasında köprü kuramamış toplumlardır bunlar. Bu durum, Batılı olmayan toplumların modernliğini anlatıyor. Modernlik var, ama gelenekten beslenerek evrilen bir modernlik yok. Buna örnekler verebiliriz.

Türkiye... ve bizim modernleşme serüvenimiz. Bundan daha yakın bir örnek herhalde yoktur.

Tamamen öyle. Benim birçok yerde verdiğim örnek de Türkiye’dir. Kahvehanelerle, kıraathanelerle, bugünkü global kültürün bir parçası olan ve daha kent kültürüne ait cafeler arasında hiçbir geçişkenlik, bağlantı yok. İki ayrı dünya. Modern kafelerde Türk kahvesi dışında her şey bulabiliyorsunuz. Bu bir nostalji meselesi değil, geleneğin dondurulduğu, kültür kavramının dondurulduğu meselesidir. Kültür deyince, bir Batı kültürüne erişmek var, bir de geçmişten gelen ve miras kalmış kendi kültürümüzü müzeleştirmek var. Halbuki geleneklerinizden yola çıkarak modernliğe ulaşabilmeniz ve gelenekle modernlik arasında bir köprü kurulsa, bu gariplikler olmaz. Modernlik, ne yazık ki bize süzgeçsiz, süzülmeden geçti. Modernliği kendine ait doğruları ile alamamışız. Ayrıca modernliği, kendi değerlerimizin süzgecinde geçirmeyi başardığımız da söylenemez.

Şunu anlatmak istiyorum; Batı dışı modern toplumların en belirgin özelliği, gelenekle modernlik arasında bir “kör-sağır” ilişkisi olmasıdır. Geleneklerin hayatın dışına itilmesi ve mo-

dernliğe ulaşmanın da ancak geleneklerden uzaklaşmakla mümkün olabileceğinin sanılması. Hayatın bütün ayrıntılarında bu anlayış yaygın. Müzikte, mimaride, etikte, estetikte... herşeyde bunu görüyoruz. Modernliğin üç temel dayanağı vardır: Bilgi, etik ve estetik. Batı toplumlarının kendi kıstasları, bunların tek, temel ve evrensel doğrular olduğunu dayatmış. Bakıyoruz, biz de bunu olduğu gibi almışız, yani bir şekilde kendi geçmişimizden yola çıkarak bugünü inşa etmemişiz. Doğru. Ama bugün geçmişte kalmamışsınız. Batı dışı toplumların en belirgin tarafı, bu geleneksizleşmedir.

Bu durum belki de, gönüllü modernliğin, geleneğin önünü rahatlıkla kesebilmesinden kaynaklanıyordur. Çünkü Türkiye’de gönüllü modernliğin hareket noktası, Batılılaşma’yla ilgili. Son zamanlarda özellikle İslami kesimde çok ilginç ve seviyeli modernlik eleştirileri yükseliyor. Ancak bu insanlar, geleneğe karşı da temkinli. Bu eleştiriler sonrasında “gönülsüz modernleşmecilik” diye bir ayrım bile oluşuyor neredeyse. “Gönüllü gelenekçilik,” “gönülsüz modernliğin” önüne geçerse şaşırmamalıyız.

Söylediğiniz şeyler çok doğru. Burada iki şey var: Modernliğin herşeyi birbirine benzeten yapısı, tüm toplumlarda farklı direniş hareketleri ortaya çıkarıyor. İslamcılık bunlardan bir tanesi diye düşünebiliriz. Hem global kültürün türdeşleyen tarafına karşı, hem de geçmişimizdeki modernleşme modeline karşı bir hareket olarak yorumluyorum ben. Onun için bunu, İslami hareketlerin, yeniden gelenekleri savunarak bir farklılık koyabilme çabası olarak okuyabiliriz. Yalnız burada ilginç olan bir şey var. Gelenegin de yeniden üretildiğini ve kurgulandığını görüyoruz. Bugün İslamcı hareketlere baktığımız vakit onların duruşunu, onun için ayrım yapıyorum. İslamcı hareketlerle Müslüman’ın aynı şeyler olmadığını düşünmek lazım. Çünkü İslamcı hareketler, sunulan Müslüman kategorisini değiştirip, hatta onu aktif bir hale getirdiler ve toplumsal harekete dönüştürdüler. Sadece gelenekler karşı-

sında değil modernlik karşısında da yeni bir duruş olarak ele almamız gerekiyor. Bu yeni duruşta ilginç olan bir şey var; İslamcı hareketler, geleneğin devamını temsil etmiyorlar. Hatta bazı gelenekselci Müslümanlara da kızdıklarını düşünüyorum.

Geleneğin savunuculuğunu yapmanın son derece kurgusal bir şey olduğunu söyleyebilir miyiz? Bugün “gelenek” haline gelmiş unsurların da, kendi dönemlerinin modern eylemleri olduğunu düşünebiliriz.

Evet, ayrıca böyle bir durum da var. Onun için gelenek, zaten böyle değişmez ve tamamen tarih içinde kalmış ve bugün elimizin altında bir şey değil; bir kere kaybettiğimiz bir şey. Bugün yeniden kurguluyoruz geleneği. Bu anlamda, bir zenginleşme olarak düşünüyorum bunu. Alaturka mutfağa dönüş var mesela. *Alaturka* kelimesinin geçirdiği evrime bakın. Alaturkalık, bir insanın bir toplumun kendisine yabancı bir gözle bakmasını ifade ediyor. Frenklerin, Türklere atfettiği, yani “Türkvari” dediği alışkanlıklar, davranış biçimleri, estetik anlayışın adıdır alaturka. Ama biz bunu kendimizi değersizleştiren bir bakış açısı olarak aldık. Yani biz alaturka dediğimiz vakit, iyi bir şey kasetmiyoruz. Bakıyorum da bugün kaybettiğimiz alaturka değerleri, kaybettiğimiz yerde yeniden yaratmaya başladık. Onun için böyle bir paradoks var. Modernliğin içinden ve adeta modernliğin ağızıyla konuşan bir gelenek ama bu. İşin ilginç olan yanı da burası. İslamcı hareketler de modernliğin sorduğu uç noktadaki suallere verilmeye çalışılan bir cevap. Modernliğin dışında değil.

Bu yüzden modernliğin dışında, öyle bulunabilecek ve ortaya konulabilecek bir gelenek olmadığını düşünebiliriz.

İşte bunun için çağdaş kavramı çok ilginç bence. Ben bu yüzden çağdaş İslamcı hareketler diyorum. Çünkü bugüne ait.

Bir an için modernizasyonun egemen söylemlerinin dışına çıkılım, modernliği Batılı coğrafya ve Aydınlanma’dan ayrı tu-

talım. Geriye modernlik kalıyor mu? Kalıyorsa bu modernlik nasıl tanımlanabilir?

Çok önemli bir soru. Ancak cevabını henüz veremeyeceğim, çünkü zaman içinde bizim daha o aşamada olmadığımızı düşündüğümüz bir durum bu. Çünkü biz henüz kendi toplumsal pratiğimizle modernliğe yeterince bir damga vurmadık ki adı olsun. Daha bu toplumların isminin olmaması... Toplumların derken bile Batı'ya endeksli olarak tanımlanıyoruz. Batı'ya bağımlılık da zaten Batılı olmayan toplumların ortak özelliği. Batı'nın dışında kendi tarihimizi okumamız çok zor. Ama baktığımızda bugün bu soruya cevap verebilmemiz için bizim ortaya bir eser çıkarmamız lazım. Fotoğrafın daha netleşmesi lazım, Batı dışında bir modernlik modelinin olduğunu söyleyebilmemiz için. Ondan sonra bunun ismi ne olur bilmiyorum. Ama şu anda biz bunu parçacıklar halinde görebiliyoruz. Batı dışı modernlik sorusunun sorulabilmesi, kendi toplumumuza ve yaşadığımız pratiğe ait yeni bir okuma getiriyor. Merceğimizi açabiliyoruz, farklı bir okuma getirebiliyoruz yaşadıklarımıza. Batı'nın dışında bir modernlik, yeni, alternatif modernliğe geliyor belki bu soru. "Batılı modernliği aşip yeni bir şey üretebilecek miyiz?" sorusuna henüz verilebilecek bir cevabım olmadığını söyleyebilirim. Ama şunu düşünebiliriz: Ülke çapında değil, bireyler çapında neler yapabiliriz? Müzik adına, edebiyat adına, resim adına yaptığımız şeyler, farklı bir müziğe, edebiyata, resme katkı sağlayabilecek mi, yeni bir alan açabilecek mi, sınırları aşabilecek mi?

Alain Touraine, birkaç yıl önce, sizin de bulunduğunuz bir görüşmemizde, "Her toplum kendi modernliğini üretmelidir" demişti, hatırlarsınız. "Batı dışı modernlik" tezine yakın bulduğum için size soruyorum, her toplumun kendi modernliğini üretmesi nasıl mümkün olabilir?

Bu çok çoğulcu bir anlayış. Benim belki "Batı dışı modernlik" diye geliştirdiğim kavram, bunun incelenmesine yönelik de ola-

bilir. Bunun güç ve iktidar ilişkisinden bağımsız olmadığını düşünüyorum. Bugün ortaya bir müzik eseri çıkardığınızda, sadece milli sınırlar içinde, hatta sözgelimi Ortadoğu pazarları içinde kaldığınızda dahi modern sayılmayabiliyorsunuz. Modern demeyeyim, modern olabiliyorsunuz belki ama güç ilişkisi açısından damganızı vuramıyorsunuz. Ben buna “tercüme edilebilirlik durumu” diyorum. Yani yaptığımız bir işin diğer kültürel, coğrafi havzalarda yansıma bulması gerekiyor. Modern’in böyle bir boyutu var. Ne kadar kendi içinde sınırlı kalarak modern olabiliyorsunuz? Belki Batılı olmayan ülkelerin bir dezavantajı da bu. Mesela Amerika, en yerel olanını üretiyor ve ürettiği anda o üretilen şey dünyalı olabiliyor. Kendisine evrensellik atfedebiliyor. Batı modernliğinin gücü burada. Kendi kültürüne, kendi diline evrensellik atfediyor. Örneğin İngilizce. O bakımdan Touraine’in dediği, önemli bir bakış açısı. Ama karşımızda baskıcı bir “tek tip” var. İşte onun için kendi modernliğimizi üretebilmemiz, o kadar iradeye bağlı bir şey değil.

Söylemek istediğim, modernliğin bir keşif olgusu olduğudur. Aşağıdan yukarıya doğru. Modernliğin yukarıdan aşağıya doğru bir dayatma veya devrim ile mümkün olmayacağını, gelişmenin sağlanamayacağını, bir medenileşme projesi ile modern toplum olamayacağımızı görüyoruz. Dolayısıyla, modernliği aşağıdan yukarıya bir gelişme olarak algılıyoruz.

TESLİMİYET DEĞİL NORMALLEŞME

KONUŞAN: NİLÜFER KUYAŞ

Milliyet, 20 -21 Mart 1998

Prof. Dr. Nilüfer Göle, sosyolojide kültür boyutunu geniş bir okur kitlesine maledebilmiş bir bilimci; İslamcı harekete bakarken Türkiye’de modernleşmenin cinsiyetlendirilmesini incelediği *Modern Mahrem* adlı çalışması, başlıca Avrupa dillerine çevrilen belki de ilk Türk sosyoloji kitabı. Paris’te doktorasını yaptığı Ecole Des Hautes Etudes En Science Sociales’de Alain Touraine ile çalıştı; Michigan Üniversitesi ve Paris’in ünlü Siyasal Bilgiler Enstitüsü’nde ders verdi; Geçtiğimiz yıl, Berlin Yüksek Araştırmalar Enstitüsü’nde konuktu. Halen Batı dışında modernleşme hareketleri üzerinde çalışıyor. Türkiye’de modernleşme ile İslamcılık ilişkisinin en keskin gözlemcilerinden birisi.

Türkiye’yi fazlaca din tartışmasına teslim olmuş buluyor musunuz?

Biraz Müslümanlık yarıştırır gibi bir durum var, doğru. Ama ben teslim kavramını kullanmıyorum, bunu normalleşme olarak görüyorum. Belki biraz abartılı oluyor, bunun da nedeni kamusal alana ilk defa böyle bir şeyin çıkması. Bundan önce hiç tartışılmıyordu. Türkiye 1990’larda kendi içine dönüp “Biz kimiz?” sorusuna farklı açıdan baktı; etnik ve dinsel kimliklerimize ilişkin sorular gündeme geldi. Kamusal alandaki tartışmalara dini refe-

ranslar girdi. Bu da yeni aktörleri, yeni düşünür tiplerini taşıdı kamusal alana. Bir de tabii laik kesimi etkiledi. “Müslümanlık, İslamcılara bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir” dediler. Ama Mısır’a bakın mesela, orada bir İslamileşme ve teslim olma daha fazla sözkonusu. Laik aydınlar bile konuşmalarına besmeleyle başlıyorlar. Bu İslamileşmenin bir göstergesi; insanların İslami inanca referans yapmadan varlık alanı bulamadığı bir durum. Bizde ise teslimiyetten çok doğallaşma var.

Toplum daha çok İslamileşmiyor mu Türkiye’de?

Hayır, daha çok İslamileşme dememiz için insanların kendilerini mecbur hissetmeleri lazım. Bizdeki baskı sonucu değil, daha çok merak var...

Oruç tutmayan çocuğun öldürülmesi, başına dua yazılı bant takan barmenin öldürülmesi ne anlama geliyor?

Onlar marjinal bence, yaygın bir şey yok. Tam tersine, İslami hareketlerin daha çok topluma katıldığını, onlar laiklikten pay aldığı kadar laiklerin de Müslümanlıktan pay almaya başladığını, bir alış-veriş olduğunu düşünüyorum.

Peki “Yüzde 99’u Müslüman bir ülkeyiz” söylemi sizi rahatsız ediyor mu?

Bu beni rahatsız ediyor, evet, çünkü orada sanki bağlayıcı bir tavır var. Ama tam tersini de duyuyoruz. Merkez partilerin oy toplamına bakıp bu kadar insan laik diyoruz, bence aynı derecede yanlış, ikisi de kutuplaştırmaya götüren kaba saba tahminler. Ben kendimi ne yüzde 80 laik kesimin içinde, ne de yüzde 99 “Müslüman” kesimin içinde görüyorum örneğin; ve benim gibi çok insanın olduğunu düşünüyorum.

Ama bize başka bir şans bırakıldı mı?

Bence evet, çünkü Türkiye’de otonom alanlar var. Mısır’da milliyetçilik de İslam’da meşruiyet aradı, solculuk da; halbuki

Türkiye’de siyasi hareketler bir ölçüde özerklik kazanabilmişler. Bu konudaki tek istisna, belki Atatürkçülük, yani neredeyse Atatürkçülüğe referans olmadan ideolojik hareket doğamıyor ama İslam böyle değil.

Modern Mahrem’de değindiğiniz gibi, Şemseddin Sami 90 yıl önce İslam ilerlemeye engel değil, yorumları kötü demiş, bugün Yaşar Nuri Öztürk aynı şeyi söyleyerek kahraman oldu. Bugün konuşulan her şey yüz yıl önce tartışılmış. Neden tamamlanamadı bu tartışma?

Demek ki değişim anlayışımızı değiştirmemiz lazım! Belki de evrim, geçmişini tamamen arkada bırakarak gitmiyor da, daireler şeklinde gidiyor. Tabii Türkiye’de çok büyük bir kopuş yaşandı. Cumhuriyet’in bir devrim olduğunu unutmayalım. Tartışmayı biz çok radikal biçimde çözümledik diye de düşünebiliriz. Şimdi ona yeniden bir geri dönüş var, ama bütün dünyada böyle. Batı karşısında tavrımızı 1930’lardan itibaren daha çok ekonomik sorunlar belirledi, şimdi her ülkede yeniden kültürel alana bir kayış var. Tarihimizi hep Batı’nın izdüşümünde okuduk, çünkü modernliği kendimiz yaratamadık. Aradaki farkı kapatma arzusuna cevap arayışlarımız var; İslami hareketler de bundan bağımsız değil.

Siyasal İslam bir karşı - devrimcilik değil mi Türkiye’de?

Hayır değil; çünkü radikal devrimci siyasal İslam Türkiye’de tutmadı. İran’daki gibi devrimlerde rejimi devirme ve toplumu topyekün değiştirme, İslamileştirme arzusu var. Türkiye’de siyasal İslam bence daha meşru bir tabana doğru girdi. RP’yi de İslami hareketlerin siyasi partiler rekabeti içinde yerini alması olarak görebiliriz.

Ama rejim, sistem karşısı bir parti olduğuna karar verdi ve kapattı. Ne oldu tepkiniz?

Ben yanlış olduğunu düşünüyorum. Hem yanlış, hem de yazık, çünkü RP İslami hareketi sistem içine dahil ediyordu, bu sü-

reç durduruldu. En kötü şey mazlum yaratmaktır, çünkü mazlum hareketi insanların beyinlerine değil, duygularına hitap eder ve tek blok oluşur, hareketin kendi iç farklılıklarını yaşamasına engel olur. O zaman devrimci bir radikalleşme bulabilirsiniz, hatta terörizme kadar gidebilir. Bu birinci senaryo. İkinci senaryo ise, Türkiye'nin garip bir özelliği, insanlar otoriter rejimleri görünce yumuşamaya başlıyor. Eski Refah kanadında da en liberal söylem bugün çıkmaya başladı. Bu çok yazık; ellerine geçen büyük fırsatı, belki de merkeze oynama fırsatını kaçırdılar; Türkiye'nin bahislerine oynama şansını kaçırdılar. Daha modern, daha liberal olmadan Türkiye'nin partisi olmanız bugün imkânsız.

Nedir Türkiye'nin bahisleri dediğiniz?

Daha mı iyi çöp toplayacaklar? Kentlerin kirlilik sorununa mı daha iyi cevap getiriyorlar? Türkiye'nin dünyadaki yerine ilişkin bir vizyona mı sahipler? Büyük projeleri var mı? Din tartışmak yerine bunları tartışmalıyız. Siyasal İslam'ın artık bu olması gerekir, devrim falan artık bitti bence.

Modern Mahrem'in sonundaki sorunun cevabı mı bu? İslami hareket çoğulculuğa mı evrilecek, totaliterliğe mi? sorusuyla bitirmiştiniz kitabı...

Bence artık İslami hareketler karşıt toplum üreten, topyekün değişmeci arzularla beslenen hareketler olma durumunu kaybetti. Hareket 1970'lerde beslenseydi olurdu. İran devrimi de 70'lerin ürünü. Ali Şeriatî zihniyeti, tamamen Üçüncü Dünyacı sol zihniyetle İslami düşüncenin bir araya gelmesidir. Bunu Refah Partisi de denedi. Üçüncü Dünyacı, tozlu bir söylemle, düşman tanımlayan söylemle bir yere giderler mi? diye hayali bir taban yarattılar ve tabii Türkiye'nin karşılıklı korkularını beslediler.

Neden bu yanılısana?

Bizde değişim hala topyekün anlaşılıyor, toplumsal mühendislik dediğimiz tarzda, sistemi değiştirmek olarak anlaşılıyor.

Bizim modernlik felsefemiz, tarihin zincirlerini koparmak; geçmişten kopalım, yeni baştan toplum tasavvur edelim. Aslında Türkiye’de İslamcılar da Kemalist hareketin bir devamı. Onlar da modernizm paradigmasının tuzağına çok sık düşüyorlar. Ben bu yüzden İslamcı hareketi sadece siyaset düzeyinde almadım, asıl kültür tabanı meselesi olduğunu söyledim. Herkes İslami hareketleri hafife aldığını zannetti. Halbuki onlara çok önemli bir sorumluluk yüklüyordum, ‘Söyleyecek yeni bir sözünüz var mı?’ sorusunu soruyordum. Çünkü kültür bu demek aslında.

Ve yöntem olarak da pratikle sınanmayı ele alıyorsunuz. Bunun hangi örneklerini yaşadık sizce?

Tabii, insanların inançları ve arzuları, davranışlarda farklı dinamiklere maruz kalabiliyor. İşte şimdi kadınlar Fazilet Parti’si’ne girsin mi, girmesin mi tartışması var, bu çok önemli. Başka bir yenilik ve gerçeğe sınanma örneği bence roman alanında görülüyor. Roman, modern bir kendini anlatma biçimi, çünkü bireyin kendi hayatıyla hesaplaşması üzerine kurulu. Şimdi İslamcı kesim, roman aracılığıyla da kendini sorguluyor, eser vermeye başlıyor. Kendini analiz etme yeteneğinin yükselmesi çok önemli bir gösterge; bu sürecin kırılması ve kısırlaştırılması benim için üzücü olur. Bir başka örneği, dış politikada gördük. Bugün İslami harekette en radikal kişinin bile bir daha kalkıp Kaddafi’ye gidebileceğini düşünemiyorum; bu da pratiğin sınanmasıdır.

Laiklik adına demokrasiden ödün veren kısır döngünün kırılmasından umutluydunuz, olmadı. Neden kırılamadı bu döngü?

Haklısınız, kırılamadı ve politik sınırlar yine toplumun hareketini kısıtladı. Gerçi, her zaman toplumun hareketliliği iyiye gidiyor demiyorum, bazen elimize geçen özgürlüklerden canavar da yaratıyoruz. Otoriterlik bazen kendi içimizde, birbirimize tahammülsüzlüğümüzde oluyor. Asker bir başına gelmiyor. Bu son dönemde kısır döngü çok daha ilginçleşti çünkü mengeneyi sıkıştıranlar sivil güçlerin ta kendisiydi. Bu bir yandan da iyi bir

şey, çünkü laikliğin sadece devlet nezdinde değil, toplum tarafından da benimsenmiş olduğunu gösteriyor ki, bu da ideoloji olmaktan çıkması anlamına gelebilir. Yani toplumsallaşılıyor. Ama henüz sivilleşemiyor. Böyle bir çelişkisi var Türkiye'nin.

Ya ordu?

Aynı şekilde; "paşa darbesi" diyorum ben buna, asker darbesi değil, çünkü ordusuz gelen bir otoriterlik. Yani orada da sivilleşme var bir anlamda. Türkiye'deki tabloya bakarken toplum iyi, devlet kötü; ordu kötü, devlet iyi gibi görüşler çok yanlış. Ama çok kabaca şöyle bir ayrım var. Demokrasinin derinleştirilmesini sorunlarımıza çözüm olarak gören bakış. Bir de bunu tersine, demokrasinin bir lüks olduğunu, irtica ve ayrılıkçı Kürt hareketleri varken demokrasiden söz edenlerin ya Cumhuriyet düşmanı ya da benim gibi çok saf insanlar olduğu görüşü; üstelik hangisi olduğumuza da pek karar verilemiyor!

Neden irticayla tam demokratik olarak mücadele edilemiyor?

Sizce Refahiyol kurulurken sivil toplumun ayaklanmaması bir hoşgörü müydü, bilinçsizlik miydi?

Bu sorunun cevabını ben de bilmiyorum ama benim iyimser bakışım, büyük bir sınav verdiğimiz yolunda. Tam o sırada laik kesime müthiş bir başarı yaptınız demek zamanıydı. Ama ben demiyorum ki, İslami hareketlerin birinci gündemi demokrasi. Hayır; tabii ki toplumu İslamileştirme projeleri var ama toplumsal gerçeğe sinanarak, toplumsal güçlerle daha fazla etkileşime girerek, İslami ve laik kesim bence çok daha yakınlaştı, yatay ilişkiler geliştirdik, birbirimizi tanıdık, aynı dili konuşmaya başladık. Burada bilgi üretmek demokrasi açısından çok önemli, çünkü ötekini yabancılaştırmak radikal eylemlere meşru zemin hazırlar. Türkiye'de bazı duvarlar yıkılmaya başladı.

Cumhuriyet modernleşmesinin bu kadar dışladığı kesimler mi vardı da bu karşı kültür oluştu sizce?

E, bu her zaman var Türkiye’de. Mesela Menderes de taşırayı merkeze taşıdı. “Ayaklar baş oldu” diye herkes hop oturup hop kalkıyordu. Ama şöyle de bakabiliriz: Demokrat Parti sayesinde Cumhuriyet ilkeleri toplumla barıştırıldı. Arkasından Ecevit, ezilmişleri taşıdı sistemin içine. Arkadan Demirel çıktığında Çoban Sülû deniyordu, ama gene taşırayı ve köyü taşıdı; Özal çıktığında takunyalılar deniyordu, daha Müslüman mühendisleri sisteme taşıdı ve kentte profesyonel tipleri çıkardı; Türkiye bu açıdan çok enteresan, siyasette hep yeni sınıfları sistemin içine dahil edebilme kapasitesini göstermiş.

Ama kendimizi de aldatmışız, moderleşmenin nimetleri sandığımız kadar gitmemiş bütün topluma.

Ama bu gitme biçimidir işte. Şimdi oluyor, belki sancılı oluyor, hep korkuyoruz, mesela şimdi de takunyalılar değil türbanlılar, örtünenler var. Dönem dönem semboller bizi zorluyor. Bunlar yeni toplumsal kesimlerin sistem içine girerken sancılı geçişleridir. Ama çok da başarılı, düşünürseniz.

Prof. Dr. Nilüfer Göle bir süredir Ortadoğu’dan Çin’e uzanan, farklı meslektaşlarının bir araya geldiği bir projenin içinde; amaç, Batılı olmayan ülkelerin modernleşme serüvenine kıyaslamalı bir çerçeve çizmek. Geçen yıl Berlin’deyken karşılaştığı Samuel Huntington’un Batı dışı modernleşmelere ilişkin tezlerini çürüttüğü bildirisi de, uluslararası bilim çevrelerinde hala yankılanıyor. Türkiye’de İslam - modernlik ilişkisi üzerine söyleşimizin ikinci bölümünde bu bağlamda sohbet ettik.

İran’da çarşafli kadının Nike ayakkabı giymesi yahut Erbakan’ın Versace kravatı neden önemli göstergeler sizce?

Çünkü bunlar modernliğin kaçınılmaz bir boyutu olduğunu gösteriyor. Modernliği sadece tüketim olarak da görmek şart de-

gil. Bir hız kavramına da bakabiliriz mesela; bugün Türkiye'deki bazı İslamcılar İran'a gittikleri vakit en büyük rahatsızlıkları, İran'ı yeterince gelişkin ve hızlı bulmamaları. İslamcılar gibi, her sonradan gelen daha doymamış olduğu için modernliği daha da bir arzu metası haline getiriyor. Siyaset de bir yükselme biçimi. Sistemin içinde taşeronların yükselmesine olanak tanıyor. Bazıları o kadar yükseldi ki, kadın değiştirmeye gitti, ikinci eşlerini daha okuyan kızlar arasından almaya başladılar. Buna da kılıf olarak liberten ideolojiyi getirmek yerine sünneti getirdiler. Bunlar İslami kesimin toplumdaki gelişmeden ve modernlikten pay almak istemesidir.

Bu pay alışın çok sancılı olmasının bir sebebi de, kültür politikalarının zayıflığı değil mi? İnsanlar biraz da mahrumiyetten inanca sarıldı çünkü kültürle beslenecekleri kamusal alanları yaygınlaştıramadık.

Evet, biz siyasi partiler yoluyla sosyalleşiyoruz; bizde siyaset ve futbol var sadece. Bir de şimdi süpermarket var. Yani Türkiye bayağılık derecesinde pragmatik; yemek, içmek, eğlenmek istiyor. Bugün laik kesimin ne ürettiğine bakın. Hangi estetiği üretebildik? Kendimizi anlamak, kendimizi anlarken eser vermek, kendimize bir dil kazandırmak... böyle bir kültür anlayışı yok. Çünkü ideoloji baskın çıkıyor. Siyaset, zihinlerimizi kuşatıyor. Onun için ben "siyasi aydın" kavramına da karşıyım biraz, rahatsızım. Kültürde çok fukarayız, halbuki kültür, ürün vermektir. Bizde şimdi üretim biraz karalama halinde gidiyor, çok kaba hatlarla. Bu incelemek mi? Kendi medeniyetimizle modernlik arasında yeni bir alışveriş olacak mı? Ben bunun göstergelerini arıyorum.

Batı dışı modernlikten bunu mu kastediyorsunuz?

Evet. Batılı olmayan toplumların bir modernlik üretme biçimi olabilir mi? sorusu. Yoksa onlar modernlik karşısında kimi zaman Batı'ya öykünen, kimi zaman reddeden bir tavır içinde gidip gelecekler mi? Öykünürken tamamen tüketici konumundasınız;

reddederken de bu sefer kimliğinizle modernliği yok etmeye kalkıyorsunuz, ister milliyetçilik olsun, ister İslamcılık.

İslamcıların modernlikle ilişkisinde cemaatleşme mi engel? Modernliğin temeli bireycilik değil mi?

Hayır, bence cemaat ilişkileriyle de modernliği kurabilirsiniz, bazı avantajları olabilir. Kuşkusuz cemaat ilişkileri çok baskıcı olabiliyor, totalitarizmin yahut ahlakçı baskıların odağı olabiliyor, ama dönüştürmek de mümkün.

Bu nedenle mi Fethullah Hoca cemaatine daha olumlu bakılıyor sizce?

Ben Fethullah Hoca hareketini daha çok muhafazâkar bir hareket olarak görüyorum, İslamcı bir hareket olarak değil. Cemaatten yola çıkalım da demiyorum ama bazı yapılar kullanılabilir. Büyük kentlerde birbirimizi denetliyor olmamız her zaman baskıcı değil; bazen güven ilişkileri de geliştiriyor. Müthiş dayanışmacı bir toplumuz. Bunlar modernist ideolojiler adına kolay vazgeçilecek şeyler değil. Ben varolan yapılara daha çok şaşabiliriz diye düşünüyorum. Bazen yabancı bir gözle bakmak lazım.

Yabancı gözle bakarsak, türban konusunda çizgi nereden çekilmeli?

Üniversitedeki yasak çok saçma, artık Türkiye bunu aştı bence. Ama lisede aynı soru sorulsa, düşünürüm çünkü çok önemli sualler karşısında bırakıyor bizi. Acaba kamusal alanı biz nötr ve laik olarak mı düşünmek durumundayız? Buna hazır cevaplar yok, Batı da bunu tartışıyor, Fransa'da türban olayı gibi.

Batı'nın bizdeki modernliğe bakışında büyük yanılgılar da var. Siz mesela Berlin'deyken Samuel Huntington'la bir buluşmanız oldu, onun tezlerine karşı getirdiğiniz yorum hâlâ konuşuluyor. Neydi bu yorumunuz?

Kanıma dokunmuştu tezi. Bir Türk sosyoloğun Hunting-

ton'u okuyup da mesele edinmemesi kolay değil. Aslında doğru gözlemleri var ama getirdiği cevaplar tepkisel, nerdeyse Batı'nın korkusunu dile getiriyor. Nedir gözlemlediği? Bugün modernlik Batı'nın tekelinde değil artık diyor, bu doğru bir saptama. Cevabının tepkiselliği şurada. Bu insanlar modernleşiyor ama batılılaşmıyor diyor, yani Batı kaybediyor, insanların modernliği kendi tarihleri bağlamında yeniden yorumlaması onu rahatsız ediyor. Dolayısıyla bu hareketleri "medeniyet çatışması" olarak görüyor. Burada da bir yarı-doğru yan var, çünkü İslami hareketler aslında "Medeni insan eşittir Batılı insan" denklemini bilerek ya da bilmeyerek sorguluyorlar. Huntington'u rahatsız eden bu, ama İslamcı kesimde bazı insanlarla birleşme nedeni de bu. Sizi bırakalım kendi isteğinizle içinize kapanın, partikülarist olun diyor; bunu yaparken de fevkalade reaksiyonlar. Fransa'daki faşist hareketle buluşuyor adeta, çünkü Batı'yı Batı yapan değerlere ihanet ediyor. Yani merak, diğer kültürlerle doğru gitmek, diyalog, evrensellik, bunlardan vazgeçiyor. Dolayısıyla Türkiye onu çok rahatsız eden bir model. Çünkü Türkiye bu melezleşmenin örneği, modernliği kendi içsel sesi olarak çıkartmaya en iyi örneklerden bir tanesi. Ve İslami hareketler de bundan pay alabiliyorlar. Dolayısıyla Huntington İran'daki demokrasiyi tercih ediyor!

Halbuki Osmanlı - Türk modernizmi o kadar da başarısız değil!

Hayır, başarısız olduğunu düşünmüyorum. Mesela eşitlik ilkesi toplumsal muhayyilemize nüfuz etmiş, bugün kimse eşitliğe referans vermeden konuşmuyor. Türkiye geleneksizleşmiş fakat modern olmadığını söyleyemeyiz. Çok daha fazla modernliğe öykünüyoruz; tek derdimiz, geleneği bunun içine nasıl sokacağımızı bilmiyoruz. Bu açıdan batılı olmayan toplumlar arasında ortak noktalar var. Mesela Çin'de de bizim gibi geçmişten kopmak ve yenilik isteği bir ideoloji haline gelmiş. Böyle bir sürü paralellik var. Biz sosyal bilimciler hep Batının aynasından kendimizi görmeye çalıştık. Bu iyi bir şey ama çok dikey bir ilişki.

Şimdi sarkaç öbür tarafa mı gidiyor?

Şimdi artık yatay ilişkiler oluşturarak bilgiyi zorlayabiliriz diye düşünüyoruz. Bilgiyi açmak böyle bir şey. Sosyal bilimleri açmanın en önemli yolu, toplumun bilgiyi zorlamasıdır. Biz toplumun yeterince farkında değiliz. Halbuki bizi kızdıran, anlamadığımız paradokslara dil kazandırabiliriz. Batı dışındaki modernlik biçimlerini kıyaslamak bu açıdan önemli. Çünkü ciddi sorular var. Buna hala modernlik diyebilecek miyiz? Aydınlanma mirasından ve Batı coğrafyasından koptuğu vakit ne hale geliyor modernlik? Klasik bilgiye meydan okuyan bu konular beni heyecanlandırıyor.

Yani biz de artık modernliğimizi eleştirecek, kendi postmodern'imizi yaratacak olgunlukta mıyız?

Çok güzel dediniz. Batıda modernliğin yeniden düşünülmesi, modernizme yeni bir ivme bile kazandırdı, bir çeşit "süper-modernizm" çıktı. Bizim de kendi modernliğimizi dillendirmemiz, belki artık eleştirel, hatta mizahî bir ilişki kurmamız gerekiyor. Sadece korkarak değil, coşku ve haz duyarak da bilgi üretebiliriz. Artık o aşamaya geldiğini düşünüyorum Türkiye'deki modernliğin.

BATI’NIN BÜYÜLÜ AYNASI KIRILDI

KONUŞAN: MEHMET GÜNDEM

Zaman, 18 Nisan 1998

Prof. Dr. Nilüfer Göle asırlık problematiğimize dikkat çekiyor: “Biz, kimliğimizden ne kadar uzaklaşırsak o kadar iyi modern oluruz sandık. Buna karşı da, kimliğimize ne kadar sıkı sarılır ve hiçbir yeniliğe geçit vermezsek, o kadar gelenekçi veya dindar oluruz diyenlerimiz oldu. Halbuki şimdi artık biliyoruz ki, uçuculaşmak da, tutuculaşmak da gerekmiyor. Kimliklerimizi koruyarak modernleşebiliyoruz, modernleştikçe kimliklerimizi, geleneklerimizi daha iyi anlayabiliyor, bazen de daha iyi keşfedebiliyoruz.”

‘Türkiye’li bir dünyalı’ olmayı öngören Göle, değişim gerçeğini gözdardı etmeden; modernliği, geleneği, Doğu’yu ve Batı’yı, kendimizi ve diğerlerini, özellikle Türkiye’yi, tekrar tekrar okumamız, dillendirmemiz, resmetmemiz yönünde çaba bekleyen, umutsuzluk ve entelektüel tembellik hastalığına müptela olmayanlardan. Göle, modernliği öykünmemizin, modernliği üreten dünya karşısında pasif konum almamızın eleştirisini yapıyor ve bunun yanlışlığına değiniyor. Bu topraklardan çıkmakta olan yeni medeniyet nüvesini göremediğimize işaret ederken de, o nüvenin bu alemde neşv-ü nema bulmasına entelektüel seviyede ışık tutmaya çalışıyor.

“Batı dışı modernlik” kavramı üzerinde iki yıldır çalışıyorsunuz. Nereden çıktı bu kavramlaştırma?

Biliyorsunuz modernleşme problematiği üzerinde uzun yıllardır çalışıyorum. Buradaki sorunsal şu: Batı dışındaki toplumların kendilerine özgü, kendi dokularında, kendi kültürel kumaşlarında yaratabilecekleri bir modernlik olabilir mi olamaz mı? Şu anda yaşadıklarımıza o gözle bakabiliyor muyuz, bakamıyor muyuz? Bu sadece bir istek, arzu ya da olabilirlik değil, aynı zamanda şu anda yaşanan toplumsal resme yeni bir okuma getirip getiremememe durumu. O anlamda böyle bir proje geliştirmek ve bunu şu aşamada böyle bir kavramla ifade etmek istedik. Şimdilerde sosyal bilimlerdeki sarkaç, giderek epistemolojik olarak pozitivist bilimlerden çok daha fazla çoğulcu. Hakim, egemen veya büyük söylemlerden, modernleşmeyle Batılılaşmanın eşitlendiği evrenselci bir söylemden, farklılığa doğru kaydık. Böyle bir kayma olunca, o zaman biz kendimizi nasıl okuyacaktık?

“Batı dışında bir modernliği”, kendi kendimize üretmemiz ne kadar mümkün? Batı dışı derken Batı tipinden ayrı bir modernlik mi kastediyorsunuz?

Belki bu durumu başka bir kavramla ifade etmek gerekiyordu. Ama söylediğim, Batı’yı dışlayan bir modernlik değil. Zaten modernlik artık bizim yaşamımızın içinde mündemîç. Hatta modernleşmenin zihinlerimize bile bir şekilde nüfuz ettiğini düşünüyorum. Bakıyoruz ki modernliğin bugünkü ilkelerinden hiçbirimiz vazgeçmek istemiyoruz. Bu değerler belki Batı’yla özdeş olmayabilir ama Batı’yla özdeş hale gelmiş. Ama bugün bizim de kendi toplumsal muhayyilemize nüfuz etmiş, bu modernlik olgusu artık giderek bizim zihnimizde, yaşamımızda içselleştirilmiş.

Batı karşısında kendimizi konumlandırırken iki uç örnek sergiledik: Katı muhafazakârlıkla reddiyeci olma ya da öykünmecî bir tavırla Batılılaşma sevdasına kapılma.

Modernliğe hep öykünüyoruz, modernist bir ideoloji olarak. Onu hep dışımızda bir şey olarak algıladık. Halbuki öyle değil. Aslında bizim de malımız olan bir modernlik var. Bize de ait olan

bir modernlik var. İkincisi; Batı dışı derken de, kastedilen Batı'ya karşı ya da ona alternatif olup olmaması meselesi değil. Çünkü hâlâ 'Batı' kelimesini taşıyor ve Batı'ya bir bağımlılığı var, tarihsel olarak bir bağımlılığı var. Modernliğe damgasını vuran Batı toplumlarının tarihi ve kültürü. Ama ona rağmen modernleşme Batı toplumlarından ayrışıyor ve bize de mal oluyor bugün.

Bir mülakatta; "Batı'nın bize bakışıyla buraya bakıp oradan it-hal ettiğimiz kavramları burada topluma mıhlamaya çalışarak bir yere varamayız. Burada kalarak bütün dünyaya seslenebilmenin, evrensel olmanın çabası içinde olmalıyız. Biz de artık Batı ve Doğu kompleksinden kurtulup vicdanlarımıza yerleştirdiğimiz aynalarda kendimizi seyre koyulalım ve kendimizden başlayarak hayatı keşfedelim" diyorsunuz. Şimdi söyledikleriniz de bunun bir açılımı gibi.

Aynen öyle. Biraz daha temellendirilmesi. Entelektüel bir çizgi çizerken, belli bir tarihten, coğrafyadan ve kişisel sorulardan yola çıkıyoruz. Bunlardan bağımsız değiliz. Ben bu coğrafyadan yola çıkıyorum. Kendi yaşadıklarımızdan yola çıkarak bunları formüle etmeye başlıyorum. Biz hep kendimizi Batı'nın aynasında görmeye çalıştık, Batı'nın bize baktığı gibi bakmaya alıştık. Bunu aşmalıyız artık. Çok enteresan, yabancı bir kelimeyle siz kendinizi tanımlıyor, hem de aşağılayarak değerlendiriyorsunuz. Alaturka olan her şey negatifle yüklüydü. Şimdi o da değişti ve alaturka olan değerli hale geldi Türkiye'de. Demek ki, toplumda geçmişle yeniden zincirleri kurma çabası var.

Bizim bir dönem yaşadığımız kırılmayı düzeltme çabası mı?

Belki de kaybetmeden bulunmuyor bazı şeyler. Kaybettiğimiz yerden, yeniden bir şekilde üretmek. En çok modernleşme olan yerde yeniden bir üretim oldu. İslami hareketlerin geleneklerle bağı çok az. Gelenekleri yeniden tanımlama arzusu, gelenekleri olduğu gibi devam ettirme ve yaşatma arzusundan daha önde. İslami hareketler giderek modernist zihin yapısının içine girmeye başladı.

Eyüp Can'ın Fethullah Gülen'le yaptığı Ufuk Turu adlı konuşma üzerine yaptığımız değerlendirmede; "Gülen'in öğretisi Batı modernliğini İslami muhafazakârlıkla sınamakta, manalandırmakta, daha ötesi modernliği Batı'nın malı olmaktan çıkartmak istemektedir" diyorsunuz. Bu bağlamda bu hareketi nereye koyuyorsunuz?

İşte burada gelenekle bir şekilde yeniden bağ kurma olarak görüyorum. Muhafazakârlıkla tutuculuğu ayırt etmek lazım. Türkiye'de muhafazakâr bir anlayış yok, Türkiye'de her zaman devrimci bir anlayış ve onun karşısında tamamen tutucu, korumacı bir anlayış olmuştur. Muhafazakârlık tutuculukla ilgili değil, geleneklerin bir nesilden ötekine aktarılabilmesidir. Çok daha aktif, esnekliği olan, yaşanan dünyayla sınanan bir şeydir. Türkiye bunu yenilik adına kaybetti. Modernliğin çıkmadığı toplumlar, daha fazla modernliğe öykünmek durumunda kalıyorlar. Bence Fethullah Gülen hareketi İslamcı bir hareket değil. Çünkü anti-sistemik bir hareket değil, ama muhafazakâr bir hareket. Muhafazakârlığı yeniden bir devamlılık zinciri haline getirmeye çalışan bir hareket. Öbür taraftan da rekabetçi bir hareket. O anlamda sadece modernliğin Batı'nın malı olmasını istemiyor. Batı'yı reddetmeyen ama onunla rekabet etmek isteyen bir hareket. Bu ilginç bir çaba ve çok zor bir iş.

Asıl problem de, modern ile geleneksel olan arasındaki ilişkinin kurulamamış olması değil mi?

Esas paradoks, gerilim bu, Türkiye'de. Bu gerilim yaratıcı bir gerilime dönüşebilir, tam tersine bizi yok edici de olabilir. Aslında kimliğimizle modernlik arasında yaşadığımız gerilim de, Batı dışı modern toplumlara özgü bir olay. Çünkü biz onu yaratmamışız ve sanıyoruz ki modernlik bizim kimliğimizi yok edecek, ama biz kimliğimizi savunursak modernliği yok edeceğiz. Böyle bir gerilim var.

"Türkiye kendi topraklarından çıkmakta olan yeni medeniyet nüvesinin çok da farkında değil" derken işaret etmek istediğiniz esas nokta nedir?

Üretmekte olduğumuz şeylere yeterince ışık tutamazsak bunun var olamayacağını düşünüyorum. Bir olgunun var olması biraz da dillendirilmesiyle ilgili. Onun için entelektüellerin, geniş anlamda çok daha fazla bunun peşinde koşması, ışık tutması gerekiyor. Siyasi kavgalar ise bunu görmemizi engelliyor. Türkiye'nin üzerine çöken kısır döngüyü kırmak için biraz başka perspektifler getirmek gerekiyor. Ancak o zaman yeniden üretileni görebilir ve onun yolunu açabiliriz. Bugün belki bir medeniyet üretiliyor bu ülkede ama bu ortamda kim görebilir ki? Korkularımızdan sıyrılmalıyız artık.

“Daha modern, daha liberal olmadan Türkiye'nin partisi olmak imkânsız” şeklindeki sözlerinizi mi tekrarlıyorsunuz?

Turgut Özal, modernliği okuma biçimiyle bir ölçüde Türkiye'nin partisi olabilmeyi başarmıştı. Dönemin şartlarına göre modernliği daha fazla kazanma, daha fazla yenme, daha fazla yükselme, daha fazla özgürlük biçiminde toplumun arzuları istikametinde dillendirebilmişti. Fakat partilerin büyük çoğunluğu istisnai olmakla birlikte lokal kalınca Türkiye'nin partisi olamadılar. RP de eline geçen “Türkiye'nin partisi” olma fırsatını kaçırmıştı. Türkiye, önündeki engellerin kalkmasını istiyor ama ideolojik kalan partiler çoğunluğa seslenemiyor.

Özal'ın modernliğine değinirken ‘daha fazla’ ile başlayan talepler dikkati çekti. Modernlik sadece bu ‘daha fazla’lardan mı ibaret?

Çok yerinde bir soru. O değil elbette. Ama 80'li yıllar öyleydi. Bir şekilde değerler üretilemedi, geri kaldı. Piyasa ve rekabetin çok fazla ağır bastığı bir dönem oldu. Bu ortamda Özal'ın partinin başından ayrılmasıyla beklenen, onun seslendiği kesimlerin dışında kalan ve sosyal adaletçi olan SHP'nin ön plana çıkması beklenirdi. Halbuki öyle olmadı da, RP oraya oynadı. Biraz daha geleneksel değerlerin, yeniden tanımlamaya çalışacağı bir harita çıkarabilecek bir partiye de ihtiyaç olabilirdi. Çünkü çok hızlı bir

piyasalaşma, kapitalistleşme diyebileceğimiz bir döneme girmiştik. Şimdi bunları yasakçı bir şekilde yapamazsınız, Türkiye'nin en önemli meselesi bu. Bir açık toplumda siz doğru soruları sorabiliyor musunuz, soramıyor musunuz? O anlamda da, Özal'ı aşmak gerekiyor. Çünkü artık 80'li yıllarda değiliz. Ben şimdi eser meselesindeyim, benim derdim bu. Kendisinden sıçrama beklenileni, ben artık toplum diye de düşünmüyorum açıkcası. Devlet, millet yerine, bireyler ve eserlere bakmak gerekir. Kolektif düşünmüyorum.

Batılı olmayan toplumların bir modernlik üretme biçimi nasıl olabilir?

Zaten oluyor şu anda ama o resim netleşmiyor ve kargaşa var. Her türlü melezlenme illa ki mayanın tuttuğu anlamına gelmiyor. Hala modernliğin kendimize göre tüketicisiyiz.. Dünyanın her yerine ulaşıyoruz internetimizle. Teknolojiyi rahat kullanıyoruz, çığköfteyi dahi robotlarla yapıyoruz. En muhafazakâr olanlarımız bile dolarla hesap yapıyor. Dünya borsalarını oturduğumuz yerden birkaç dilde izleyebiliyoruz. Bunlar da küreselleşmenin bir biçimi. Ama bu illa bir modernlik değil. Modernlik dediğimiz; siz bir sıçrama yapıp yeni bir isim çıkarabilecek misiniz? Çünkü güç ilişkisinden bağımsız değil modernlik kavramı. Güç ilişkisi rekabet ve eser demektir. Bunun için resme biraz parçalanmış olarak bakmak lazım. Biz resme devlet zaviyesinden bakıyoruz. Ben, aşığıdan bakalım diyorum. Bu ortamı hazırlayan kurallar var ve bunlar her gün çiğneniyor Türkiye'de. Yaşanan şu andaki kaos, resmi bir yasakçı toplumdan piyasanın dayattığı ama hiçbir kuralı tanımaz bir kargaşaya geçti. Sapla saman birbirine karıştı.

Bu ortamı hazırlayan sebeplerin biri de, anlamak maksadıyla, (reddetmeden) hem kendine ait hem de Batı'nın değerlerini kritik ederek bakabilen aydın tavrını geliştirememiş olmamız mı?

Bunun ortaya çıkmasının sancılarını yaşıyoruz. Aslında tamamen yok değil. Kurum olarak, kural olarak, estetik ve ahlaki ola-

rak birtakım eserlerin emareleri var. Ama ışık çok cılız geliyor. Galiba biz toplum olarak hala blok hareketler bekliyoruz ama bu yanlış. Toplumda filizlenmeye başlayan olgular, her zaman azınlıkların olayıdır. Modernlik hiçbir yerde, çoğunluğun olayı olarak ortaya çıkmadı. Çok kompleks bir resim, artı çok yerden baş veriyor. Aynı zamanda toplumun kendini örgütlenme biçimi oluyor.

Tanzimat'tan beri bir modernleşme sevdamız, hatta öncelikli ideolojik tercihimiz var. Ama hala toplumu memnun edecek düzeyde bunu gerçekleştiremedik. Öyleyse mantığımızda, yaklaşım tarzımızda bir problem olmalı değil mi?

Kültürel olarak çöleşti Türkiye. Ideoloji baskın çıktığı için kültürel olana geçit vermedi. Estetik, etik ve bilimsel olarak yeni değerlerin ortaya çıkması için doğmalardan kurtulmanız gerekiyordu. Aslında laikliğin en önemli varlık nedeni, doğmalardan, geleneğe hapsolmaktan toplumu kurtarmaktır. Sanatı, bilimi, en önemlisi ahlakı bağımsız alanlar haline getirmektir laikliğin esası. Yoksa siz laikliği yeni bir tahakküm olarak sunarsanız, onu da bir ideolojiye dönüştürürseniz, bu toplum çölleşir. Laikliği, dogma haline getirirseniz modernliği engellersiniz. Onun için en modernist olan laikler modern olamamış ve modernliği üretememişlerdir.

'Batı dışı toplum' derken, hepsini aynı çizgiye mi koyuyoruz, yoksa ortak karakteristikleri var mı?

Ortak noktaları var. Onun için 'Batı dışı modernlikler' diyorum. Batı dışı 'modernlik' olması daha da ilginç olurdu. Ortak paydalarından bir tanesi; Batı'ya öykünmeleri. Yani Batı tarihinin kendi tarih yaşamlarındaki izdüşümlerinin çok fazla olması. Sömürge olanlarda da, modernleşme projesine katılanlarla da, Batı tarihinden bağımsız bir toplum düşünmek çok zor. Batı için böyle bir karşıtlık söz konusu değil. Çünkü belli bir modernliğin tanımı, Ronesans'tan, Aydınlanmadan, sanayi devriminden sonra, merkez diyebileceğimiz bir kültürün eline geçtiğinden itibaren diğer toplumlarda kendini konumlandırıyorlar. Kimliğinizi sa-

vunmaya kalktığınızda bu sefer inkâr etmeye, yasak koymaya çalışıyorsunuz ki, bu da bir bağımlılık çeşidi.

Batılılaşmayla modernleşmeyi eş tutmak kadar, bunları reddediyoruz demek de, tüm Batı dışı toplumları aynı yere getiriyor. Bunlar kendi kimlikleri ile modernlik arasındaki büyük gerilimi yaşıyorlar. İkincisi; zaman boyutu. Biz kitaplarda bu toplumları 'gelecekteki toplumlar' diye okuduk. Benim iddiam, aslında bu toplumlar en geleneksizleşmiş ya da geleneksizleştirilmiş toplumlardır.

Zaman boyutu bağlamında, Batı dışı toplumların geleneksizleşmesiyle modernlikle geleneğin arasındaki ilişki nasıl bir şekil alıyor?

Birbirini besleyici ilişkileri kırılıyor. Aslında modernliğin tanımında Batı için geçmişten kopma var. Ama şimdiki zaman bilinci de var. Batı modernliğini tanımlayan şey, şimdiki zamana ait bilincin bileylenmesi. Batı dışı toplumları belirleyen ise geçmişten kopmak ve kendini gelecekte tasavvur etmektir. Bugünkü zamana ait bilincimiz çok zayıftır. Şu anda bile, bugünkü zamana olan bilincimiz kolay kolay bileylenemiyor. Bugünkü zaman bize 80'li yıllarda piyasayla girdi. Çevre kirliliği gibi konular 70'li yıllarda küçümseirdi, çünkü devrimci bakış açıları bu tür hızlanmış tarihi, yani küçük tarihleri, küçük zaman dilimlerini küçümserler.

Sivil toplumun varlığı ile şimdiki zaman bilinci arasında bir ilişki kurulabilir mi?

Sivil toplum ancak bugünkü toplumsal ilişkileri kabullenirseniz olabilecek bir şey. Bütün Batı dışı toplumlarının zamanla ilişkileri farklı, artı kopukluk olduğunu düşünüyorum. Yani, geçmiş-şimdi-gelecek hepsi bir arada oluyor. Biz bir evrimden geçmedik, onun için tarihsel evrim teorisiyle bakmak kadar toplumsal yaşamımızı ve kültürümüzü köreltici bir şey olamaz. Çünkü bu halkanın zincirleri kopuk.

Söyledikleriniz Batı dışı. Peki Batı'yı bir bütün olarak algılamak mümkün mü?

Çok iyi bir soru. Mümkün değil. En esas mesele o. Batı modernliği de çok farklılıklar gösterdi. İngiltere'nin sanayi toplumu-na geçişle oluşan liberallikle Fransızların daha jakoben, devletçi, pozitivist geleneklerinden modern topluma geçişleri arasında çok fark var. Amerikan modernliği bundan da farklı. Orada, mesela gelenekle modernlik tartışmaları çok farklı bir zemine gider. Almanya'daki kamusal alanın, Fransa'daki kamusal alanın; örneğin, tamamen laikleştirilmesi projesi arasında hiçbir ortaklık yok. Ama yine de biz, bir 'Batı'dan söz edebiliyoruz. Batı modernliği hem ülkeler arasında çok farklılık gösteriyor, hem de zaman içinde modernlik kavramı çok değişti. Aydınlanma çağında, sanayi toplumu ve bugünkü iletişim toplumu aşamasında tanımladığımız modernlikler, postmodern tartışmalarına kadar uzanan apayrı modernlikler sundu bize. Modernlik öyle statik bir olay değil. Batı buna rağmen, tanımını verebiliyor. Resmedebileceğiniz, ismini koyabileceğiniz bir olay var ortada. Ama aynı değil.

Modernlik tartışmaları aslında onu yeniden üretmiyor mu? Batı'daki postmodern söylem de bunu yapmıyor mu?

Kimisi postmodernliği anti-modernlik olarak aldı. Ben öyle düşünmüyorum. Çünkü bu durum modernliğin yeniden üretilmesi oldu. Her karşıtlık, hastalık değildir. Biz her karşıtlığı bir hastalık sanıyoruz. İslami hareketler de modernliği bir şekilde üretebilir. Demokrat Parti'nin de reformları topluma taşıdığı söylenebilir. Bu, aslında birbirimizle beslenmemize bağlı da bir süreçtir. Biz de tartışırken modernliği yeniden üretiyoruz. Şurada sizinle tartıştıklarımız Tanzimat sırasındaki tartışmalardan, 30'lu yıllardaki Kadro hareketi etrafındaki tartışmalardan çok farklı. 70'li yıllardaki sol hareketin modernliğe getirdiği eleştirilerden de farklı. Bunların hepsi modernliği bir şekilde yeniden üretmişlerdir. Türkiye şu anda modernliğin yeniden, içerden, eleştirel biçimde üretilmesini yaşıyor.

Modernliği içeriden yeniden üretmenin sancılarını yaşıyan Türkiye’de şu anki kargaşa kolay bitecek gözüküyor mu size?

Kargaşanın ne olduğu da netleşmiş değil. Türkiye’nin önünde bitmemiş bir bahis var, onu da kazanabilir. Hepimizin üzerinde biraz daha anlaşma sağladığı, bizi motive eden, yeni bir enerji kaynağı oluşturan, toplumsal bir enerjiye sirayet eden, herkesin daha fazla yaratıcı, daha fazla üretken, düzenli, temiz olmak iste-diği, estetik, etik olarak, daha güzeli yaratmak üzerine sirayet eden bir enerjinin ortaya çıktığını düşünelim. Bu da bir gönül bir-liği. Eğer entelektüel tembellikler aşılabilirse aydınlar çok şey yapabilirler.

Biz şu anda komplekslerimizi aşma ve modernliği yeniden üretme sürecinin neresindeyiz?

Duraklama devrindeyiz gibi geliyor. Yapılan hamlelerin devamı gelmiyor. Son 10 yılda daha fazla eser, girişim, reform bekli-yorduk. Yenilenmemizin, cumhuriyet kavramıyla demokrasinin birlikteliğinin daha da kolaylaştırılacağını, bir toplumsal mutaba-katın sağlanabileceğini düşünüyordum. Kültürel Rönesans gibi bir şeyin gerçekleşmesini beklerdim. Ancak Türkiye hala asabiye-tini sürdürüyor. Polemiklere baktığımızda hep bir taşeronluk ve didişme gözlemleniyor. Ağzında küreselleşme; ama kreselleş-mek için gerekli eylemler olmayınca, erozyona ğruyor hedefler.

IV

KAMUSAL ALAN
VE MELEZLENME

ORTAK SORULAR SORMAYA BAŞLADIĞIMIZDA ANLAŞACAĞIZ

KONUŞAN: ZAFER ÖZCAN

Karizma Dergisi, Temmuz-Ağustos- Eylül 2000

İslami camia hakkındaki bilimsel çalışmaları ile tanınan Prof. Göle, bu alandaki ilk çıkışını, *Modern Mahrem* adlı kitabıyla yaptı ve büyük ilgi uyandırdı. Son olarak yüksek lisans öğrencileri ile birlikte bir yıllık bir emekle hazırladığı, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri* isimli çalışma, İslami camianın son yıllardaki evrimini mercek altına alıyor. Nilüfer Göle ile bu toplumda yıllardır, 'ötekiler' muamelesi gören İslami camiayı ve yaşanan değişim sürecini konuştuk.

Böyle bir atölye çalışmasına başlamadan önce İslami camiaya ilişkin hangi gözlemlerinizi sizin için gerekçe oldu?

İslami hareket dediğimiz, 1980'lerden itibaren gelişen, İran devrimiyle de bir çeşit hüviyet kazanan bir İslami kimlik ve siyasal İslam var. Genelde araştırmacılar İslamın siyasal boyutuna çok önem veriyor. Gazeteciler ve araştırmacılar açısından Dünyanın her yerinde İslamın terörist ve iktidara yönelik boyutu dikkate alınıyor. İslam hakkında, kalaşnikof ve devlet ya da çarşafın altında saklı kalaşnikof ve kadınların truva atı gibi görülmesi şeklinde bir imaj var. Ben ilk araştırmamı, '*Modern Mahrem*'i yazdığımda, bu imaja karşı olarak kadın meselesinin ve kamusal-

lığın İslami hareket içinde bir yenilik ve farklı bir boyutu olduğunu ileri sürmüştüm. Sonra 10 yıl içerisinde de gördük ki, hakikaten İslami hareketin kamusallaşması, siyasallaşmasından önde gidiyor. Benim için de kamusallaşması daha ilginç. İslami hareketin kendi içindeki dönüşümü de bizi buna itti. Sosyologlar olarak öncelik verdiğimiz işin siyasaldan çok kültürel boyutu. İslami yeni yüzlerin, kişilerin, bireylerin, kadınların, profesyonellerin teker teker kamusal alana çıkması, kendilerine yeni mekânlar yaratması bu çalışmanın gerekçesi oldu.

Son 20 yılı mercek altına almışsınız. İslami kesimin kamusal alana taşınması noktasında 1980 ve sonrası bir milat olarak düşünülebilir mi?

Aslında 50'lerden itibaren kamusal alana taşınma var. İslami düşünce hiç bir zaman tamamen yok olmadı. 80 sonrasının önemi, İslamcı denilebilecek bir hareketin ortaya çıkmasından geliyor. Bize İslamcı dedirten, sadece müslüman değil, bir de sistemle daha çok çatışmacı olan, modernlik ve gelenekle problemi olan bir hareket olması. İslamcı hareketler diye bir kelime buluyorsak bu çok yanlış değil. Bunlar kendilerini müslüman dindar kişiden ayıran, öte yandan modernlik karşısında da sürekli sorgulayan ve modernlikle arasındaki sınırları çizmeye çalışan ve çatışmacı bir zihniyeti de barındıran bir hareket. Bunların dönüşümü de 80'li yıllarından sonra başlıyor.

Son yıllarda siyasal devrimci emellerin bittiği söylenebilir mi yoksa kamusal alana taşınmak bu emellerin bir parçası mı? Bu durumu nasıl okumalıyız?

Evet bu çok güzel ve çok doğru bir soru. Siyasal emeller İslamcı militanların, aktörlerin iradesi içinde ele alınabilecek bir şey. Kamusal alana taşınması bizim için çok enteresan çünkü taşınırken kendi iradesi dışında da bir takım dinamikler oluşuyor. Bunun bir parçasıdır diyemem çünkü öyle bir strateji içinde düşünmek zor İslamcılar. Her kamusal alana taşındıklarında bir

melezlenme ve karışma görürüz. Siyasal tarafın kaybedildiğini ve radikalliğin yumuşadığını görüyoruz. Kamusal alanın iki özelliği var. Bir açıklık, iki toparlayıcılık. Bu açıklık İslami hareketi ister istemez daha fazla insana seslenmeye zorluyor. Hem kapsayıcı olmak, hem de sınır çizmek zorundasınız. İslami hareket de bu ortama girdi. Hem piyasaya girdi, hem de yayın yoluyla daha fazla insana seslendi. Oyunun kuralları değişti.

Kamusal alan kişileri ve grupları dönüştürüyor. Günyüzüne çıkanlar dönüşüyor. Bu bilerek isteyerek mi oluyor yoksa mecburiyetten mi?

İslami yüzler dememizin sebebi o. İfade, ses ve şekil kazanıyorlar. İslami hareket kendi aktörlerini yani sözcülerini, bireylerini, işadamlarını, orta sınıflarını ve entelektüellerini yarattı. 80 sonrası ortaya çıkan İslami diyebileceğimiz okumuş insanlar, kültürel, ekonomik ve politik açıdan sermaye sahibi oldu. İslami hareketin de kendi aktörlerini, kendi sınıf ve seçkinlerini yarattığını düşünüyorum, yani varolanlara söz verilmiş olmadı. Bunlar yeni yüzler. Bunun yeni olduğunu anlayamadık. Müslüman denildiğinde hep varolan bir kategori düşünülürdü. İslami hareket olarak baktığınızda yeni bir kentli, okumuş, girişimci, farklı sermaye sahibi kesimler çıkıyor ortaya. Bunlar zaten melez. Hem modern hem müslüman; bir sentez oluşuyor ve bu sentez kamusal alana çıkıyor. Kamusal alan çok nötr değil. Onun sahipleri var. Tanımı Cumhuriyet projesinden alıyor. Cumhuriyet projesi içinde ta Atatürk'e dayanan Kemalist seçkinlerin kuralları var. Kamusal alana dinin ve dindarlığın yeni yeni girdiğini görüyoruz.

Yani İslamcı hareket bir normalleşme sürecinde denilebilir mi?

Bence öyle. Müslüman kimlik normalleşiyor. İslamcılıktan müslümanlığa geçiliyor.

İslamcı çevrelerin çok uzak olduğu kavramlardan birisi, birey kavramı idi. Yaşadığımız süreçte siz siyasal İslamcılıktan

müslüman özneye geçildiğini söylüyorsunuz. Bireyin yükselişi siyasal ve kültürel İslami grupları nasıl etkileyecek?

Bu sorunuz, İslamın kamusal alana çıkması, piyasa ekonomisi ile tanışması, laik modern eğitimle artık iç içe olması, ondan faydalanabilmesi, yani modern toplumun içine girmesi İslamın farklılığını bitecek mi yoksa yeni bir sentez mi ortaya çıkacak? sorusunu da beraberinde getiriyor. İslami hareketin dönüştürücü gücü kalmadığı, görüşlerden birisi olabilir. Piyasa ekonomisinin müthiş dönüştürücü gücünden kimse kurtulamıyor. Ben bunun tersini düşünüyorum. Batı'daki feminist hareketle bağlantı kuruyorum. Feminist hareketin eski siyasal gücü yok ama değerleri, kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırları yeniden çizdi. Derinden gelerek, toplumun kültürel modelini değiştirdi. İslami hareketi de böyle düşünüyorum. Kamusal alana çıkıp, bireyci olup yok oluyor diye düşünmüyorum. Bu açık uçlu bir soru. Birey olmak sadece tüketici olmak değil. Şurasını hemen belirteyim: Modernliğin reddi, eleştirisine göre daha kolaydır. Hem sahiplenip hem eleştirmek daha zordur. Müslümanların önündeki en büyük merhalenin bu olduğunu düşünüyorum. Bireyselleştiler, kültürel ve ekonomik sermayeleri var, mazlum ve dışlanmış değiller. İdeoloji yok ama fikir sistematigi de sürüyor.

İslamcılar içinde dönüşümden rahatsız olan ve modernliğe direnen istisnalar mutlaka var. Bunların durumu nedir?

Belki en trajik ve zor örnek bu konuda, Türk toplumunun izlemekte bile zorlandığı Hizbullah olayıdır. İslamcılık 80 sonrası çıkan bir hareket değil. İslamcı hareketin anti-modernist, çatışmacı unsurlarını barındıran bir hareket. İslamcı hareketin dönüşüm geçirmesini istemeyen, hazmedemeyen ve karanlığa, mahzene çeken bir hareket. Biz terörü hep sokakta düşünürdük, burada terör mahzenlere inmiş. Dönüşümün zorlandığı bir harekettir tek tük radikallerin ötesinde. Bu tüm dindarlara ve herkese büyük rahatsızlık verdi. Hizbullah, İslamcılarının tek temsilcisi değil ama değişimin karanlık yüzü denilebilir.

Gözlemlediğimiz kadarıyla Türkiye'nin AB adaylığını en çok İslamcılar istedi.

Bence en çok demiyelim. İslami kesimler buna karşı çıkmadı.

Ama bu konuda çok fazla istek vardı. Avrupa hayranlığından değil, içerideki ihtiyaçlardan kaynaklanan istek vardı. Bir de İslamcıların hiç kullanmadığı insan hakları, demokrasi gibi kavramların son yıllarda yine bu kesimde çok fazla gündeme geldiğini ve özellikle 28 Şubat sonrası yoğunlaştığını görüyoruz. Samimi bir istek mi yoksa bir ferahlama arayışı mı var, İslami camiada?

Bence dahâ çok ikincisi. İslami kesim açısından dönüşümün parçası olarak düşünülebilir. Ama Avrupa konusunda Türkiye'de ne laikler, ne İslamcılar, ne devlet AB için ev ödevini yapmıyor. Bu işin sözcülüğünü emekli büyükelçiler yapıyor. İslami kesim bu konuda yeteri kadar öncülük yapmadı. O yolda ilerlemek için gerekli çabayı göstermedi. Bütün Türkiye'nin de gündeminde yok. Sadece isteniyor.

İslami kesim bu işin sonuçlarını daha çok istiyor.

Çok doğru. Ama onu elde etmek için yapmamız gerekenler konusunda önderlik edecek durumda değiller. İsteyen buna biraz yol açmalı. Herkes sonucunu istiyor. Tüketmek, özgürleşmek ve darbe olmasın gibi. Ama bunun için yapmamız gereken çalışmalar var.

Peki "28 Şubat'tan sonra İslamcıların aklı başına" geldi yorumlarına katılıyor musunuz?

Bunlar aslında beni yanıltıyor. Genel teori şudur: Bir hareketin önünü keserseniz o radikalleşir. Ama RP radikalleşmedi. Daha ziyade demokrasiye çekingen şekilde sahip çıkan kimliğini bırakıp şimdi daha net olarak sahip çıkmaya başladı.

İslamcı kesimde bir de kadının durumu var. Özellikle İslami olarak nitelenen özel televizyon kanallarında neredeyse hiç

başörtülü kadın spiker olmaması, ‘Kamusala taşınma kimlik kaybına mı yol açtı?’ sorusunu gündeme getiriyor.

Kamusal alanın iki yönü var. Bir modernist vasıfları hakim. Daha çok insanı kapsamaya çalıştığınızda İslami kesimin de modernlikle kavgası bitiyor. İlla ki farklılığını ortaya koymak zorunda kalmıyor. Ya da söyleceği söz kalmıyor. Bana göre dönüştürmeye devam ediyor. Ama hem müslüman hem Avrupalı olarak. Potansiyel bir kültürel yenilik tohumları var. Bir başörtüsü meselesi çatışmacı bir şekilde İslam ile laik kesim arasında yer aldığına bir araç ve sembol olarak karşımıza çıkıyor. Hem laik kesim hem İslamcı kesim onu araç olarak düşünüyor. Ben İslami hareket içinde kadınların bir motor olduğunu düşünüyorum. İslami kesimde kadının görünmesi, aktör olarak ortaya çıkması pek alışılmış bir durum değildi. Kadın daha çok mahrem alanlarda yer alıyordu. Şimdi hangisi kamusal, hangisi mahrem alan? sorusu gündeme geliyor çünkü kamusal alana her çıkışta biz mahrem alanı da yanımızda taşıyoruz. Modern toplumlar transparan zorlayan toplumlardır. Onun için örtünmenin de modernliğe karşı bir direnci yok mu? Bence İslami hareket bize modernlik konusunda da yeni sorular sordurabilir. Modernlikle din arasındaki ilişki klasik bir şey değil. Acaba transparanlık ilkesi bir erozyon yaratmıyor mu? Hakikaten özgürleşme açılma mıdır? Bu sorular açık uçlu. Onun için halen kadınlar üzerinden yapılan tartışmaların çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Başörtüsü konusundaki tartışmanın odağı, onun siyasal simge olması. Ama başörtüsünü sadece inancının gereği olarak kullanan bir kesim de var.

Merve Kavakçı’da da benzer bir durum vardı. Acaba her örtülü insan, kendisinin örtülü birisi tarafından temsilini arıyor mu? Eğer kamusal alanda örneğin parlamento da örtülü birisi olsun mu olmasın mı? Siz ne düşünüyorsunuz?

Ben Merve Kavakçı olayında meselenin kavga konusu haline

getirilmesine karşı çıktım. Bu mesele tekrar bizi bir kaosa, bir kutuplaşmaya sürüklediği için Kavakçı'nın tavırlarından rahatsız oldum. Huzura çok ihtiyacımız olan bir dönemde tekrar başörtüsü üzerinden bir kavga başlaması beni endişelendirdi. Ama demokratik bir ortamda Meclis'te başörtülü olmalı mı? Bunu kadınlara sormak lazım.

Kadınlara soralım haklısınız ama başörtüsü konusunda samimiyet tartışmasına katılmıyorum. Geleneksel olarak, gördüğü için örtenlere nispeten onu siyasal dediğiniz sebeple ve kendi seçimiyle örtenler daha bilinçli. Hiçbir demokrasi, insanların niyetleri üzerine inşa edilemez. Gerçekten samimiyetle dediğiniz anda nasıl ayırt edeceksiniz? Samimiyetle örten ile bir amaç için örten arasındaki fark çizilmeye çalışılıyor. Siyasal olarak, kimlik olarak örtenleri ise en bilinçli olanlar. Geleneksel olarak örtenler öyle gördüğü için örtüyor. Samimiyet nerede? Demokrasiyi samimiyet ve samimiyetsizlik üzerine nasıl inşa edeceksiniz?

İslami camiada bugüne kadar kadınlar perde gerisinde çok önemli bir işlev gördü. Ama hep mahrem alanda kaldılar. Kadınlr İslamın yeni kamusal yüzleri olarak mahremden kamusala taşındığında işlevleri ne olacak?

Bence bu bireyleşme noktasında görülecek. Nereye kadar bireyselleştikleri önemli. Örneğin Gökkuşuğu Kadın Platformu hem kamusal alana çıkıyor, hem de kadının ev içi kimliğini dönüştürüyor. Annelik, zevcelik rolleri kabul ediliyor ama kamusal alana çıkmak mahrem alandaki rollerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirecek. Böyle bir dönüşüm bekleyebiliriz.

İslamcı hareketleri tehlike olarak görenler sakal ve türban gibi fiziksel unsurlarla mücadele ediyor ama bir yandan da İslamcı hareketler daha çok kamusala taşınıyor ve gündeme geliyor. Yapılan mücadelenin ve hedeflenen sonuçların tersi gerçekleşmiş olmuyor mu?

Evet, bizim de konumuz bu zaten. Benim söylemek istediğim, İslamın giderek bir toplumsal olgu haline geldiği. Bazı meslektaşlarım İslamcı hareketin bitmesinden ve başarısızlığından söz ediyor. “Siyasal İslamın başarısızlığı” veya “iflasi” diye Fransız bilim adamlarının yorumları var. Siyasal İslamın yeni bir siyaset anlayışı getiremediği söyleniyor. Ama biz İslami hareketlere çok fazla sol gözlükle baktığımız için çok fazla siyasal bir rol yükledik. İslami hareket kamusal alana çıkışla, yeni bir müslüman kimliği yarattı, bunları kamusal alana taşıdı, kendi orta sınıfını yarattı, yeni tüketim modelleri getirdi ve kendi burjuvazisini yaratan toplumsal bir olgu haline geldi. Tamamen eriyip gidecek mi yoksa farklılaşacak mı? Bu soru ortada.

Başörtüsü meselesi çok önemli. Kamusal alan ortak alan. Kuralları var. Sınırları var. Sınırlar neye göre çizilecek? Bir nötr alan olmalı ki herkes kendine yer bulsun. Sınırlar laik olarak mı çizilecek, yoksa tüm dinlerin, cemaatlerin olduğu bir kamusal alan mı olacak? Artık siyasal çatışmanın ötesinde nasıl bir arada yaşayabiliriz? sorusunu kendimize sormamız gerekiyor. Bir şekilde İslami kimlikler her yerde; parlamentoda, sınıfta, televizyonlarda. Yani bir arada yaşamaya başladık. Türkiye eskisinden çok daha fazla bir arada yaşama noktasına geldi. Bir arada yaşadığımız için bu sorunları aslında yaşamaya başladık.

Bundan 20 sene önce böyle bir söyleşi yapmamız mümkün değildi. Şimdi duvarlar inceldi. İnsanlar artık görüşmeye ve yatay ilişkiler kurmaya başladı. Bunun için sorun artık sadece siyasal değil. Siyasal konular sorunları kabalaştırıyor. Siyasalın ötesine geçtiğinizde daha önemli sorularla karşılaşılıyorsunuz. Geleneklerimizi ne yapacağız? İslami alaturka gericilik diye geleneklerimizi bir kenara mı koyacağız? Geleneksel müziğimizi ne yapacağız? Bu sorular çok daha önemli. Batılılar’dan birisi bana dedi ki: Biz Türkiye’yi Avrupa’da istiyoruz. Bir farklılık getirsin, bize bir şeyler taşınsın. Modern dünya içinde geleneksel insan çok mu zayıf? Kollektif dokular bir fark oluşturabilir mi yoksa biz de iple-

rimizi koparıp anarşik bireyciliğe mi yönelelim? Yani hep bunlar bence toplumda siyasal tartışmayı aştığınızda kendimize soracağımız daha ciddi sorular. Ortak sorular sormaya başladığımızda anlaşıcağız.

İslamcı hareketlerin kamusal alana taşınması, ülkemizdeki kutuplaşmaları bitirebilir mi?

Nasıl geliştiğine bağlı. Herkes kamusal alanı kontrol altına almaya çalışıyor. Kamusala taşınan İslami hareketler ötekilere kapıyı kapatırsa bu iyi birşey olmaz. Kamusal alan, iletişimi arttıran, bu tür birlikte yaşama kurumlarını geliştiren bir şey olursa daha iyi olur. İslami kimliklere bağlı olduğu kadar laik kişilere de bağlı bir durum. Sadece İslami kesimin kamusallaşması yetmez. Ama yüzyüze gelmek de gerekiyordu. Ortak alanlar da kurulmalıydı. İslami hareket kamusal alana ister istemez çatışmacı olarak çıktı. Zorlayarak çıktı. Siz dediniz ki, sakalıyla, başörtüsü ile uğraşılıyor. Basit birşey değil bu. Bugünkü İslamcı kimlik hareketleri diğer kimlik hareketlerinden çok farklı değil. Farklılıklarını bir şekilde sergiliyorlar. Bu da çatışma yaratıyor. Başörtüsü, sakal çatışmayı hatırlatıyor. Solda da bu vardır. Fikirler gövdele-
rimizden bağımsız değil. Semboller o kadar önemsiz şeyler değil. Parlamentoda sakallı vekiller var ama başörtüsü bir sembol olarak medeniyet projesi ile çatışıyor.

İslamın kamusal alana çıkışı karşısında laik kesimin tavrı ne olmalı?

Laik kesim kendine daha fazla güvenmeli ve laikliği kendi te-
kellerinden çıkarmalı. Onu kamusal alanda olduğu gibi bir ortak alan olarak düşünmeli. Kamusal alan, açık ve ortak alan olmalı. Kamusal alan ne devletin ne de bazı kabilelerin kontrolünde. Ben ile devlet arasında bir alandır. Bazı grupların tekelinde değil. Laik kesim de bu kamusal alan tekelinden vazgeçmek zorunda. Seçkin olma hakkı, laiklik artık laik kesimin tekelinde olmamalı. Demokrasi sadece belli kesimlerin olmaktan çıktığı gibi laiklik de

ortak bir alan olmalı. İslami kesimin normalleşmesi gibi laik kesim de kamusal alanı nötrleştirmeli. Kendileri de normalleşmeli.

Toplumsal yaşamın dokularına nüfuz etmek çok emek istiyor ama genel fotoğraf için yüzeysel kalmak gerektiğini belirtiyorsunuz. Bu çelişkiyi çalışmanızda nasıl yaşadınız?

Biz genel fotoğrafı çekerken ayrıntıdan hareket ettik. İslamcılık üzerine çalışmadık. Bu kitapta “kamusallaşan İslam” demiyoruz, hepsini kapsayanı değil, örnekleri aldık. Ama aldığımız örnekler de anlamlı, taşıyıcı olsun dedik. İş konu seçiminden başlıyor. Sanılıyor ki toplumun tüm fotoğrafını alırsak en objektif görüntü ortaya çıkacak. Ama o zaman yüzleri değil, sadece kalabalık fotoğrafı görüyorsunuz. Biz simaları, farklılıkları görmek istedik. Biz çoğunluk diye bakmıyoruz. İstiyoruz ki ayrıntılarda toplumun daha temsili dinamikleri ortaya çıksın. Biz sanatçıyız, zanaatkârız. Fabrikasyon üretimi yapmıyoruz.

İslami camia hakkında önyargıların çok olduğu ve bu önyargılar ışığında yapılan çalışmaların çok prim yaptığı bir ortamda siz tamamen bilimsel ve objektif bir eser ortaya koydunuz. Suyun tersine kürek çekmek sorunlu olmadı mı?

Doğru ben aslında bunu çok zor yaşadım. *Modern Mahrem*'de kendimi çatışmanın ortasında buldum. Ama kitap o anlamda prim yapmadı. *Modern Mahrem* popülist anlamda çarpıcı ve çatışmayı güçlendiren bir başlık değildi. Bilimsellik de zaten çatışmayı güçlendirmemektir. Çatışmaya hizmet etmek bilimsel değil. Ne zaman daha çatışmacı toplumda olursak öteki düşmanlaşır. Ben de bir kamptan yazıyor olsam, tavrım farklı olurdu. Bizim işimizin zorluğu her kampa ihanet etmek zorunda oluşumuzdur. Hiç kimsenin ütopyasını yazmadık.

Bilim, aradaki duvarları incelten faktörlerdendir. Anlamaya yardımcı olur. Kitapları akıntının tersine giderek yazarız. Oradaki duruşumuz aydın olarak çok önemli. Nerede durduğumuzu

kitaplarda ve çalışmalarda sürekli tartışıyoruz. Kitaplar polemik aracı olabilir ama sosyologlar çatışmaya girmemeli. Çünkü kendiniz çatışmaya girdikçe pozisyonlarınız sertleşiyor. Pozisyon ayırımı olursa yeni şeyler söylemekte zorlanırsınız ve onları savunmak zorunda kalırsınız. Onun için biz, teorilerimiz bile pozisyon almasın istiyoruz. Ne kadar dürüst aydın olursanız olun bir pozisyonunuz vardır ve onu savunursunuz. Bazıları dediler ki, cesur değilsiniz, başörtüsünü savunmadınız. Diğerleri dediler ki, cesur değilsiniz, başörtüsüne karşı ıkmadınız. Bizim cesaretimiz tüm bu kollektif dayatmaların karşısında düşünebilmektir. İşte bizim yapmaya çalıştığımız, pozisyon aydınlığı yerine yeni bir bakış, bilgi üretmektir. Onun için biz belki de daha çok simyacıyız; zanaatkârız, aydın değil.

MELEZ DESENLER

KONUŞAN: M. SALİH POLAT

NTVMSNBC, Kasım 2000

Nilüfer Göle, ortaya attığı tezlerle gündem belirleyen, geniş tartışmalara yol açan bir isim. *Mühendisler ve İdeoloji* ve *Modern Mahrem*, sadece Türkiye’de tartışılmakla kalmamış, çevrildiği dillerde de haklı bir ilgi görmüştü. Prof. Göle’nin son kitabı olan *Melez Desenler* de, tuhaf bir rehabetin gölgesine yaslanan toplumsal hafızamızda yeni satırbaşları açmaya aday ilgi çekici tespitler ihtiva ediyor. *İslam ve Modernlik Üzerine* üstbaşlığıyla sunulan kitapta, Türkiye’nin son 20 yılda geçirdiği hızlı değişime bir sosyolog perspektifinden bakılıyor. Prof. Göle, *Melez Desenler*’le ilgili sorularımızı cevaplandırdı.

Nilüfer Göle, yine ilginç bir kitapla çıkıyor okurun karşısına. Tıpkı diğer kitaplarınızda, yani *Mühendisler ve İdeoloji* ya da *Modern Mahrem*’de olduğu gibi, kitabınızın ismi zengin çağrışımlara gebe gibi görünüyor. *Melez Desenler* ne anlama geliyor, neyi kastediyorsunuz tam olarak?

İlk bakışta kitap adına hiç de uygun değilmiş gibi görünüyor. Desenin melezi olur mu? Desen sözcüğü, bir kere sanatı hatırlatan bir sözcük. İkincisi de biraz tamamlanmamışlık ifade ediyor. Bir toplumun bitmiş bir fotoğrafı değil de, oluşumu devam eden bir desen hali, söz konusu olan. Bir de görsellik var elbette. Ben

bir şekilde sosyolojiye görsel bir boyut getirmek istiyorum. Bizim öğrencilik yıllarımızda, sosyoloji kural ve yapıları bakıyordu sadece. Göz faktörünü ve görselliği unutmuştu. Onun için görsellik ve gözlem mevzuunu önemsiyorum ben. Zaten kitapta yer alan makalelerden birinin başlığı da “Fotoğraf Kareleri.” Daha derinlemesine baktığınız fotoğrafı anlayabilmek, bugüne ilişkin bir şey. Melez olmasının nedeni ise sürekli bir değişim içinde olması. İki ayrı kıtanın birbirine yaklaşması, melezlenmesi, saflığını kaybetmesi anlamını taşıyor. Zaten bizim toplumun kültürel konteksinde melez, yozlaşmayı, özünü kaybetmeyi hatırlatır her zaman.

Olumsuz bir anlamı var yani?

Evet olumsuz ama ben onu değiştiriyorum. Zaten diğer sosyal bilimciler tarafından da yapılmış bir şey bu. Melezliğin olumlu tarafı da var. Birbirinden öğrenme, etkilenme, hatta güzelleşme. *Melez Desenler*, Türkiye’deki beklenmedik değişiklikler ve yakınlaşmalar üzerine ışık tutmayı ifade ediyor.

Kitaba yazdığınız “Modernlik: Zaman, Bilinç ve Desen” başlıklı önsözde, “Türkler parayla tanıştıkça bugünkü zamanı sevdiler” diyorsunuz. Burada, geçmiş ve bilhassa gelecek tasavvurlarının yerine paranın ikâme edilmesi mi söz konusu olan? Varsa, toplumsal sakıncaları nedir böyle bir yer değiştirmenin?

60'lara, 70'lere kadar Türk toplumunun rütbe toplumu olduğunu ve girişimcilikle bir ilgisinin bulunmadığını biliyoruz. Türkler paradan çok rütbeyi, piyasadan çok devleti severler. 80'den sonra ise Türkler şaşırtıcı bir şekilde parayı keşfedip sevmeye başladılar. Bunun tezahürünü her alanda görmek mümkün. Tek iktidar para oldu. Ama bunun temel bir zaafı var: Bu, aracısız bir para iktidarı. Bu hızlanma çok şaşırtıcı. Türkiye’de bir şey yazıyorsunuz ama o kadar hızlı bir değişim var ki, yazdıklarınız değişimin gerisinde kalıyor. Para iktidarı ile birlikte toplum güncelliği yaşamaya başladı. 70’li yıllarda Türkiye ütöp-

yacı bir toplumdur, kendini geleceğe ilişkin koşullandırıyor. Bugüne yönelik yoğun bir yabancılaşma vardı. 80'lerden sonra ise "bugün" öyle bir girdi ki yaşamımıza, şimdi de güncelliğin kuşatmasına düştük. Medya da bunu hızlandırıyor. Bunun iyi bir tarafı var. Güncel olunmadan girişimci, sivil toplumcu olunmuyor. Ama sadece güncelliğin kuşatmasında kaldığı vakit de, orta vadeli, uzun vadeli bir açılımın olması mümkün değil. Ne geçmiş, ne gelecek, bağlantısız bir şimdiki zaman kalıyor. Bu şimdiki zamanın içine bir perspektif getirmek lazım. Perspektif de, tarih anlayışı ve hafıza ile geleceğe yönelik kendini aşma isteği gerektirir. Türkiye'nin halkaları sürekli kopuktu birbirinden, şimdiki zaman da geçmiş ve gelecek zamandan kopuk olarak geldi.

Şimdiki zaman boyutunda, Epiküryen anlamda her şeyi meşru-
laştıran bir zihniyet yapısına doğru bir kayma da olmuyor mu?

Benim "Liberal Yanılgı" diye sözünü ettiğim şeyin bir tezahürü de bu işte. Bireycilik nasıl ki önünde hiçbir engel tanımıyorsa, paranın önünde de hiçbir engel bulunmuyor. Bu da toplumun kendi ahlâki filtrelerini keşfedemediğini gösteriyor.

Keşfedememek bir yana, mevcut ahlâki filtreleri de görmezlik-
ten gelip sırt çeviriyor galiba...

Elbette, aslında o filtrelerden kaçarak, kuralları yıkarak bireyciliğini ortaya koyduğunu sanıyor. Çünkü kurallar engel olarak algılanıyordu. Öyle yeni kurallar getirmek lazım ki, oyunu engellemesin, tersine onu desteklesin.

Yine aynı önsözde, Habermas'ın, "modernizm bugüne ait olan bilincimizin bileylenmesidir" tespitinden yola çıkarak, "80'li yıllarda Türkiye ilerici-likten modern zamanlara geçiş yaptı" diyorsunuz. Bunu biraz daha açar mısınız, "ilerici-lik" ile "modernlik" hangi konularda ayrışıyor birbirinden, yoksa tamamiyle birbirine karşıt kutupları mı simgeliyor? Bugün modernlik, ilerlemeci ütopyadan koptu mu? Ba-

tı'dan uzaklaştığı kesin. Eskiden sadece Batı'nın tanımladığı veya Batı'ya göre tanımlanan bir modeldi. Bugün ise Batı'nın dışındaki birçok toplum, kendilerine göre modern olmanın yollarını bulmuş görünüyor. Kemalizm de bunların bir tanesi.

Aslında modernliğin içinde taşıdığı bir ilerencilik boyutu var zaten. Ama özellikle, Batı dışı toplumlarda ve bizim modelde “çağdaşlaşma,” “ilerleme” denilen şey, modernite ile ters düşen bir muhteva taşıyor. “Çağdaşlaşma,” eşzamanlılığı içerdiği halde, biz ona sürekli gelecek tasavvuru atfettik. Çağdaşlaşmayı, bugünkü zamana ait bir şey değil de, hareket halinde, ileride elde edilecek bir ütopya ile özdeşleştirdik. Ama burada da dil değişti. Dile kulak asmak lazım, giderek herkes “modernlik” demeye başladı. Bu artık modernliğin kabulüdür. Modernleşme bir ideali anlatırken, modernlik şu andaki durumla ilgili bir fikir veriyor. Bunların üstüne bir de postmodern kavgalar geldi üstelik. Acaba bugün modernlik, ilerlemeci ütopyaдан koptu mu? Batı'dan uzaklaştığı kesin. Eskiden sadece Batı'nın tanımladığı veya Batı'ya göre tanımlanan bir modeldi. Bugün ise Batı'nın dışındaki birçok toplum, kendilerine göre modern olmanın yollarını bulmuş görünüyor. Kemalizm de bunlardan bir tanesi.

Türkiye'nin yaşadığını belirttiğiniz “modernliğin kargaşası,” somut olarak en çok hangi alanlarda çarpıyor gözünüze?

Kesinlikle etik ve estetik planda. Modernliğin en önemli karakterinin, modernliğin eleştirisi olduğu bilinmiyor. Modernlik, sürekli kendini eleştiren bir yapıya sahiptir. Türkiye’de ise modernliğe herhangi bir eleştiri yöneltildiği zaman, modernlik avuçlarımızdan kayacakmış gibi bir hisse kapılıyor. İlerlemeci paradigmanın böyle bir korkusu var.

Etik planda yaşanan kargaşayı hangi alanlarda gözlemliyorsunuz daha çok?

Piyasa en başta geleni. Devlet yukarıdan aşağıya kural koymuşsa bunu tanıyor, yoksa aşağıdan yukarıya kural üretmeyi aklından bile geçirmiyor. Profesyonel iş dünyasından siyasi etiğe kadar bir dizi alanda kargaşa yaşandığını görüyorum. Doğrunun yanlıştan ayrışması neye göre yapılacak ve ortak kriterlerimiz olacak mı? Sorun bu.

Bireyliği keşfettiğini söylediğiniz kişiler, en azından bireysel anlamda bir etik kaygı taşıyorlar yani?

Kişiselleşiyor da, bireyselleşmiyor, öyle diyelim. Bu tür paradokslar var Türk toplumunda. Aşırı samimiyetçi bir şekilde kişiselleşme yaşanıyor ama bunun tam anlamıyla bireyselleşme olduğunu söylemek zor.

“Modernlik sanat ve bilim istiyor” gibi ilginç bir tespitiniz var. Bu iki kavram üzerinde de o kadar çok konuşuluyor ki. En son Hülya Avşar ile Adnan Çoker arasında yaşanan tartışma ve arkasından yazar - çizer takımının iki kampa ayrılması örneğinde gördük bunu. Diğer yandan, çok satan yazarlar az satanları, az satanlar çok satanları küçümsüyor. Bir de Batı’da bile hayli az görülen bir kitap pazarlama tekniği gelişti Türkiye’de. Bütün bunları nasıl değerlendiriyorsunuz? “Modernliğin kargaşası”nın doğal bir sonucu mu bu, yoksa modernliğin gerektirdiği “sanat ve bilime” yönelişin tezahürleri mi?

Buna aydınların modernlikle ilişkilerinin dönüşüme uğraması diyebiliriz. Daha önce aydınlar, “üst kültür ve alt kültür”ün tanımlarını belirleyen insanlardı. Sözüünü ettikleri üst kültürün kriterleri de belliydi. Daha dar anlamıyla, ilerleme modelinin değerlerinin taşıyıcısı konumundaydılar. Bir anlamda, toplumun eğitimcileri olarak görüyorlardı kendilerini. Popüler kültürün yaygınlaşmasıyla birlikte alt kültürle üst kültür arasındaki sınırlar kadar kimin hangisinin temsilcisi olduğu da ortadan kalktı. İşte aydınların öfkesinin gerisinde biraz bu var. Buna hayıflanıyorlar,

hayıflanıyoruz. Dağdakinin gelip bağda söz hakkı elde etmesi hoşlarına gitmiyor.

İktidarı kaybetmenin telaşı bir bakıma...

Elbette, Türkiye’de aydın olmak, çok önemli bir iktidar alanını elinde tutmak demektir. Hülya Avşar - Adnan Çoker meselesinde olduğu kadar, *Büstler* kitabı ile ilgili olarak yapılan tartışmalar da son derece ilginçti ve sanıldığı kadar kalitesiz bir tartışma değildi. Çünkü orada, aydınlarla popüler kültürün temsilcilerinin hiç de birbirlerine uzak olmadığı ortaya çıkıverdi. Bundan çok rahatsız olan bir aydın kesimi var. Bu diyalogu, daha sağlıklı bir mecraya kanallandırmak isteyen bir başka kesim de var. Bunlar, kendi profillerinin popüler kültürden kopamayacağını anlayan kesimler. Bu yaklaşım sonucunda, bilim ve sanat bir erozyona mı uğrayacak, yani popülerleşme bayağılaşma anlamına mı gelecek, yoksa birtakım insanların tekelinde olmaktan çıkıp daha geniş kitlelere doğru yaygınlaşacak ve yeni bir mecra bulacak mı? Kavgaya bunun kavgası.

Aydınların telaşı da biraz bundan kaynaklanıyor galiba. Geçtiğimiz gün Hilmi Yavuz; Orhan Pamuk, Murathan Mungan, Yılmaz Erdoğan gibi isimleri eleştirirken, çok satandan kuşku duyulması gerektiğini söylüyordu tıpkı Mina Urgan gibi. Popülerleşmeye karşı çıkıyordu yani.

Burada tuhaf bir denge var. Kimi zaman okunması çok zor yazarlar okunmuyor belki ama satıyor. İnsanlar alıp kütüphanesinde bulunduruyor. Bence bunun bir zararı yok. Ben bundan kuşku duymam. Çünkü bir aydının meselesi, taşları biraz oynatabilmek olmalı. Ben bu dili, kendimi başkalarından korumak için değil, alışlagelmiş taşları yerinden oynatabilmek için kullanıyorum. Yapabildiğim kadarıyla dili daha anlaşılır kılmak, daha fazla insana ulaşmak istiyorum. Ama bu anlatmak istediğim olayın kompleks yapısından vazgeçtiğim anlamına gelmez. Ben daha fazla kişiye ulaşmanın, popüler hale gelmenin kötü bir şey olmadığını düşü-

nüyorum, ama nasıl, ne yolla olduğu önemli. Bu söyleşi bile bunun bir göstergesi zaten.

O halde bir anlamda kendi iktidarlarını korumak için çırpınıyor aydınlar...

Kültür tüketicileriyle, kültür üreticileri aynı değil. Bunda bu kadar korkacak bir şey yok. Aydınlar genel olarak kültür üreticisi ve aslında çok azı aynı zamanda kültür tüketicisi. Kültür tüketicisi olmak da kötü bir şey değil. Bir ressam, herhalde bizden çok daha az gidiyordur sergiye. Müzisyenlerin çoğu, sadece ilham alabilecekleri türden bir müziği dinler ve kafalarında kako-foni yaratacak müziğe kapatır kulaklarını. Ben müzik tüketicisi olduğum için bu kadar seçkinci davranmıyorum. Ben de seçkinliği sosyoloji okurken gösteriyorum. Tamam, sapla saman birbirine karışıyor Türkiye’de. Popüler kültür herkesi eşitliyor ama hangisinin kalıcı olacağını şimdiden kestirmek de mümkün değil.

Aydınlar bu konuda hayli iddialı. İşte Ali Bayramoğlu, 30 yıl sonra Hülya Avşar’ın ismini kimsenin hatırlamayacağını söyledi. Perihan Mağden, Yılmaz Erdoğan’ın yazdıklarının şiir olmadığını ilan etti...

Köşe yazarları ayrı bir hikâye. Köşe yazarlığının kendisi bir iktidar, hem de popüler iktidarı. Yılmaz Erdoğan çok doğru bir şey söylüyor, “Küfürle mizah aynı şey değildir” derken. Sapla samanın karışması bu işte. Yılmaz Erdoğan, “aydınlar” diye bir genelleme yapmanın doğru olmadığını vurguluyor ve orada tartışmayı kavgadan ziyade düşündürücü, ufuk açıcı hale getiren bir kalite arayışı var. Aydınları aşağılamak gibi genel bir eğilime prim vermiyor Yılmaz Erdoğan. Genelde böyle bir eğilim olduğu için aydınlar da kendilerini korumaya kalkışıyorlar.

Peki de neden bu kadar korumak zorunda hissediyorlar mevzilerini? Böyle doğrudan bir saldırı var mı aydınlara yönelik?

Aydınlar artık bir ideolojinin veya etik değerlerin tanımını ve taşıyıcılığını yapan insanlar olmaktan çıkıp popüler olana doğru gidiyorlar.

Bu, aydın kavramının geçirdiği dönüşümden kaynaklanıyor. Aydınlar artık, bir ideolojinin veya etik değerlerin tanımını ve taşıyıcılığını yapan insanlar olmaktan çıkıp popüler olana doğru gidiyor. Ben toplumdan yana olduğum için böyle düşünüyorum belki de. Çünkü ciddiyet ve iktidar alanını üstümden soyunmak için, bir çoğunun gözünde hayli itici davranmış, aydınlığa “yakışmayan” tavırlar içine girmiş biriyim. Ben bir muziplik yaptım ama kimse o muzipliği anlamak istemedi. Çünkü aydının asık suratlı olması gerektiği fikrine alışılmış bir kere. Bilginin iktidarını kaba, ağır bir üniforma gibi giyerseniz, onun altında ezilirsiniz. Entelektüel cevvaliği gösterebilmek için o üniformaların ağırlığı altında çok fazla kalmamak lazım. O üniformayı çıkarmanın çok da fena bir şey olmadığını düşünüyorum ben.

Galiba orada şöyle bir şikâyet konusu var: Eskiden aydınlara yaklaşılmazdı, onlar oturdukları fildişi kuleden her şeyi belirlerlerdi. Ama şimdi öyle değil. Herkes kendilerine kolayca ulaşabiliyor, gerekirse kavga bile edebiliyor. “Hülya Avşar resim hakkında nasıl konuşur?” diye kıyamet kopartmanın anlamı bu olsa gerek. Ulaşılmaz olmaktan çıkmak, mevzilerin kaybı gibi algılanıyor galiba...

Ulaşılmaz olmaktan çoktan çıkıldı aslında. 80'lerden sonra her şey değişti ve entellik geldi mesela. *Entel*, aydın kavramının yumuşamış biçimi.

Siz bunu olumluyorsunuz. Aydınlar ise veba gibi görüyorlar bu kelimeyi. Hatta aydınları aşağılamak için üretildiğini düşünüyorlar..

Doğru, ben çok olumluyorum. Belki aşırı toleranslı bakıyorum ama belli bir köşeye çekilip aşağıdan vurmaları da doğrusu tasvip

etmiyorum. Kim köşesine gizlenip aşağıdan vuruyorsa, o en akıllı kabul ediliyor. Şark kurnazlığı gibi bir şeye dönüştü akıl bizde. Memleketteki her şey gibi, aydın kavramı da erezyona uğradı zaten. Bence bunun iyi tarafları oldu. Çünkü kendini sürekli devletle özdeşleştiren aydın, siyasetin farkına vardı. O ciddiyetin yerini, entelle birlikte bir gülümseme aldı. Öğrencilere, “Sizin için entel nedir?” dediğim zaman, hepsi gülümsüyor bir kere. 68’in yaşlanmak istemeyen kuşağını anlatıyorlar bir bakıma. Entellik, aydınların normal yaşamla barışmasını anlatıyor. 70’li yıllarda normal yaşamı savunmak çok zor bir şeydi. 80’li yıllarda sokaklara inilebildi ancak. Entellik de bunun tezahürü. Ama bu kötü bir şey değil.

İyi ama entelde o ciddi aydına yönelik bir aşağılama yok mu?

Şüphesiz aydına yönelik bir aşağılama var entel kavramında ama bu toplumda, aydına yönelik bir aşağılama her zaman vardı zaten. Ben aydınların aşağılanmasının tehlikeli bir şey olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu, kültüre olan saygının azalması demektir. Ama popüler kültürün ortaya çıkmasından da rahatsız değilim. Önemli olan bunu doğru yorumlamak.

“Resmi devlet dilinin yasaklarından, mahremiyet sınırı tanımaz bir teşhirciliğe geçmek,” bilhassa ahlâki alanda büyük şarsıntılara sebep olmadı mı? Bu süreç böyle devam edecek mi sizce yoksa dönüşüm mü geçirecek?

Benim derdim bu toplumda katmanların artması, dilin gelişmesi. Benim işim bu. Ben ahlâki bir tutumdan yola çıkmıyorum. Çok teşhirci bir toplumdayız, resmi dilin kırılmasıyla soğuk toplumdan sıcak topluma geçtik. Atatürk resimlerinin değişimi bile bunun somut bir göstergesi. Atatürk giderek çok yakınımıza geldi. Teşhircilik de, yani aracısız anlatım da medyayla gelen bir şey. Kamerayı tutarak gerçeği yakalamak diye bir tutum içine girildi. Yaşam, dili es geçemez diye düşünüyorum. Dili olmayan bir yaşam düşünebilir misiniz? Teşhirciliğin böyle bir boyutu var. O zaman geçmişe ve geleceğe bağlanamıyorsunuz. Bu yaşananları

anlamaya yönelik bir mesafe alma, perspektif kazanma mümkün olmuyor. Bu olmadığı için de ortaya karmaşa çıkıyor. Bir farkına varma söz konusu değil çünkü. Farkındalık, ancak birbirinden farklı halkaların birleştirilerek yeniden kurgulanmasıyla mümkündür. Oysa biz sürekli bu zincirleri kırıyoruz. Herkes kendini konuşuyor, doğru ama hiç zahmetsiz konuşuyor. Ama bunun yanında edebiyatta da inanılmaz yazarlar çıkıyor ortaya. Çok farklı ve  a ırtıcı bir dille ya adıklarımıza çok farklı bir perspektif getiren yazarlar çıkıyor. Bu da te hirciliğin öbür ucu.

“Türkiye’nin metni” derken tam olarak neyi kastediyorsunuz?

Bir bir Türk tipini çizerken Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur*’una veya başka kitaplara bakıyoruz. Bunlarla böyle bir tip oluşuyor. Bu bir kişinin oturup yazacağı bir şey değil. Parçacıkları birleştirerek toplumbilimcilerin ortaya koyabileceği bir şey. Bu, bir anlamda bir  henk arayışı. Buna biraz daha mesafeli bakabilenlerin i i bu. Eylemcilerin değil de aracılardan i i yani. Aracılarda kalite arttı a o  hengi yakaladığımızı göreceğiz. Çünkü, gerçekliği yeni boyutlar kazandırdık a deği tiriyorsunuz onu. Bir taraftan da kaostan yakın resmi çizilmeye ba lanıyor. Bunu da en başta karikatüristler yapıyor. Topluma en yakınla abilenler, haki-katen mizah  izerleriydi. Bizim sayfalar dolusu yazıda anlatamadıklarımızı, onlar bir karede anlatabiliyor. Bunun için en çok onları kısıkanıyorum. Karikatürün yeniden gazetelerin birinci sayfalarına taşınması da bu ihtiyaçtan kaynaklanıyor zaten. En iyi k   e yazarları karikat ristlerdir diye s ylemi imdir zaman zaman. Bay Press’i okumadan geçebilir misiniz?

Burada da yine aydınların popüler kültür korkusu giriyor için içine. Gelip kendilerini ezeceğinden, egemenliklerini ellerinden alacağından korkuyorlar galiba?

Benim  yle bir korkum yok. Popüler kültürün kendini anlamlandırabilmek için bize ihtiya ı var. Bunun için bizim biraz daha popüler kültüre yakın durmamız gerekiyor.

Arabesk için yaptığınız ilgi çekici tespitlerden birisi, “özgürleştirici olması.” Arabeskin hangi alanlarda özgürleştirici olduğunu düşünüyorsunuz? Seçkinlerin en fazla şikayet ettiği “nezaketsizlik, kabalık, maçoluk, kıroluk, magandalık vb.” bu özgürleşmenin doğal sonucu mu?

Arabesk özgürleştirici bir rol oynadı ve çevreye bakarsanız, toplumu ne kadar özgürleştirdiğini görebilirsiniz. Ben bir sosyolog olarak toplumda yeni gelenlere hep bir şefkat duyuyorum. Çünkü, sosyologlar, en eski aristokratların veya seçkinlerin bile bir gün o konumda olmadığını bilirler. Sosyologların şunu bilmesi gerekir: Yeni gelenler, yani yükselenler, yeni zenginler, görgüsüzler olmadığı vakit bir toplumda devinim yok demektir. Ben bundan kişisel olarak rahatsız olabilirim. Ama sosyolog olarak bu zenginleşme beni rahatlatır. Rahatsız edecek olan, aracısız zenginleşmedir. İş yaparak zenginleşiyorsa, bu güzel bir şeydir. Ama para çalarak, gayri meşru yollara başvurarak, çeteler kurarak kapkaççı bir zihniyetle zenginleşiyorsa bu farklıdır. Bu ayrımları yapmak gerekir. Ama unutmayın ki, yeni zengin her toplumda bir görgüsüzlük taşır, hatta görgüsüzlüğün sembolüdür. Burada kendini belli etme derdi öne çıkıyor. Nasıl siyahi kesim Amerika’da en renkli giyinen kesimse, bizim İslami kesim de aynı ölçüde renkli giyiniyor. Versace’ler filan bunun ürünü. Ama onlar henüz o süzgeçten geçip doymadı. Neredeyse dekadans’a doğru gidiyor ama dekadansın da bir zarafeti var.

Her şey ahlâki bir açıdan bürokrasi tarafından kontrol edilirse, çok ahlâklı toplumlar çıkmaz ortaya. Mizahın ortaya çıkabilmesi, tabuların kırılabilmesi, sözün kendi sınırlarının ötesine geçmek istemesi, cinselliğin sorgulanması gibi şeyler ancak özgür toplumlarda mümkün olabilir. Özgür toplumlar da, doğaları itibariyle çok ahlâkçı olmayan toplumlardır. Çin’de Kültür Devrimi sırasında eser verilmesi mümkün müydü? Bizde de Atatürk döneminde çok fazla eser verildiğini söyleyemeyiz. Önde gelen isimler Osmanlı’nın son dönem aydınlarıdır ve bunun için pek

çok insan bir çölleşmeden söz eder. Statik bir durumdan yeniden karmaşaya gidiyoruz. Bu nedenle, ahlâkçılık bilim ve sanat için çok verimli topraklar yaratmıyor.

Arabeskçilerde bu dönüşümü görmek mümkün. Arabeskçiler iyice şıklaştılar ve neredeyse Beyaz Türkler'e doğru evrildiler. Eskiden Ankara dolmuş müziği olan Orhan Gencebay, bugün klasik oldu. Kentlerin istilaya uğradığı, yeni gelenlerin çok kaba olduğu doğru. Çok kolay yoldan kazanılmış paranın görgüsüzlüklerinin, çirkinliğinin, oturmamışlığının her tarafı kapladığı da doğru. Şefkat derken bunu kastediyorum. Bu yeni zenginler olmadı zaman, toplumda bir devinim de olmuyor. Arabesk, Türkiye'de bir takım şeyleri gerçekten rahatlatmış diye düşünüyorum. Arabeski Doğu ile barışma olarak da düşünebilirsiniz. Arabesk bir köprü rolü oynayarak bize yeni bir tınlama öğretti. Öte yandan, kente yeni gelenlere de bir tür rehberlik yaptı.

Zaten Kemalistlerle İslâmcılar arabeske karşı çıkmak konusunda örtüşüyorlar. Kemalistler kültürel, İslâmcılar ahlâki açıdan karşı çıkıyorlar. Burada bir tuhafılık yok mu?

Ben en büyük şaşkınlığı İran'a gittiğimde yaşadım. Çünkü İbrahim Tatlıses kasetleri o ülkede yasaktı. Genelde kadın sesi yasak ama bir de Tatlıses yasaktı. Hakikaten orada dinlediğinizde anlıyorsunuz ki, İbrahim Tatlıses bir hayli müstehcen tonlar taşıyor. İnsanların içini de, dışını da kıpırdatıyor. Bunun için yasaklanıyor. Dikkat ederseniz, İbrahim Tatlıses'in kendisi bir melezdır. Kemalistler Batı modelini saf bir model olarak aldıkları için, seçkin müziğe yönelmiş bir tehdit olarak gördüğü için karşı çıkıyorlar arabeske. Arabesk kavramı bile, "ötekileştirme"nin somut izlerini taşıyor. Biz zaten istemediğimiz şeyleri, kavramsal olarak yabancılaştırarak halletmeye çalışıyoruz.

Aynı şey Kürt meselesi için de geçerli. Kürt, sanki Türkler'in geride bırakmak istedikleri, daha yontulmamış Türk'ü hatırlatıyor. Kürtlere bu kadar kızmalarının nedeni, kendilerinin tam da

bırakmak istedikleri şeyi hatırlatmaları. Türkler beyaz, diğerleri değil. Ama dikkat edin, Türkler de hakikaten beyazlaştı. Murat-han Mungan bir söyleşisinde diyor ya, şimdi Kürtler de kendi “Beyaz Kürtler”ini yaratmakla meşgul. Benim melezleşme dediğim bu işte.

Fethullah Gülen, Abdülmelik Fırat, Korkut Özal, Mehmet Şevket Eygi gibi dört farklı isimle birlikte, dört farklı İslâmi anlayıştan söz ediyorsunuz. Buna bir de İsmet Özel’i ekleyelim isterseniz. Sizce neyi temsil ediyor bu isimler ve gerçekten bir temsil kabiliyetleri var mı?

Bu tür örnekler hafıza yenilenmesini de getiriyor diye düşünüyorum yoksa unutup gidiyoruz. Dikkat ederseniz Abdülmelik Fırat’ı hiç konuşmaz olduk, halbuki son derece önemli bir çizgi. Bence seçkin Kürtler’i temsil ediyor. Ezilmişlik filan değil, sağlam bir geleneği temsil ediyor. “Ben bu toprakların, bu vatanın sahibiyim” diyor ve nitekim de öyle. Üzerinde bu kadar baskı olmasaydı, kendi kimliğini bu kadar ön plana çıkarmak gibi bir derdi olmayacaktı belki de. Bu Türkiye’nin hem ayıbı, hem de kaybıdır. Bu isimlerin temsil ettiği hareketlerini nereye gideceklerini doğrusu ben de bilmiyorum ama ayrışmaya başladı yavaş yavaş. Tek bir İslâmcı hareket diye bir şey söz konusu değil. İslâm’ın *Yeni Kamusal Yüzleri*’nde bunu göstermeye çalıştık zaten. Kamusal alan, diyalog alanıdır. Eskiden farklı kesimlerin arasında boğazlar vardı, bir türlü birleşemiyordu, birbirini görmüyordu, bir araya gelmiyordu. Kavgaya da etmiyordu. Çünkü yok sayıyordu. Şimdi homojen, monolitik bir yapının olmadığı çıktı ortaya. Fevkalade farklı kesimler, bugün eskisine göre çok daha farkında birbirinin ve birarada yaşamak için çaba ve irade sarf ediyorlar. Kıtalar arasında köprüler kurulmaya başlandı. Bu doğal olarak sancılı bir geçiş. İyi tarafı, bu yakınlaşmanın başlaması. Zaten sözünü ettiğim melezlenme de bunun fotoğrafı.

İslâmi kesim de kendi içinde ayrışıyor...

Elbette. İslâmi hareketler, önce Yunan tragedyalarında yer alan bir koro gibi geldi. Zaman içerisinde korodan çatlak sesler çıkmaya başladı. En başta da, ses çıkarması en yasak olan kesim, yani kadınlar ses çıkarmaya başladı. Arkasından aydınlar farklı sesler çıkardı. Sonra profesyonel siyasetçilerden duyduk bu farklı sesleri. İslâmcılar diye bir kavram vardı ama bunun yüzü yoktu. Zamanla yüz kazanmaya başladılar. Kamusal alana çıkışla birlikte bireyselleşme, tek tek kişiler halinde yüz kazanma görüyoruz. Moda kelimeyle söylüyorum, “ötekileştirdiğiniz” anda yabancılaştırıyorsunuz. Homojen bir kitle oldukça yabancılaştırmanız da, tehdit olarak algılanmanız da çok kolay. Halbuki bir perspektif, bir toplumsallık koyduğunuz zaman, aynı nedenlerle dışlayamazsınız artık. Başka bir dil geliştirmeniz, başka bir boyut getirmeniz gerekiyor. Tabii ki o zaman bize kızıyorlar. Çünkü biz meşrulaştırdık. Doğru, çünkü biz bunların gördükleri gibi olmadıklarını söylüyoruz. Bu da rahatsız ediyor. Sadece varlıkları değil, varlıklarının hatırlatılması da rahatsız ediyor. Daha kompleks olmayı bilen toplumlar, bu bilgiden yararlanmayı bilen toplumlardır. O nedenle bilgi de, aydınların konumu da bugün eskisinden daha önemli.

Şimdi sorduğunuz o kritik soruya geliyoruz: “Hem Müslüman hem aydın olmak mümkün mü?”

Elbette mümkün ama Aydınlanma geleneğinden gelmiyorlar. Zaten bunun için bir de başlarında “Müslüman” sıfatı var. İslâmi hareketler bir koroydu ve zamanla kendi aktörlerini ortaya çıkardı, kendi aydınlarını üretti, kendi seçkinlerini, kendi girişimcilerini üretti. Müslüman aydın olmak mümkün mü? Elbette. İslâmi kesim içindeki aydınlar, aydın görevlerini yapıyorlar. Eleştirel bir şekilde kendi kendilerine bakabiliyorlar.

Ama aydın, tanımı gereği ön kabulleri olmamayı gerektiriyor. İslâmcı bir insanı ön kabullerinden ayrı düşünmek mümkün mü?

Laik aydınlar arasında da çok yaygındır bu. Marksizm de bir ön kabuldür ama aydın olmaya o kadar engel değildir. Ben doğrusu daha bireyci aydınlardan yanayım. Ama aydın olmanın da tek bir tanımı yok.

Ali Bulaç veya İsmet Özel gibi örneklerde, başlangıçta bir homojenlik varken, daha sonra deyim yerindeyse bir nevi sekülerleşme ile birlikte ortaya çıkan bir ayrışma var gibi görünüyor...

Doğru, bence de böyle. Laikleşme demeyelim ama sekülerleşme iyi bir kavram. Aydın kimliğiyle ortaya çıkmak, alanların ayrışmasına tekabül ettiği için bir sekülerleşmedir zaten. Bugün Müslüman kesimin önemli bir çoğunluğu, bu melezlenmeyle birlikte kendi içdünyalarında da yaşadıkları gerilimleri anlamaya çalışıyor. Bunun farkında olan bir kesim var. Bu tezatların doğuran olabileceğini düşünüyorum ben. Bütün tezatları patolojik olarak görmek yerine, yaratıcı bir çelişkiye de yol açabileceğini görmek gerekir. İçinde çelişkisi olmayan insanın söyleyecek sözü de pek yoktur zaten.

Ecevit, Bahçeli ve Sezer'i yeni tür bir "Cumhuriyet muhafazakârlığı"nın sembolleri olarak görüyor ve Özal'ın temsil ettiğini belirttiğiniz "yeni zengin tipi"ne bir anlamda alternatif olduğunu vurguluyorsunuz. Burada bir çelişki yok mu? "Devrimci" karakterinin ağır bastığı söylenen Cumhuriyet ne zaman muhafazakârlaştı? Bu anlamda Özal'ın Cumhuriyet'e "devrimci" karakterini yeniden kazandırdığı söylenebilir mi?

Burada da bir melezlenme var. Farklı kesimler, ideolojilerini birbirlerinden ödünç alıyorlar. İlginç olan bu ters-yüz olma. Hakikaten Özal daha "devrimci"ydi. Öte yandan, Cumhuriyet de yaşlandığını fark ediyor. Bu kötü bir şey değil, çünkü Cumhuriyet kendi klasiğini yaratıyor. Belki de son yıllardaki en ilginç olgu, Cumhuriyet muhafazakârlığı. Cumhuriyet muhafazakârlığı derken, siyasi bir muhafazakârlıktan söz etmiyorum. Cumhuri-

yet'in kendi klasiğini yaratmaya başladığını düşünüyorum. Burada ilginç olan da şu: Biz İslâmcıların daha ahlâklı bir yapı getireceğini düşünüyorduk. Oysa Cumhuriyet, bu *liberal* yanlı karşı-sında neredeyse münzevi, dünya nimetlerine karşı mesafeli ve nefsine yenik düşmemiş kişiler üretti. Cumhuriyet'in hiçbir ahlâki yapı yaratamadığını söylemenin yanlış olduğunu görüyoruz bugün.

Ama sözünü ettiğiniz kavramların hepsi İslâmi muhtevalı kavramlar...

Kesinlikle doğru ve melezlenme de bu zaten. Hiç beklemediğiniz yerde, beklemediğiniz sürprizler var. Piyasadaki bu yozlaşmaya, çeteleşmeye karşı tavır nereden çıkacak? diye sorsanız, sosyal demokrat partilerden derdim doğrusu. Bilhassa Erdal İnönü'den bekliyordum. Ama bugün böyle bir figürün ortaya çıktığını ve insanların hoşuna gittiğini hep birlikte görüyoruz. Sadece “temiz toplum özlemi” deyip geçeceğiz. Çünkü bunların dayandığı yer, Cumhuriyet muhafazakârlığı. Cumhuriyet artık çok küstah bir zaman dilimiyle kendini tanımlamıyor, daha geniş bir zaman aralığından kendini tanımlıyor. Nitekim bunun göstergelerini gözlemliyoruz. Artık Cumhuriyet'i gerçek anlamda kutlamaya başladık. Bir şeyin kutlanması için geride kalması gerekir. Bugün hatırlatmalar yapılıyor, sergiler açılıyor. Ben Barış Manço'yu bile bir Cumhuriyet modeli klasizmi olarak düşünüyorum. Laiklik boyutu çok önemli ama yerli.

Barış Manço örneğinde milliyetçilik unsuru da yok mu?

Var elbette ama milliyetçiliğin de tanım değiştirdiğini görüyoruz burada. Milliyetçilik ilk kez “Armani Türkler”i diyebileceğimiz, tüketimiyle, eğitimiyle kendilerini Batı'ya en yakın hisseden kesimin Apo İtalya'ya gittiğinde sokaklara inip boykot başlatmalarıyla farklı bir boyut kazandı. “Armani Türkleri”nin Batı'ya karşı dönmesi çok yadırgatıcı bir durum. Bunu iyi okumamız lazım. Bu, Türkiye'nin hızla kendi içine kapanması, Avrupa'ya en

yakın seçkinlerin bile Batı düşmanlığı olarak okunabilir, ki böyle bir veçhesi de var. Ama öte yandan, milliyetçiliğin sınıfsal tabanının değiştiğini ve kentlerde de yeni bir milliyetçilik türünün ortaya çıktığını gösterir. Ecevit'in kazanması bunu ifade ediyordu zaten. Orada da aynı melezlenmeyi, aynı geçişkenliği görüyoruz.

Toplumda yaygın bir temiz toplum özlemi var ya da en azından böyle yansıyor medyaya. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz bunu?

Bence bu 80'li yıllardan itibaren hız kazanan engel tanımaz para hırsının bir yansıması. Devletin de bunun içinde olmasıyla birlikte çetelerin ortaya çıkması, insanları daha transparan bir toplum arama çabalarına itti. Herkes öylesine bıktı ki, kuralları koyabilecek, sapla samanı ayırıştırabilecek değerler arıyor. Böyle bir arzu var toplumda.

"Liberal yanılgı" adlı makalenizde, "etik boşluğun yol açtığı kargaşa"dan söz ediyorsunuz. Medyanın bu kargaşadaki payı nedir?

Medyanın binlerce farklı etkisi var. Alanların birbirinin içine girmesi kargaşanın önemli bir sebebi. Gazetecilikten gelen birilerinin bankacılıkla uğraşması ve bu nedenle uçurumun kıyısına gelmesi üzücü bir şey. Ama benim bu işlere fazla aklım ermiyor. Herkes kendi işini yaptığı zaman daha temiz, daha kaliteli bir topluma gidebiliriz gibi geliyor bana. Bankacılar iyi bankacılık, gazeteciler iyi gazetecilik, sosyal bilimciler iyi sosyal bilimcilik yaparsa, sözünü ettiğim etik kargaşa bir anlamda ortadan kalkabilir. İş ahlâkı, mesleğini iyi yapmayla birlikte gelir.

DEĞİŞİM DEĞİL, KLASİKLEŞME

KONUŞAN: ZAFER ÖZCAN

Karizma Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran 2001

‘Piyasa ekonomisi şimdiki zamanı kıymete bindirdi. Türkler parayı sevdiler’, diyorsunuz. Parayla tanışma ve bunun etkileri son dönemde müslümanlar arasında da belirleyici oldu. Müslümanların parayla tanışmasının ne gibi sonuçları oldu?

Müslümanların parayla tanışmasında dikkati çeken, zenginleşen orta sınıf. Biz *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*’nde Caprice Hotel’e dikkati çekmiştik. Bu bir objektif sosyolojik gözlem. Ona benzer kentsel mekânlar, restoranlar, güzellik salonları, müslüman kesimlerin daha fazla İslami kurallara göre yaşamasını sağlayan piyasanın değişime uğramasını gözlüyoruz. Eskinin sadece dini simgelerinin yerine herhangi bir orta sınıfa benzer ama tesettür gibi küçük farkları olan, tatil fikrine önem veren, restorana gittiğinde Osmanlılığı da arayan bir orta sınıf görüyoruz. Örneğin cimmastik salonlarına inançlı hanımlar da gelmeye başladı. Çünkü onların da ihtiyacı var. Halbuki dini bir anlayışın çok farklı bir tarzı gerektirdiğini söylüyorduk. Şimdi modernlik ile bu iç içelik İslami kesimleri nasıl dönüştürecek? Benim için en önemli soru bu. Aynı zamanda İslami kesim modernliği nasıl dönüştürecek? sorusu da var. Çünkü modernlik İslami kesimi esir alıyor değil.

Benim esas sorularım bunlar. Son 10 senedir bu sorularımı anlatmakta çok güçlük çektim. Şimdilerde biraz duyulmaya başladılar. Modernlikle problemi olan kesim için cevaplaması zor bir soru. İslami kesim modernlikle bir alışverişin kendileri için mümkün olmadığını ya da istenmediğini düşünüyordu ama pratikte gerçekleşiyordu bu alışveriş. Bizim işimiz sadece isteklere göre toplumu tanımlamak değil, olanları, pratikleri gözlemlemek. Gözlemlediğimiz böyle bir orta sınıf çıktı, İslamcı seçkinler çıktı, hatta başarıyla, şöhretle tanışan İslami kesimler arasında ikinci eş tartışması çıktı. Bu ikinci bayanlar daha genç, daha okumuş, daha açık olduğu için imam nikâhı ya da İslami gerekçeler çerçevesindeki açıklamalar yetersiz kaldı. Yani aile içi, kadın-erkek ilişkileri konusunda da modern dünyanın problemleriyle benzeşmeler ortaya çıkmaya başladı.

Bu benzeşmeler şu soruyu akla getiriyor: İslami anlayışta mı zaafılar başladı yoksa çok radikal olanlar mı normale dönüyor?

Doğru ama ikinci eş konusuna müslüman kızlar da karşı çıktılar. 'Buna İslami bir kılıf geçirmeyin, burada bir İslami mesele değil, bir erkek meselesi var. Bunu bir imam nikâhı ile de örtbas edemezsiniz, bunun arkasında bize yapılan bir haksızlık var' dediler. Feministçe bir bilinç ortaya çıktı. Aslında tepkileri haklıydı. Yaşamın içinde ilginç olan bence İslami hareketlerle ilgili olarak, bundan önce bir ütopyadan, bir idealden yola çıkarak konuşuyordu herkes, son 10 senede çok büyük bir değişim var. Esas İslamın siyasallaşması gibi tartışmalardan daha önemli olan bence ikinci 10 senede olan, İslami kesimin artık pratikten yola çıkarak düşünmeye başlamasıdır. Eskiden bir idealden yola çıkılıyordu. Güzellik salonu, estetik bizim hakkımız mı değil mi? soruları başladı. Bu soruların hepsi çok gerilimli ortamlar ortaya çıkarıyor. Ama gerilimsiz yaratıcılık yok. Ben bunların yaratıcı gerilimler olduğunu düşünüyorum. Önemli olan bu gerilimlerin üzerine gidebilmek, farkına varılmasını sağlamak, sansürlememek, yani dillendirebilmek, hatta bir esere, yazıya, imaja, filme

dönüştürebilmek. Genelde geleneksel suskun toplumlar iç çatışmaları yok saymayı tercih ederler. Halbuki İslami kesim düşünüyor, kendi içindeki farklılıkları, hatta iç dünyasındaki fırtınaları, psikolojisindeki bölünmeleri seslendirmeye başlıyor.

Türkiye’de çok dile dolanan bir kavram, değişim. Neredeyse her kesimin favori kelimesi. Herkes bir değişimden bahsediyor. Siz *Melez Desenler*’de değişim kavramının kendisinin de değişime uğradığını belirtmişsiniz. Türkiye’de yaşanan gerçekten bir değişim mi yoksa değişim diye konuştuğumuz bir modernleşme adımıdan ziyade bir eyleme öykünme mi?

Zor bir soru bu. Bence Türkiye 80’li yıllarda bir değişim ideali yaşadı ve değişti. Özal’ın etkisi burada büyük oldu. Sonra bunun devamı gelmedi ama ben görüşümü değiştirmedim. Halen Özal Türkiye’sinin hepimizi etkilediğini düşünüyorum. Bir bakıma bu kitabın konusunu, *Melez Desenler*’i ortaya çıkaran Özal Türkiye’sidir. Özal Türkiye’si farklı kesimler, inançlar arasındaki duvarların incelmesini, yıkılmasını sağladı. Bir arada oturup konuşabilmemizi, el sıkışmamızın doğru olup olmayacağını tartışmamızı sağladı. Bu büyük bir değişimdir. Türk toplumunun kendisini dünyanın bir parçası olarak düşünmesini önerdi. Müslümanlıkla, geçmişiyile barışabileceğini, Arap ülkeleriyle yakınlaşabileceğini, bununla birlikte Avrupa Birliği’nin içinde yer alabileceğini, Amerika’nın yakın dostu olabileceğini gösterdi. Hep düşmanlarıyla çevrili ve kendi iç düşmanları ve kaleleri de olan bir Türkiye’den daha farklı bir vizyon verdi. Değişim, vizyondur. Bir vizyonunuz, projeniz olabilecek ki bir değişimi öngörebilesiniz.

90’lı yıllardan itibaren bir duraklama dönemine girildi. Hatta bir görüşe göre restorasyon süreci başladı. Eskiye dönüş ve eskiyi tekrar restore etmek anlamında. Bir de başka bir konu, bence Türkiye için ihtiyaç klasikleşme. Onun için “Cumhuriyet muhafazakârlığı” dedim. Değişim değil, yani hem reforme edelim hem de birtakım kurumlar artık yerleşsin, yani klasikleşme sürecine girelim Türkiye artık klasikleşmek zorunda. Örneğin özel üni-

versitelerin açılması çok önemli bir eğitim girişimi. Türkiye'nin zengini, sanayicisi parasını Türkiye'ye yatırıyor, geleceğe yatırıyor. Bunlar çok ciddi ve önemli yatırımlar. Ama bir taraftan da Mülkiye, Boğaziçi, ODTÜ gibi üniversiteler farklılığını, klasikliğini sürdürmek, iyi bir kurum olduğunu göstermek zorunda. Biz bir ara ne yaşadık? Birisi çıkarken diğerkinin batması gerekiyordu. En son olan, bir öncekini yok etmek durumundaydı. Bu mantalitenin bitme ihtiyacı ortaya çıktı. Eski de iyidir olayı gündeme geldi. Değişim dediğiniz, sayfayı çevirmek değil, bir önceki sayfayla birlikte kitap yazmayı sürdürmek.

Çok günceli konuşmuyorum. Çünkü çok güncel olanda bir kriz var. Türkiye'nin radikal anlamda temizlenme sürecine girmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Ama ben genel manada değişim, hatta *tabula rasa* ve devrim fikrine karşı klasikleşmenin üzerinde duruyorum. Kaldı ki temiz toplum içinde kirlilik gerçeğinin ortaya çıkması, söylenebilmesi, hatırlanabilmesi, sayfanın çevrilip unutulmaması gerekiyor.

Değişim dinamiğinin sarkacı eylemciden alıp bilgi üreticiye, sanatçıya ve iletişimciye vermesi gibi bir durumdan mı söz ediyoruz?

Evet bence bu. Onun için mühendisler dedim. Mühendisler daha projeci ve eylemciydi ama artık onların devri geçiyor.

Bu çerçevede İslamcı aydınlara da bir öneride bulunuyorsunuz. Eyleme öykünmemelerini yoksa bir dogma üretebileceklerini söylüyorsunuz?

Öneride mi, evet öneride bulunmak istemiyorum ama bulunmuşum. Öyle bir eyleme öykünme durumu vardı ama sanırım zayıfladı bu istek. Soldaki entelektüellerin değişiminden daha kısa sürede İslamcı entelektüeller değişti. İslami entelektüeller çok daha kolay, hızlı bir şekilde bireyselleştiler çünkü global piyasanın içinde geliştiler, liberal dünyanın içinden konuştular, üstelik

İslamcılıktan çıkmakla müslümanlık bitmiyor. Onun getirdiği bir esneklik de var.

Siz kendi üzerine düşünen ve özeleştiri yapabilen toplumların varolanı aşabileceği tespitini yapıyorsunuz. Ali Bulaç İslami hareketin topyekün siyasal değişim arzusundan ayrıldığını ifade eden ilk isimlerden birisi. Zannedersem uzunca bir dönem bu aşırı siyasallaşmış talepler bireysel müslümanları epey etkiledi. Bu bağlamda önümüzdeki dönemde bireyselleşmenin olumlu etkilerini göreceğ miyiz?

Ben böyle düşünüyorum. Türkiye’de bu dönem atlatıldıktan sonra daha katmanlı, kıvrımlı tartışmaların olabileceğini düşünüyorum bireyselleşme çerçevesinde.

Bu çerçevede anlayamadığım bir ifadeniz var. “İslamcılık gücünü dinin siyasallaşmasından; toplumsal ve siyasal düzenle olan kendi çatışmacı ilişkisinden devşirmektedir” diyorsunuz Daha önceki görüşlerinizle çelişmiyor mu?

Görüşüm şu: Toplumsal bir hareketin doğuşu, gelişmesi ve yeni bir evreye geçmesi var. İslami hareket bir şekilde kolektif bilinç ve kimlik verdi ve müslümanlık kimliğini güçlendirdi diye düşünüyorum. Çünkü müslümanlar ezikten ezik olmayana geçişi çok geniş zamanlı İslami hareket ile 80 sonrası İslami hareket ile sağladılar. Bu İslami hareket müslümanlara kamusal alanda belirli bir kimlik verdi ve görünür kıldı kolektif olarak. Görünürlüğü siyasallaşma ve biz fikri ile mümkün oldu. Bütün sosyal hareketler böyledir. Benim söylediğim, sadece İslamcı hareket için değil, feminizm için de geçerlidir. Kadınlar yaşadıklarının bireysel, öznel olduğunu düşündükçe, ezilmekten, ikinci sınıf muamelesi görmekten kurtulamayacaklarını anladılar ve ayrı ayrı duran hayat deneyimlerinin ortaklığında birleştireler, eleştireler, hatta erkeklerle çatışmacı bir “biz” kimliği yaratarak, kolektif bir feminist hareketle ortaya çıktılar. Patriarkal sistemin eleştirisini yaparak toplumsal sahnede yerlerini aldılar.

lar; önce feminist kollektif isimle, sonra bireyselleşerek ve yeni yüzler kazanarak.

İslami harekette de tarih sahnesinde yeniden yer almak için, o kollektif *biz* kavramının önemli bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Toplumdaki müslümanların yeri açısından baktığımızda İslami aktörlerin bu hareketle görünür kılındığını görüyoruz. Bir zaman sonra hareket kendi yarattığı aktörleri sıkboğaz etmeye, radikaller ötekilere “ideallerinizden uzaklaşıyorsunuz” tepkisini vermeye başlıyor. O zaman ne yapacaksınız? Müslüman ve modernlik hikayesi de bu noktada başladı. Çünkü tarih sahnesine çıkmak demek, kent yaşamından, tüketimden, güzelliklerden, çirkinliklerden daha fazla nasiplenmek demek. Onun üzerine düşünmek gerekiyor. Ve yeni bir evreye geçiliyor. Bunu nasıl engellersiniz? Radikallikle, şiddetle. Hizbullah örneğinde olduğu gibi. Hayır bu dönüşüm olmamalıdır zihniyeti, hareketi gün ışığından karanlığa, mahzenlere çekme gayretidir. Çünkü bu dönüşüm kolay değil, sancılı bir dönüşüm. Ayrıca genelde Türkiye için de gün ışığının kolay bir iş olmadığını görüyoruz.

Siz talep edebilmenin bizzat modern anlayışın bir parçası olduğunu söylüyorsunuz. Bu toplum taleplere sıcak bakmıyor. Sadece devletin tavrı değil; toplumun bizzat kutsal devlet zihniyeti sürüyor. O zaman modernleşme nasıl olacak?

Ben artık modernleşme demiyorum. Artık Türkiye'nin modernleşmesine gerek kalmadı. Artık modernliğin filtrelerden geçmesi lazım. Modernleşme oldu bu toplumda, hatta aşırı oldu. Türkiye'de “ekstra modernleşme” var. Modernliği kendiniz üretmediğiniz takdirde daha fazla öykünüyorsunuz. Geçmişin üzerine inşa edemiyor, eskiyi atıp yeniyi koyma tarzını deniyor, Peyami Safa'nın kitabından beri bunu yaşıyoruz. Peyami Safa bir ikilikten bahseder, bu ikiliği bugünde yaşıyoruz. Salonlarımızda yaşıyoruz, zevklerimizde yaşıyoruz, köyden kente gelen kadının üstünde yaşıyoruz, salonlarda hala en zengin evlerde televizyon odası ufak, misafir odası kocaman, herkes o televizyon odasında

oturuyor. Hem batılılaşmış ama batılıdan daha aşırı modernlik öykünmesi içinde. Mekân tercihlerine kadar ikilemleri, “ekstra modernlik” göstergelerini yaşıyoruz. Modernliği içeriden dışarıya yansıtamayınca, dışarıdan içeriye yaşıyor, yani etiketle, gösterişle, tüketimle.

Biz entelektüel dünyamızda da bundan tam kaçamıyoruz. Örneğin kitaplarımızda yabancı referanslar çoğunlukta. Boğaziçi’nde zaten İngilizce eğitim yaptığımız için bu doğallıkla yer ediyor. Mesela *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*’nde çok fazla Batılı referans var çünkü kitabı Boğaziçi Üniversitesi’ndeki seminerim ve araştırma grubum çerçevesinde geliştirerek yaptık. Ama yerliliği savunan Müslüman aydınlar da bu tavır içinde. Hatta benim geliştirdiğim bir hipotezi kullanan bir yabancından alarak, ama yabancıya referans vererek kullanıyorlar. Bu da bir ekstra durum, ekstra komik. Sanki Batılı referans daha çok güç verecek. Yakında Batılı kaynaklar üzerinden birbirimizle konuşacağız.

Batı modernliği hafıza üzerine, gelenek üzerine kurulu. Sosyoloji kitapları size tersini söyler. Batı’ya gidersiniz, sanki müze kentler. Hong Kong’a gidiyorsunuz herşey silinmiş süpürülmüş, Batı’da ise duruyor. Bizde hafıza sorunu var. Bizde halen ezberci eğitime karşı olmak, ilerililik için yeterli sanılır, yeni bir basamaklılık oluşturulur. Ezberlemenin bir öğrenme disiplini olduğu, kültürel darağacımızı zenginleştirdiği unutulur, bilgi ansiklopediye, bilgisayara havale edilir. Aslında hafızaya karşı bir ilerleme modeli kurduk. Hafızasız modernlik olabiliyor ama işte bizdeki gibi extra, “surplus”, yani artık modernlikle yetiniyor. Şimdilerde küçük küçük hatırlamaya başladık. Genç Cumhuriyet, kutlamalarla, sergilerle anılmaya, hatırlanmaya, yani hafızaya alınmaya başlandı. İlk defa bu sene İnönü geniş çapta hatırlanıyor. Ne zaman ki geçmişiniz sizden uzaklaşmaya, iyice kopmaya başlıyor, yeniden onu hatırlıyorsunuz. Kutlamalar, hatırlamalar bugüne kazandırma biçimi, var etme yolu. Baudrillard’ın tezidir, yok olmaya yüz tuttuğu vakit hatırlamaya başlıyorsunuz. Türkiye’de

Cumhuriyet hatırlanmaya başlandı, çünkü bizden gençliği uzaklaştı. Hatırlamak, yok olması, zayıflaması manasına gelmiyor, tersine klasikleşiyor. İslam'da da benzer bir süreç yaşandı. Artık gelenekten o kadar kopuldu ki, 80'li yıllarda İslami hareketin ortaya çıkışı geleneğin hatırlatılma, keşfedilme, yeniden inşa edilme çabası olarak okunabilir. *Modern Mahrem*'de gelenekle son bağı İslami hareket koparıyor diye bir tespit yapmıştım. Bir yandan koparıyor, öte yandan artık olmayan bir geleneği hatırlatıyor. Kızların örtünme biçiminin semiyolojisini yaptığınızda bu ortaya çıkıyor. Çünkü o örtünme biçiminin o gelenekle ilgisi yok; kentli ve yeni bir örtünme biçimi. Bugünkü zamanın içinden çıkan bir biçim.

Türkiye'nin de belki gelenekle, geçmişle, eskiyle bağını hatırlamaya, yeniden kurmaya ihtiyacı var; estetik, etik, politik, devlet yönetiminden mahalle kavramına kadar kaynak-referans arayışı. İkinci baharın popüleritesini böyle yorumlayabiliriz. Popüler yeni filmlerden *Dar Alanda Kısa Paslaşmalar* filminde mahalle kavramı var. Mahallenin yeri yaşamımızda eskisi gibi değil ama filmlerde işlenmeye başlandı. Eskiden modernleşme bahanesi ile kurtulmaya çalıştığımız imajın aslında bizi biz yaptığını ve bunun da küçümsenecek bir tarafı olmadığını keşfetmeye başladık. Bunda hatta modernliğin karşısında bir direniş olduğunu okuyoruz. Mahalleyi hatırlatarak modernliğe yeni bir mercekten bakmamızı salık veriyor. Bize bir farkındalık sunuyor. Dayanışma bağlarının güçlenmesini öngörüyor. Bir güzellik arayışı.

Türkiye'de sosyal ve siyasal anlamda çok belirleyici kavramların başında laiklik geliyor. Siz laikliğe demokrasinin ön şartı diyorsunuz. O zaman benim şu soruyu sormam gerekiyor: Sizin laiklik tanımınız nedir?

Benim tanımlarla sorunum var. Benim laiklik tanımım ne? Bilmiyorum, yok galiba!.

Laiklik öyle bir kavram ki Türkiye'de demokrasinin ön şartı diyorsunuz, aynı laiklik anlayışı içinden gerekirse demokrasi

rafa kaldırılabilir gibi bir durum da ortaya çıkıyor. Militan demokratlar çıkıyor.

Kanunların laik olmasının çok önemli olduğunu düşünüyorum. İnsanların kanun yapıcısı olması çok önemli. İkincisi, benim için laikliğin artık sadece bir kamusal alandaki tanımı nasıl olacak? Başörtüsünü parlamentoda serbest bırakılması laikliği deler mi delmez mi? Çok kültürlü bir politik sistem içinde laiklik nasıl yaşayacak? Bunun cevabını toplum bulmak zorunda. Laikliği sadece kamusal alandan bütün dinsel pratiklerin, göstergelerin, simgelerin, örgütlenmelerin dışlanması olarak algılamak Fransız modelidir ve bugünkü toplumsal taleplere dar gelen bir modeldir.

Türkiye’de çok üzerinde tartışılan ama bir türlü uzlaşamayan kavramlardan.

Uzlaşamıyor çünkü monokültürden, tekçi kültürden katılımcı bir kültüre geçme aşamasındayız. O aşamada da laikçi bakıştan yola çıkanlar bu durumu tehdit olarak görüyorlar. Laikliğin ortak bir zemin olarak çıkması lazım. Laiklik, demokrasi gibi müslümanlar ve laikler arasındaki ortak payda olmalı. Bu yolda gittiğimizi de görüyorum. Artık İslami kesim arasında da laik sistem içinde yaşamak istemeyecek fazla insan olmadığını düşünüyorum. Yanılıyor muyum?

Yanılmıyorsunuz ama bu ‘Hangi laiklik?’ sorusu ve laiklik tanımı ile de çok bağlantılı.

İşte onu değiştirmek lazım. Onu söylüyorum. Bu kadar dar, ceket gibi olmamalı. Laikliği demokrasi ve liberalleşme ile düşünmek lazım.

Yani laiklik Türkiye’deki farklı toplumsal katmanlar arasında bir uzlaşma zemini olabilir mi diyorsunuz?

Laiklik bence evet. Bizim araştırma grubumuzda yapılan bir tez var. Fadime Şahin olayında bir sansasyonla ortaya çıkan

imam nikâhının nasıl İslami kesim tarafından tartışma konusu yapıldığını gördük. Önemli bir tartışma başladı. İlk kez İslami kesim kendi içinde tartıştı ve ciddi şekilde sorgulandı. Geleneksel anlayışa uygun olmayan bir imam nikâhı pratiğini gördük. Kadınların aleyhine olduğunu ve istismar edildiğini gördük. Pek çok Müslüman kız, “Önce resmi nikâh kıyın, istiyorsanız arkadan imam nikâhı kıyın” dediler. İşte benim dediğim, ortak laiklik paydası bu ve buna ulaştık. İnsanların kendi ihtiyaçlarına cevap veren ve daha fazla özgürlüklerini kanunlarla garantiye alan bir laiklik anlayışı.

Türkiye’de toplumsal mutabakatı sağlayabilecek etkenlerden birisi de sivil toplum. Depremle bu alanda bir hareketlenme oldu. Yeni dönemde STK’ların ideolojik bakış açılarından sıyrılmaları ve gerçek işlevlerine dönmeleri mümkün olabilecek mi?

Depremde gördük, Susurluk’ta görmüştük, sivil toplum, siyaseti toplumun önündeydi. Sivil toplumun öngörüsü ortaya çıktı, toplum sivil toplumu önemsemi. Sivil toplumun böyle bir gücü ve öngörüsü oldu. Şimdi bunu takip ve formüle edecek bir siyasi yapı lazım. Bu siyasi yapıda bir tutukluk var. İkisi arasındaki kanalların açık olması gerekiyor. Orada bir tıkanma var.

Örneğin Mazlum-Der ve İHD. İki ayrı düşüncede grup ama şimdi ortak eylemlere imza atıyorlar. Ama bu iki grup da devletle çatışmalı. Sivil toplum kendi arasındaki duvarları yıkıyor ama devletle arasındaki sorunu gideremiyor.

Melez Desenler’in tespiti, tam söylediğiniz örnekte olduğu gibi yatay olarak kurulacak ilişkilerdir. Bu iki dernek arasında ortak çıkarlar var. Ortak hakları talep ediyorlar, ortak sorunları var. Biz 70’li yıllarda sivil toplumu sürekli devlete karşı olma ve başkaldırı olarak algıladık. 80 sonrası bu daha çok ortaya çıkmaya başladı. Ben gelinen noktada Türkiye’de kitlelerin yatay olarak yakınlaşmasında büyük mesafe alındığını düşünüyorum. Ama bir şekilde bunun halen siyasi yüzü ortaya çıkmadı. Özal dönemin-

de ortaya çıktı, siyasi uzlaşma kavramıyla. Ama şimdi sanki yeterince çıkmıyor. Belki bu dediğiniz sebepten çıkmıyor. Çünkü devlet topluma güvenmiyor. Artık toplum devlete başkaldırmaktan vazgeçti ama devlet hala toplumu ya olgun bulmuyor ya da çok haylaz olarak değerlendiriyor.

‘Türkiye, müslümanlık ve modernliği harmanlayacak, Türkü Kürdü birleştirecek, çevre ve merkezi yakınlaştıracak, çözümü yasakta ve otoriterizmde değil, siyasal liberalizmde arayacak; küresel ama yerli, liberal ama ahlaklı, bireyci ama toplumcu, seçkinci ama dayanışmacı bir hareket arıyor’ diyorsunuz. Bu noktada halen umutlu musunuz?

Siyasal olarak pek umut görünmüyor. Daha doğrusu bir kıvılcım görmüyorum. Bugün Ecevit çizgisinde bir klasikleşme ve Cumhuriyet muhafazakârlığı görüyorum. Muhafazakârlık İslami kesimden ziyade Cumhuriyetçilerden geliyor. Ama bu muhafazakârlığın reformla gitmesi lazım. Sezer’in popülaritesi, münzevi imajlar vermesi Cumhuriyet muhafazakârlığına işaret ediyor. Bu klasikleşmenin yanında çok ciddi reformlara ihtiyaç var. Örneğin Avrupa’yı istiyoruz ama olduğumuz gibi alsınlar diyoruz. Böyle birşey yok. Onlar bir adım attı biz adım atmadan kabul görelim istiyoruz. Türkiye hala kendi kabadayılığına bayılıyor. Bu beni rahatsız ediyor, onun için klasikleşme gerekiyor. O milliyetçiliğin de kırılması lazım. Aslında milliyetçiliği kıran deprem oldu. Acı şekilde kırıldı. Kendi içimize kapanıyorduk. “Türk’ün Türk’ten başka dostu olmaz” diye düşünüyorduk, deprem onu değiştirdi. Bize yardıma koşanları gördük. Güzel olan, rekabetçi bir milliyetçilik, ben de milliyetçiyim ama rekabetçiyim. Yaptığım sosyolojide de bu var. Sosyolojik düşüncüyü Türkiye’den yola çıkararak açmak istiyorum. Olduğum yeri inkâr ederek bir yere gitmek istemiyorum.

V

GÜNCEL SİYASET
VE YENİ OLUŞUMLAR

“PAŞALI YILLAR”A GERİ DÖNDÜK

KONUŞAN: HAŞİM AKMAN

Aktüel, 3 Eylül 1997

Aktüel bu hafta yeni bir diziye başlıyor: “Nü Fikirler.” Zihinsel üretimleriyle toplumda ön plana çıkmış kişilerin içinde yaşadıkları topluma ilişkin düşüncelerini tüm çıplaklığıyla sunmaya çalışacağımız dizinin ilk konuğu, sosyolog Nilüfer Göle. Göle her ne kadar “Nü Fikirler” başlığına karşı çıksa da düşüncelerini alabildiğine açtı. Türkiye’de İslami kesim “melezleşiyor” diyen Göle “Beyaz Türkler”in de aynı yolu benimsemesi gerektiği görüşünde. Son günlerde iyice şiddetlenen Laikçi-İslamcı çatışmayı ise “yakınlaşma”nın bir tezahürü sayıyor.

“Nü Fikirler” tabiri size nasıl geliyor?

Ben fikirlerin gerçekten çıplak olabileceğine inanmıyorum. Bir kere çıplaklık hem kolay, hem güzel bir şey değil. Bana, gerçeği yansıtmak için alabildiğine kaynağa inmek ve sanki ona ulaşmak için bütün araçları ortadan kaldırmamız gerekir gibi bir şeyi çağırıştırıyor. Bir bakıma mikrofonu, kamerayı tam üstüne dayamak, kan, gözyaşı, terör, hareket, eylem gibi; sanki o zaman yakalıyormuşuz gibi geliyor. Bir ara bilgisayarla yakalamaya çalıştık. “Ne kadar sayılara dökersek o kadar gerçek yakalanır”dı. Şimdi sayıdan görsele geçtik. Oysa tam tersine giyinmek, anlamak için doğallıktan kurtarmak gerekiyor. Edebiyat doğal bir şey

değil. Sosyal bilim de öyle. Tersine, çıplağa giderek yakalayamıyorsunuz gerçeği. Daha çok giydirerek, kavram üreterek, merceği ayarlayarak, yeni bir film, yeni bir anlatımla yakalıyorsunuz.

Siz hayatı estetize ediyorsunuz.

Evet. Yoksa politika oluyor, inanç oluyor. İnanç varsa estetik yok. Eskiden resimde bu vardı. Mesela “Niye halk resmi yapmıyorsun, halkı anlatmıyorsun?” denirdi. Şimdi de sosyolojide “Niye gerçekleri anlatmıyorsun?” diyor. Sanki gerçek kötü bir şeymiş, estetize edilemezmiş gibi algılanıyor. Gerçeklere yaklaşmak neden hep “kötü”yü görmek olsun? Şimdiye kadar benim bu tutumuma “iyimserlik” diyorlardı. Evet doğrusu “estetize etmek.”

80’lerdeki kendi kabuğundan çıkma dönemini bir noktadan itibaren kayıp mı ettik?

50’li, 60’lı yıllara geri döndük gibi geliyor bana. “Paşa” demezdik eskiden generallere. Şimdi gazetelerin ilk sayfalarında askerlerin kaprisinden geçilmiyor. “Paşalar kızdı, paşalar tiyatroyu terketti, paşalar cesur...” Bunu siviller yapıyor ve bu 50’lerin, 60’ların söylemi. Bunları geride bırakamıyoruz. Toplum tüketmiyor. Tükettiğiniz şeyi sonuna kadar götürürsünüz ve yapacak bir şey kalmaz. Oysa biz sanki patinaj yapıyoruz.

Neden bu noktaya geldik sizce? Örneğin Özal’lı yıllarda böyle sorunlar pek yaşanmıyordu.

Bence o sırada sol aydınların gocunduğu, kızdığı olgu, depolitizasyon, aslında doğrudur. Onlar bunu olumsuzluk sayıyordu. Ben farklı bir siyaset biçiminin, inançların değil, meselelerin ortaya çıktığını (“Mühendislik İdeolojisi”) söylüyordum. Özal dönemindeki siyaset buydu. Deniz kaplumbağalarından çevre kirliliğine kadar çeşitlilik gösteren “meseleler” ele alınıyordu. Tabii ki farklı siyasi taraflar bunları kendine göre görüyordu ama öncelikle mesele özerkti. Bu olmayınca o zaman, 70’li yıllardaki gibi siyaset sivil toplumu esir alıyor. Şimdi yine siyasetin esareti al-

tındayız. Eğitim gibi çok önemli bir sorun tamamen siyasi inaçlar çerçevesinde boğuluyor. Meselâ çok yönlü ve hiçbirini tartışılmadı, gericilik-ilericilik arasında sıkışıp kaldı. Siyasi söylem bu kadar ağır basınca toplum kendi sorunlarını çözemiyor; kutuplaşma başlıyor. Sorumlusu da tek değil. Ama umarım ki en kötüsü arkamızda kaldı.

Egemen ideoloji bu dönemde, daha önce kendisine mesafeli duran demokratları da yanına alarak bir hegemonya tazelemedi mi?

Kesinlikle. Türkiye’de ciddi, radikal bir demokrat kesim çıkmasına rağmen onlar kendilerini siyasete yansıtamadı. Böyle bir egemenlik tazelemesi oldu. İslami kesimde de bir netleşme olmadı. Ama, İsmet Özel bir söyleşisinde “İslamcı hareket bitti, RP var” diyordu. Bir bakıma doğru olduğunu düşünüyorum. RP onları içine aldı, yeni bir siyasi İslam çıkarttı ortaya. Bunun siyaset açısından yeterince değerlendirilmediğini düşünüyorum. RP kapatılırsa illa radikalleşme yerine “Hadi canım sen de, ne olacak ki” türünden bir boşvermişlik de Türkiye’nin garip bir şekilde gücü olur. Bu bildiğini okuma hali Türkiye’nin esas çizgisi oldu. Darbe bile olsa, olmamış gibi yapılacak.

Şu anki gibi.

Öyle yapıyoruz. Halbuki herkes bir önceki söylediğini unutuyor. Türkiye’nin gücü bu arabeskte bence.

Sivil topluma hak ettiğinden fazla ağırlık tanımıyor musunuz? Son dönemde devletin dümen suyuna girmede mi?

Anarşist bir bireycilik var burada. Sivil toplum falan değil. O kadar anarşik bir toplum düzeni hakim ki, bunu kimsenin zapt-u rapt altına alması mümkün değil.

Gelecek açısından karanlık bir tablo çıkıyor ortaya.

Hayır. İster daha çatışmacı bir kültüre düşelim, ister aldırma mazlık nedeniyle başımıza hiçbir şey gelmesin diye düşünelim,

ikisinde de erozyon var. Biri kanlı, diğeri aldırılmazlık üzerine kurulu bir erozyon.

Çıkış?

Çıkış kendi siperlerimize çekilmekte. İnsanların kendi içindeki yapma, yaratma, bir üst mertebeye geçme dürtüsünü harekete geçirmek gerekir diye düşünüyorum. Çünkü böyle bir toplum, yeteneksizleri yükseltir. Kahramanların ve mağdurların toplumu olur. Kahramanlar ve mağdurlar eser vermek, daha fazla üretmek, bir şeyleri keşfetmek, ele geçirmek üzere yola çıkmaz. Oysa tersine, siyasete karşı durmak, biraz apolitikleşmek, meseleleri yeniden ayrıştırmak gerekir. Siyasetten yenilik çıkmıyor. Türkiye'nin bahislerini koyacak bir önderlik veya siyasi profil yok.

Anarşik bireycilik olarak tanımladığınız açıdan baktığımızda, toplumun kendi dinamikleri bu durumu aşabilecek bir ivme kazanamaz mı?

Bilmiyorum. Ama en azından toplumun kendi dinamikleriyle yaşadığını görüyorum. Yani herşeye rağmen, iktisadıyla, ekonomisiyle, üretimiyle; bir taraftan özel üniversiteler kuruluyor, enflasyon inanılmaz düzeylere çıkarken bir taraftan da üretim durmuyor, pazar geliyor. Festivaller devam ediyor. Kültürel yaşamımız hiç de fena değil. Tercümeler yapılıyor. İnsanlar konuşuyor, üretmeye çalışıyor. Hareketlilik sürüyor.

İki tane Türkiye var. Biri inanılmaz ümitsiz, hep tam bir şeyleri başaracakken aynı parametrelerin içinde boğulan, patinaj yapan, "söz"ün bittiği bir Türkiye. Diğeri belli dinamikleri olan, çalmaya çırpma da devam eden, dünyayı ele geçirmeye çalışan, Türk Cumhuriyetlerinde ellerinde iş çantalarıyla dolaşan insanların Türkiye'si. Ben siyasi söylemin bittiğini düşünüyorum. Siyaset herşeyi aşındırıyor. Onun için belki aşk romanları ve kızgınlık bu kadar tuttu.

Son bir yılı Berlin'de yaşadınız. Sizi oraya götüren saikler neydi?

Biraz rastlantı, biraz geri çekilme arzusu. Türkiye tarih yapımı olmadan, çok hızlanmış bir tarih yaşıyor. Her gün sürekli bir şey oluyor. Haber dünyasında da, hızlanmış tarihten de elimi ayağımı çekmek istedim. Çok konuşan, sizin de konuşmanızı isteyen, çağrısı çok olan bir toplum. Biraz yavaşlamak istedim. Eskiden anne babalarımız Avrupa'ya hızlanmak için giderdi, biz yavaşlamak için gidiyoruz. Bu da bir gösterge. Hakikaten daha yavaş, oturmuş, sakın –*inziva* derin anlamlı bir söz ama– bir şekilde hiçbir şey yapmadan oturdum diyebilirim. Düşündüğümün çok altında ürettim.

Önerdiğiniz geri çekilme, siyasetten uzaklaşma...

Ben kimseye bir şey önermiyorum.

Kendiniz için olanı bir öneriye dönüştürmek mümkün mü?

Şu anlamda evet: Biraz nefes alabilme, ortaya yeni bir mesele, yeni bir söz çıkarabilme imkânlarının siyaset dışında olduğunu düşünüyorum. Bu sanattan, sosyal bilimlerden olabilir. Siyasetten gelmeyecek. Bunun dışında insanlar yeniden kendine dönmeli. Aynı pozisyonda olmaları ilgimi çekmiyor. Artık pozisyonları bırakıp anti-pozisyon almak lazım belki. Elbette zor bir şey. Çünkü bıraktığınız zaman o erozyonda yok olabilirsiniz de.

Pozisyonu bırakmak alanı da terketmek anlamına gelmiyor mu?

Olabilir. Böyle bir tehlike var. Ben 3 sene sustum.

3-4 yıl önce politikaya mankenler, şarkıcılar, artistler giriyordu. O zaman bunu olumlu buluyordunuz.

Bu insanların politikaya girmesi tabii olumlu ama girmesi politika yapmaları yanlış bir şey. İkisi farklı. Gazeteciler darbeye, aydınlar politikaya soyunduğunda, sanatçılar mücadele vermeye başladığında bu işin “şeyi” çıkıyor. Önce işlerini görelim. Özellikle 2 yıldır bütün meselelerin üzerini örten aşırı bir siyasileşme gözlüyorum ben.

Bir yanda “laikçiler”, diğer yanda “şeriatçılar.” Bu noktadan çıkışta iki tarafa da düşen sorumluluklar yok mu?

Laiklerin arasında da bir sürü insan “RP kapatılmamalı” diyor. Bu kadar siyah-beyaz değil. Karşı grup için de benzer şeyler söylenebilir ve asıl dinamiği yaratacak olan budur. Ama esasen son 10 yıldır laik kesim ayrıştı. İslami kesim içinde de aynı şekilde sağduyuyu temsil etmeye çalışan, İslam dışı bir söylemin illa ki en kahraman söylem olmadığını anlatmaya çalışan insanlar var.

Yine de laik kesim “İslamcılar takiye yapar” korkusunu bir tür-lü üzerinden atamıyor. Nedir bunun kaynağı?

Bence orada da post kavgası var. Daha sosyolojik bir deyimle, İslami yeni profillerin paylaşım isteği var. Üniversitedeki sınıflarımızda, parlamentoda, medyada, şimdiye kadar İslamcı yoktu. Aydın yoktu. Ben “İslami aydın” kavramını ilk kullandığımda neredeyse aydın kavramına hakaret olarak alındı. Sağcı, aydın olamazdı. Aydın olunca solcu, ilerici, Batıcı olmak gibi bir mecburiyet vardı. Bugün İslami aydına kimse hayır diyemez. Bu iki grup arasında el sıkışma dahi yokken, birbirimizi tanımazken, son 10 yılda aynı platformlarda tartışabildik. Şimdi bu takiye mi? Türkiye’deki İslami kesim melezleşiyor. “Beyaz” kesimin de melezleşmeyi, içiçe geçmeyi, beraber yaşamayı kabul etmesi gerekiyor.

Bu durumun parlamentodaki izdüşümünde, merkez partileri kendi pozisyonlarını kaybetmekten korkuyor mu diyeceğiz?

Merkez partileri kaybedeceğini kaybetti zaten.

Ama teslim de olmuyor.

Evet, doğru. Ama RP de dönüşemedi.

Siyasal İslamı temsilen RP, şu anki pozisyonu itibariyle baktığımızda, gelecekte işgal edebilir mi merkezi?

RP merkezi temsil edebilecek kadar ileriye dönük bir parti

değil. Rekabetçi değil. Hala 70'lerin, açık toplum ve açık ekonomiden korkan çevre partisi. Önemli olan, aşırı uçların içinde tutum değiştirebilmesidir. Özal'ın yaptığı buydu. Özal muhafazakârları kendisiyle birlikte toplumda bir yere getirdi, ödüllendirdi. Değiştirdi, eğitti. Siyasi parti, yükselen bir kesimi taşıdığı kadar onu dönüşüme de uğrattır. Tabii ki her zaman arkada bıraktığı insanlar da olur. RP bunu göze alamadı. Açmazı da bu.

Siyasetten geri çekilelim, diyorsunuz ama toplum zaten geri çekilmedi mi? Örneğin Susurluk Kazası'nı yaşadık. Yazıldı, çizildi. "Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" eylemi yaşandı ve bitti. Bıraktığımız yerden aşk romanları okumayı sürdürdük. Arabesk sosyal tabanını genişletti. Tarkan'ın, Sezen Aksu'nun çıkışları zevklerimizi belirler hale geldi. Bütün bunların siyaset dışına düşmek anlamında bir karşılığı olmalı.

Ben ışık kapatma eylemini olağanüstü yaratıcı buluyorum. Bu, klasik anlamda siyaset yapmaya bir direniş. İçinde kutuplaşma da taşımıyordu. Ama "Toplum siyasetten koptu" derken hangi kesimi düşündüğümüz önemli. Aydın kavramı siyasal planda önemsizleşmişti. Sonra bir "entellik" dönemi geldi. Nitekim tercüme edilen kitaplarda da "entelektüel" sözcüğü kullanılıyor. Bundan 10 yıl önce olsaydı başka bir ayrım kullanılacaktı. Bununla birlikte yeni aydın türleri de ortaya çıkmaya başladı. Yani 95'ten beri bu pozisyonların aydınları yaratıldı. Neden? Çünkü Türkiye'de siyaset daraldı, yine kutuplaşma ve polemik başladı. Aydınlar da bunun içinde yerlerini almak zorunda kaldı. Ama bunun ötesinde hakikaten bir bakıyorsunuz başka bir kesim de müzik yoluyla (bence aşk romanları çok önemli; oradaki en büyük ipucu, iç yaşama dönme, kendimizi yeniden keşfetme, bir iç zenginlik ve duygusallık arama) yeniden özne olma arayışına yöneldi. Türkiye farklı bir kesimiyle, biraz daha duygusal, içselleşmiş, farklı bir süzgeçten geçirme, iç dünyalara çekilme haline giriyor.

Toplumun şu anda bu durumu tam olarak sağlıklı yaşayabildiğini söyleyebilir miyiz?

Hayır.

Neden?

Kendimden yola çıkarak şöyle diyebilirim: Türkiye ile ilgili bir coşku vardı. Bir şeyler yapabileceğimi düşünüyordum. Yeni bir alan kuracağız, öğrenciler yetiştireceğiz, taş üstüne taş koyacağız, basit düzeyde. Bazı şeyleri geride bırakacağız. Aslında bu ilerlemeci bir mantık; ilerleyeceğiz. İlerlemek ne demek? Sorunları çözeceğiz, aşama kaydedeceğiz. Türkiye yeni bir ses, hiçbir yere uymuyor, biz farklıyız gibi bir küstahlık taşıyordum Batı'da. Hala farklı olduğumuzu düşünüyorum. Aksi takdirde sosyal bilimin de pek anlamı kalmaz. Ama Batı'yla ya da şu anki ivmesiyle Uzakdoğu ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye bir erozyon içinde sanki. Bu hız, en azından bende bir yavaşlama ihtiyacı yaratıyor. Bizi aldatan bir hız çünkü. Bugün Türkiye'de 10 senelik bir proje yapmak delilik gibi bir şey. Hemen hepimizde "Nasıl olsa bir şey olur, değişir" duygusu hakim.

Bir tür, duyarsızlık tespiti yapıyorsunuz.

Hayır. Bir korku bu. Yarın yokmuş gibi bugünü yaşıyoruz.

Aşk romanlarını neden çok okuyoruz?

Bilmem. Sizce niye okuyoruz?

Bu tutumda bir tür kadercilik de var: Ben olmasam da bir şeyler değişir, diyerek insan hayatın akışına bırakabiliyor kendini.

Kadercilik kadar derin değil, bence bir hay huy var. Türkiye öyle yaşıyor; laga luga. Herkes oturuyor, konuşuyor, oradan oraya gidiyor, dolaşıyor toplu halde; hayatın oluşuna bırakıyor dediğimiz gibi.

Bunun yanısıra da "Simyacı" gibi bir roman 20 küsur baskı yapıyor.

Evet. Neden böyle olduğunu anlamadım. Daha çok kızlar okuyor galiba(!)

Erkekler kızlara, kızlar erkeklere hediye ediyor. Bu hal kitabın söylemini, mesajını da içeriyor bana kalırsa.

Dünyada da böyle bir akım yok mu? Gizemli konulara yönelme, metafizik...

Ama bu hep vardı. Kendi tarikatlarını bile yaratmıştı.

“Simyacı” laik kesime sunuyor bu mesajı ama. Anlam yüklüyor.

Yaklaşık bir yıldır Türkiye’de “Laiklerle İslamcıların birbirini tanıması, kabul etmesi, kavga etmeden yaşaması, barışması gerekir” diyen insanlara “Ne zaman namaz kılmaya başlayacaksınız” deniliyor.

Sorun, bu. Ben Jan Garbarek’le Nusret Fatih Ali Han dinliyorum. İkisi birlikte plak yaptı çünkü. Ne yapacaksınız? Şimdi Sufi Kavali müziği dinliyor diye adımız ne olacak? Peki acaba Jan Garbarek de mi namaz kılacak?

Doğru bildiği yönde ısrar edince yalnızlaşıyor, yalnızlaştırılıyor Türkiye’de insan. Herşey ve herkes sizi mevcut kamplardan birinde görmek istiyor. Arada kalmak, kendiniz olmak affedilmiyor. Buna rağmen yalnızlığı seçmek, başka yükler de getirmiyor mu?

Yük almadan yeni bir şey söyleyemez, yeni bir mekân açamazsınız. Bunu kabullenmek, yüklenmek zorundasınız.

Yük almak, risk de almaktır ama.

Evet. Heyecanı yok mu böyle bir şeyin? Kendinizi iki polemik arasına sıkıştırır, size kızanlarla kendinizi tanımlarsanız yeni bir şey söylemeniz mümkün olmaz. Türkiye’de bir tarafta bu farklı gelenekleri, görüşleri, zaman dilimlerini birleştirmeye çalışan bir kesim var. Bunlar modern, demokrat, geleneksel Müslü-

man: Batı'ya yönelik ama aynı zamanda geçmişle barışmaya çalışan, fevkalade enteresan bir profil. Diğer taraftan da buna kızan, bu melezleşmeyi kabul etmeyen, arınma isteyen bir kesim var. Bu öze dönme arayışı ise totaliterizme götürebilir. Halbuki kozmopolitliği bir melezleşme, karşılıklı zenginleşme olarak alabiliriz. İran'daki İslami rejimin totaliter tezahürü bir kere adını böyle koyuyor: "Batı'nın pisliklerinden arın, pencereden sinekler girmesin. Kapalı turalım. Onun için uydu yayınları yasaklayalım." Bizde de şimdi Sufi müzik dinlediğiniz için kuşkuyla bakılırsa, İslam üzerine çalıştığınızda "Bunu da kaybettik" denilirse... Benzer tutum İslami kesimde de var elbette, totaliterizmdir, iç savaşın başıdır bu. Onun için melezleşmeyi kabul etmeliyiz. Hatta ben "saf" değilim demek zorundayım. Bu çatışmacı zihniyetin ötesine geçememekte "Kendi özümü kaybederim" duygusundan kaynaklanan bir korku var.

Türkiye laiklerle İslamcılar arasında bir ölçüde bu korkuyu yaşıyor. Ama bunun ötesine geçen insanların da sözü var. Şu anda bir taraftan da farklı bir akıntı, bir yakınlaşma var. Çatışmanın yükselmiş olması bu yakınlığa da bir tepkidir. Yakınlaşma olmasa böyle bir çatışma dinamiği ve söylemi de olmazdı.

DERVİŞ, GLOBALLEŞMEDE KATALİZÖR

KONUŞAN: KEREM ÇALIŞKAN

NTV-MSNBC, 11 Haziran 2001

Türkiye'nin globalleşme süreci içinde bir Kemal Derviş olayı yaşanıyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kemal Derviş bence bir katalizör. Türkiye bu globalleşmeyi yaşarken, bir taraftan çok daha milli, yerli reaksiyonlar görülüyor. İşte bunların ikisi arasında dengeyi kollamak lazım. O dengenin adamı mı olacak? Yoksa bu dengenin olmayacağını gösteren bir kişi mi olacak? Derviş bu anlamda tam yüksek gerilim hattının üzerinde. Türkiye'nin geleceğini de bu belirleyecek.

Bence Türkiye şu anda globalleşmenin içinde, dünya ekonomisinin içinde, Avrupa Topluluğu'nun içinde ama halen rengi çok Türk. Sorun o. Üç tane örnek vereceğim. Alakasız gibi gözüken, son yıllarda, aylarda gündemimizi belirleyen üç örnek, değinmek istediğim ikilemi anlatacak.

Türkiye, sistemin dışında değil. Sistem dediğim, dünya ekonomisi, Avrupa Topluluğu, insan hakları... Tamamen dışında değil... Hatta içinde fakat yeterince içinde olmadığı için sorunlar çıkıyor. Veya içinde fakat halen kendi Türklüğünü fazla korumak istiyor; böyle bir ikilem var.

Bir tanesi, ekonomik kriz: Türkiye tamamen sistemin dışında kaldığı için çıkmadı. Dünya ekonomisinin, piyasa ekonomisinin

içindeyiz, ama banka sistemi, özelleştirme gibi alanlarda geç reform yapıldığı için bu kriz çıktı. Bugünkü yeniden yapılanmanın amacı da bunu denk düşürmeyi amaçlıyor.

İki, hapishaneler. Hapishanelerde tamamen eski koğuŖ sistemi uygulanıyor olsa bir sorun çıkmayacak. F tipine geçiyor, sorun çıkıyor. Ama F tipi de daha tam anlamıyla insan haklarına belki uygun değil. F tipi örnek, Avrupa standartlarına koęuŖtan daha uygun. O zâman niye açlık grevleri yapılıyor? Ve niye bu toplum açlık grevine neredeyse duyarsız kalıyor?

Üç, Ermeni meselesi. Fransa'da Ermeni soykırımını yasası geçtiği için Türkiye reaksiyon verdi. Kimse, Irak'a geçmiŖiyle ilgili sorunları, hatta bugünü de çok fazla hatırlatmak derdinde değil. Ne zaman ki bu sistemin içindesiniz, bir takım Ŗeyler hatırlatılıyor. Nedir? Örneğin geçmiŖle ilgili hesaplaŖma... Bu Batı toplumlarının içinde bulunduğu kültürel, siyasal iklim. Hatta diyebiliriz ki Batı toplumları yaŖlandı ve çok fazlasıyla hatıralarına, geçmiŖlerine döndü. Türkiye, genç toplum, üstelik kendini genç bir cumhuriyet olarak görmek istiyor; hep ileriye bakmaya meraklı, hatırlamayı da sevmez, istemiyor. Buna hakkımız var, diyebiliriz. Ben illa iyi-kötü demiyorum. Ama bugün Batı toplumu geçmiŖiyle hesaplaŖıyor; geçmiŖini, sanatın, tarihin, güncelin içine sokuyor... Türkiye'ye de hatırlatmak istiyor. Diyebiliriz ki, Türkiye Avrupa Topluluğu'nun tamamen dıŖında kalmak istese, mesele yok. İŖte bu ikilemi yaŖıyoruz. Türkiye sistemin içinde ama postallarıyla, bıyığıyla, tabularıyla göze batıyor.

“DerviŖ, yüksek gerilim hattı” derken tam bunu mu kastediyorsunuz?

Evet. Türkiye, bu sisteme ayak uyduracak mı? Yoksa ayak uydurmaktan vazgeçip “Biz bize benzeriz” mi diyecek? İki adım geri mi atacak?

GloballeŖmeyi Türkiye için geri dönölmez bir süreç olarak tanımlayanlar var.

Globalleşmeden ne anlıyoruz? Zaten bunun etkisini yaşıyoruz ama hangi konumdan, pozisyonlardan yaşadığımız önemli. Globalleşmenin etkilerini sadece pasif bir şekilde, hiçbir eleştiri, filtre getirmeden yaşıyorsanız sorun var demektir. Globalleşme sürecini tamamen kontrolsüz bir şekilde yaşamamayı becermek gerekiyor. Reformları içerden başarmak, bu dengeyi sağlayabilmek demek olacaktır.

Reformlar şu anda sanki dışarıdan dayatılmış gibi geliyor, hatta o yüzden çok, eleştiri de var.

Ama çoğunluk, krizin esas sorumlusunu “dış güçler”, IMF olarak görmüyor. İlginç olan, Türkiye halen dış dünyadan kopmamak istediği içindir ki bir Derviş fenomeni oluştu.

Atatürkçülük ve Kemalizm arasındaki ince tanım farkı yeniden yapılırsa, yerellik ile globallik ve Avrupa arasında denge de bulunabilir. Kemal Derviş bence buna tekabül ediyor, üstelik bunun taşıyıcılığını yapabileceği bir kültüre ve profile sahip. Çünkü Atatürkçü ama Kemalist değil. Bunun kendisi de farkına vararak siyasetini yaparsa, Türkiye, bu dengeyi sağlar. Atatürkçülük dünyaya açıklıktı zaten.

Bu görüşünüzü çok sık dile getirdiniz. Türkiye’de Kemalist olmayan Atatürkçülük gerek diye, tarif ettiniz. “Cumhuriyetçi muhafazakârlar” dediğiniz kişiler bu tip Atatürkçülüğü temsil ediyorlar mı?

Tam değil, ya da yerli versiyonu. Cumhuriyet muhafazakârları ama global rekabet, girişimcilik ve tüketim dünyasına da yabancı. Halbuki Türkiye Özal sonrası kendi Atatürkçü değerleriyle liberal değerleri dünya rekabetine taşımak isteyen genç girişimcilerin, sanatçıların, profesyonellerin, kadınların ortaya çıktığı bir toplum oldu..

Sizce mesela Sezer, Ecevit cumhuriyetçi muhafazakâr tanımına giriyor mu?

Tabii, cumhuriyet geleneği tanımına giriyor. Ama onların globalleşmeyle nasıl başa çıkacaklarını bilmeleri mümkün değil. Ve henüz daha devlet ve milli sınırlar içindeler. Kemal Derviş, onların veliahdı olabilir. Globalleşmeyle eklemlenecek veliahdı. Atatürkçülüğün özüne de yeniden bir dönüş.

Böyle bir siyaseti formüle eden olursa, sizce Türkiye’de büyük bir taraftar mı bulacak?

Taraftar var, siyaset yok. Siyasetten önce zaten toplumda baş-gösterdiği için sözünü ediyorum. Bu yeni Atatürkçülük aşağıdan yukarıya doğru yenilenme. Bence şöyle çıktı: Bir kere ilkin kadın örgütlerinde filizlendi 80 sonrası. Orada da Kemalizm-Atatürkçülük karmaşası var ama yine de bir sivil toplum örgütü olarak çıktılar. Laikliği koruma dernekleri. Artı, bütün fikir kulüpleri diyeceğimiz gençlik, üniversitelerde ve bütün Türkiye çapında yayılmış Atatürkçü dernekler var. Eskiden sağ-sol diye ayrılırdı dernekler. Şimdi Atatürkçü oluyorlar, *Nutuk*’u okuyorlar. Demek ki gençler ve kadınlar nezdinde popülaritesi arttı.

Ve piyasası oluştu. Nasıl? Atatürk rozetleri, fotoğrafları, şiir yarışmaları. Atatürk piyasası çıktı. Yani Atatürkçülüğün bir piyasası oluştu ve de insanlar o rozetleri taktı. Evet, bunlar bir tür aksesuar. Aksesuar ne demek? Bireyselleşiyor. Evlerin içine giriyor. Atatürk’ün daha sivil fotoğrafları çıkıyor.

Herkes en iyi Atatürk fotoğrafını bulma yarışında ve kendini onunla özdeşleştiriyor. Atatürk’ün aksesuarı, piyasası oluştu, siyaseti çıkmadı.

Eskiden değişime hep siyasetten başlıyorduk, şimdi piyasadan ve sivil toplumdan başlıyoruz, kötü değil yani. Hatta Atatürk estetikleşti. Gençken Anıtkabir’e giderdik. Atatürk Müzesi’ndeki imaj ile sınıflara girdiğimizdeki resmi imaj arasında çok fark vardı.

Anıtkabir’deki müzeye gidip ondan sonra bizim onu nasıl yeniden hatırlamak için resmileştirdiğimize bakalım. 70’li yıllarda “gardrop devrimciliği” dediğimiz Atatürkçülük, bugün aksesuar-

larıyla popülarite kazandı. Eskiden kutsal bir obje gibi nereye koyacağımızı bilmiyorduk, bugün yaşamımızın içinde.

Siyasete yansımadan böyle geçip gitmesi mümkün mü?

Geçip gidemez, bence yansıyacak. “Hoşgörülü bir Atatürkçülük” ne hoş olur değil mi? Hem hoşgörülü hem Atatürkçü: Bu bir dönüşüm olur. Türkiye bunun ipuçlarını veriyor, hem de sancılarını yaşıyor.

Mevcut partilerin hiçbirinin buna en ufak bir eğilim göstermesi nereden kaynaklanıyor?

Toplumla bağlantılarını kestiler. Kemal Derviş’in popülaritesi, siyasi boşluğu ifade ediyor. Özal siyaseti, toplumu hem temsil ediyor, hem dönüştürüyordu. Siyaset dili ile sosyolojik olgular arasında bir bağ kurulmuştu. Değişmekte olan Müslüman kesimi, sistemin içine taşıdı. Ve onların ifadesi oldu. Bu yeni Atatürkçülüğü ifade edecek, onları dönüştürecek, onlara dil kazandıracak, güç kazandıracak bir siyasi oluşum, yok.

Fazilet Partisi birikimi net olarak ikiye bölünüyor. Recep Tayyip Erdoğan kanadı, Erbakan kanadı, ayrı ayrı siyasi hareketler oluşma halinde. Bunu nasıl yorumluyorsunuz?

Tayyip Erdoğan, 80 sonrası çıkan, daha yeni kesimlerin sözcüsü olma durumunda. Daha önemlisi, rekabetçi siyasetin içinden geliyor. Diğer kesimin ise siyasi sistemin içinden bile çıkmayan ama bir umut olarak kendileriyle özdeşleştirecekleri, geleceğe projekte ettikleri ve dışardan getirdikleri bir Kemal Derviş. Bir kere önce bu asimetriyi görelim. Siyasetin kökleri sanki kuruyor. Siyaset bir kök kazandırır insana, temsilcilik kazandırır. Şu anda Tayyip Erdoğan’ın karşısında iki oluşum görüyoruz. Biri siyasi oluşum, diğeri kişisel oluşum. Biri, Kemal Derviş, bütün herşeyi kendi üzerinde, bir başına taşıyor.

Tayyip Erdoğan, aşağıdan yukarıya doğru siyasi rekabetin içinden zorluklarla gelmiş, tokatlar yemiş ama dayanacağı birçok

şey var. Kendi içinde de farklı bir mücadelesi var. Bence şu andaki ikili, Tayyip Erdoğan-Erbakan değil. İkili, Erdoğan ve Kemal Derviş farkı. Biri futbolcu, biri tenisçi(!) Biri daha kalabalık bir takım oyunu ama mahalle oyunu, öteki seçkin. İki Türkiye... Tayyip Erdoğan ile belki de Kemal Derviş'in daha çok ortaklığı var.

Modernleşme anlamında mı?

En azından onlara yüzlerini dönenler, eskisinden birbirlerine daha yakın.

İran bağlamında da giderek modern İslam, liberal İslam gibi kavramlar ortaya çıkıyor. Böyle bir şey sizce mümkün mü? Bu kavramların altı dolu mu? Yoksa modaya uymak için önüne veya arkasına takılmış kavramlar mı?

Müslüman kesimin, İran dahil, -ki Türkiye, çok daha ilerde bu konuda- modernliğin sorunlarıyla daha fazla içiçe olduğu, konuştuğu ve diyalog halinde olduğu bir dönem bu. İran'da laiklik tartışılıyor; Hatemi daha açık hoşgörölü toplumu temsil ettiği gibi. Ve gene kadın meselesi çok önemli. Müslümanların bugün sorduğu sorular, daha çok modernliğin içinden sorular. Ben kadın meselesinin İslami hareketi dönüştüren motor olduğunu söylediğimde, herkes "Hayır, bakın kadınlar konuşmuyor" diyor-du. En sonunda bakın, o da su üstüne çıktı. Kadınlarla erkeklerle arasındaki tartışmalar bugün medya kanallarına taşınmaya başladı.

İki, kadın meselesinde nereye gelindi? Merve Kavakçı olayının bize önemli bir soru yöneltmiş olduğunu ve biraz kestirme yoldan bu sorunun hasır altı edildiğini düşünüyorum.

Yasaklayarak, yok ederek, Meclis'ten, vatandaşlıktan çıkararak sorunu halledemezsiniz. İşte, Türkiye'nin meselesi bu. Türkiye'nin meselesi, sürekli olarak sorunları "yok" gibi göstermek. Önce dedik ki, zaten o kadın değil, militan. Siyasetçi değil, Hamas üyesi! Müslüman değil, ideolojik sembol. Ne yaptık sonun-

da, düşman ilan ettik, olay bitti. Ama olay, orada. Siyaset yapan örtülü kadınları önce kendi partileri mi ikincil konuma getirecek yoksa bizler mi dışlayacağız?

Nasıl çözülecek peki?

Kestirme çözüm yok, üzerinde düşünülmesi gerekiyor. Biz bu farklılıklara daha çok yer verecek miyiz, vermeyecek miyiz? Bir kere kamusal alanımızı, parlamentoyu belli kurallarla tanımlamışız. Değişmesini istemeyebiliriz. Ancak öte yandan demokrasi, farklı taleplerin daha fazla temsil edilebilmesi demek. Var olan kurallarla yeni istekler arasındaki çelişkileri, toplumlar tartışarak, çözüm arayarak, uzlaşmaya vararak hallederler.

Yeni Atatürkçüler buna açık mı?

Atatürkçüler de 28 Şubat'ın arkasında durdular. Kemalizmle Atatürkçülüğün karıştığı, örtüştüğü yer 28 Şubat'tır. 28 Şubat olayının arkasında sadece ordu yok. Zaten ordu ya da askerden ziyade, paşaları çağırdık. Hatırlayacaksınız aylar öncesinde, "paşalara geri döndük" demiştim. Çünkü medyada, toplumda yazarlar, aydınlar -ki ordu, asker, militarizm derlerdi- yavaş yavaş "paşalar" sözcüğünü kullanmaya başladılar; "paşalar kızdı", "paşalar güldü" gibi manşetler atarak askeri, toplumsal meselelerin içine çekmeye başladılar. Sonuç olarak "paşa", daha sempatik bir çağrışım yapıyor, askere çağırıyor, tanksız tüfeksiz kolaylaştırdı.

28 Şubat süreciyle beraber Türkiye nasıl bir oluşum yaşadı?

Öncelikle kamusallaşan İslam'ı durdurmak, kamusal alandan temizlemek istendi. Yeniden restorasyona gidildi. Yani, eskiye dönüş,...

Cumhuriyetçi muhafazakârlık biraz da bu değil mi?

Otoriter laiklik ile cumhuriyetçi muhafazakârlık arasındaki çizgi ince; doğrudur.

Çok güçlü mü bu yapı?

Benim düşündüğümünden çok güçlü. Bu kadar güçlü olduğunu anlamıştım desem, yalan olur. Kemalist otoriterliğin, bir-iki nesil, bir-iki gazete, üç aydın olmadığını anladık. Üstelik her kesim içinde, her parti içinde, her meslek, yöre, cinsiyet içinde taraftar bulabiliyor kolaylıkla...

Dayanakları nerede?

Hatta Kemalizm sözcüğü yeterince açıklıyor mu, bilmiyorum. Derin devlet denince, görünmeyen, tam ismini koyamadığımız ama içimizde olan bir şey. Çok farklı durumlarda, biçimlerde çıkıyor. Bundan önce, Kemalizm dediğimizde, ben size, 60 darbesiyle birlikte ortaya çıkan, “Devlet, ordu, aydın elele” sloganını atan ve Atatürkçülüğü çok daha militarist ve Üçüncü Dünyacı bir anlayışa hapseden bir bakış, diyebilirim. O zamanki koşullarda böyle tanımlanıyordu, bağımsızlık sloganıyla birlikte giden ve daha çok aydın yorumu. Ama bugün... Daha popüler, daha az düşünceye, idelojiye dayalı, ama daha az otoriter değil. Bugünün sol aydınları ise sivil toplum, insan hakları mücadelesinde...

Peki bu 28 Şubat’taki kamplaşma, sadece paşalar ve devleti temsil eden İslamcılar arasında mı?

Hayır. Sivil toplum da bunun içinde; aynı çelişkilerle. Toplum örgütleri var ama sivil değiller. Onun için sivil toplum örgütleri de, laikliği korumaya soyunmuş olan, Atatürk fikirlerini çalışmış olan örgütler... Bir an geliyor, arkalarına sivillliği, toplumun gücünü almaları yetmiyor, askeri de işin içine katmak istiyorlar. Toplumsal örgüt oluyorsunuz, toplum hareketi oluyorsunuz ama sivil olmuyorsunuz.

Bu gücü oluşturan, 28 Şubat’ın da arkasında duran bir kesim, örneğin Mümtaz Soysal’lar, bu sefer globalleşmeye karşı...

Milliyetçilik tanımları farklılaşıyor. Zaten kendilerine “sol Kemalist” diyorlar; 70’li yılların bağımsızlık ilkesine çok yakın bir

milliyetçilik anlayışı. Yeni Atatürkçülüğün ortaya çıkması, biraz da öze dönme, "Kökten Atatürkçülük". Rozetle apoletin her seferinde üstüste takılmayacağını öğrenmek lazım. Öte yandan milliyetçiliğin rekabetçi boyutuna ağırlık veriyor. Derviş Atatürkçülük ve globalleşmenin yeni bir sentez arayışını temsil ediyor. İki zıt hareket, Kemalizm ve Atatürkçülük ayırımına tam da oturuyor.

Uzun süredir Fransa'dasınız. Globalleşme açısından Fransa ile Türkiye'deki ulusal refleksler benzerlikler taşıyor. Nasıl bir karşılaştırma yaparsınız?

Bir kere Fransa'daki globalleşme karşıtlığı Amerikan karşıtlığını da ifade ediyor. Nitekim globalleşmenin Amerikanlaşma boyutu, Avrupalılaşma boyutundan daha fazla. Hatta Avrupa içinde yer almak bir anlamda globalleşmeye karşı bir direnç oluşturabilir. Bir ikincisi, anti-global sosyal hareketler ki, bu hareketlerin Seattle'dan beri globalleşmeye yönelttikleri eleştiriler, bir yandan solu yeniden canlandırıyor, öte yandan 68 sonrası çevre, gıda, sağlık gibi temaları farklı bir boyutta yeniden gündeme getiriyor. Bize henüz anti-global sosyal hareketler yansımadı. Herhalde Deli Dana olayından uzak hissediyoruz kendimizi de ondan!

Türkiye'de Avrupalılaşma diye bir akım var mı?

Yeterince yok... Aslında Cumhuriyet klasiğinin de oluşması için gerekiyor. Üstelik Türkiye'nin kendisine tuttuğu Batılılaşma aynası, onu coğrafyasızlaştırdı. Kendimizi tarih ve coğrafyadan soyutladık, Arap ülkeleriyle, İslam ile özdeşleşmeyelim, Osmanlı'yı redd-i miras edelim diyerek... Türkiye'nin böylesine coğrafyasız yaşaması zor bir şey. Özal'lı yıllar Türkiye'ye tarihe dayalı bir coğrafyası olabileceğini hatırlatmıştı.

Şimdi coğrafyasız mı kaldık?

Bence evet. Onun için komşular yerine sanki düşmanlarla çevriliyiz. Bir çeşit saflık arayışı. Her düzeyde gözlemleyebiliriz; üniversitede bile. Arap ülkelerinden birini çağırırsanız, ikinci sınıf

muamelesi yapılır. Coğrafyasız kalmak budur. İlişkilerini kuramamaktır. Yüzümüzü hayali olarak Batı'ya dönük ama Fransa'ya gidemeyiz. Fransa madem Ermeni yasasını çıkardı, olmaz. Ee, İtalya, Apo'yu misafir ediyordu, o da bizden uzak. Ne kalıyor geriye. Çok uzak bir Amerika. Amerika, Türkiye'nin yerini bilmeyen insanlarla dolu. Türkiye'nin Batıcılığı, hayali bir coğrafyanın içine kurulmuş bir Batıcılık. Solcu aydınların Yunanistan dostluğuyla bütünleşen bir Akdeniz hayali vardı. Şimdi o da yok. Coğrafyasız olunca, herkes düşmanınız oluyor.

Fransa'da da bu türban çok ciddi olarak kamu alanında, eğitimde sorun oldu. Orada neler konuşuluyor? Türkiye ile sanki benzer bir kaderi var?

Kamusal alan tanımımız Fransa'ya benziyor. Kamusal alanın bir laik alan olması gerektiği, bir nötr alan olması... Laik bir kamusal alana çıktığınızda, sizi farklılaştıran sembollerinizi bırakarak, adım atmanız gerekiyor.

Orada nereye geldi tartışma?

Hala sürüyor.

Atatürkçülüğün de hoşgörülü Atatürkçülük olarak tanımlanabileceğini söylediniz. İslam için de aynı şeyi söylemek mümkün mü?

Hoşgörü sözünün de eleştirisi var. Taner Akçam'ın kitabında vardı. Hoşgörüde sempatik olmayan bir hiyerarşi var, üstteki alttakine hoşgörü gösteriyor. İslamdaki hoşgörü de biraz daha pederşahi bir hoşgörüyle örtüşüyor.

Hoşgörü eksikliği var mı Türkiye'de ?

Çok hoşgörülü gibi durmuyoruz ama pragmatiklik yumuşatıyor. Önce kendi değişimine hoşgörülü bakmayı öğrenmek gerekiyor. Örneğin İslami kesim, saflığını kaybetmenin bilincinde. Melezleşmenin, hatta daha çok farkında olan, İslami kesim. Bu-

rada haklarını verelim. Türkiye'nin diğer kesimi melezleşmeye hala karşı çıkmak istiyor.

Saflıktan yana mı onlar hala? Peki onlar neyin saflığını korumaya çalışıyor?

Şık kebabçılar, Arabesk müziği ile melezleşti Türk seçkinleri. Onları ilk melezleştiren Tatlıses'tir... Türk seçkinine, yani Beyazlara Antep yemeğini, Adana kebabını, hatta biraz da Arap aksanıyla Türk yanıklığını tattıran Arabeskleşme!

Arabesk bir çeşit melezleşmenin motoru oldu. Tatlıses, artık melez. Onu izleyen melezleşme süreci tamamlandı. Beyazlaşma süreci de çok güçlü. Şu anda, Kemal Derviş örneğini alıp tenise yazılan çok genç var. Beyazlaşma da burjuvalaşma ve batılılaşma türü oluyor. Globalleşme deyip duruyoruz. Halen fazla Türküz, rengimiz hala fazla kara. Halen burnumuz büyük. Halen eşcinsellik korkumuz var. Bir reklamcı arkadaşım söylemişti, Türkiye, Batıya giremez, çünkü henüz yeterince diş fırçası, deodorant, blue jean, parfüm kullanmıyor diye.

AB içinde de "Türk kültürü hiçbir zaman Aydınlanmayı kabul etmedi, yaşamadı, onun için Avrupa'ya girmemeli" diyenler var...

Bu onların dar görüşlü tarafı. Hala Avrupa geçmişine bakıyor. Biraz daha geleceğe baksa. Onların da çifte standardı ve melezleşme korkuları var. Özellikle İslam'a ilişkin korkuları var. Ama Türkiye'nin de göremediği taraflar var. Oryantalizm ve Alaturkalık gibi durabilir. Ama kendi farklılığımızı göreceli bir avantaja çevirmek gerek. Batı'ya gittiğiniz zaman halen, bizdeki "bolluk" denen şeyi farkedersiniz. Yani zamanımız bol, bozuk paramız bol. Batı'da bir dakikanın hesabı var. Bizim memlekette yok. Yani genişiz; zamanda, malda, dostlukta.

MHP'nin son yıllarda güçlenmesini, belli bir taban kazanmasını nasıl yorumluyorsunuz? Sosyolojik anlamda MHP neyi temsil ediyor?

Bence o da Kemalizm kadar karışık şeyleri içinde barındırıyor. Yani bir taraftan, "Biraz da buralılık lazım; bu kadar da bırakamayız herşeyi" anlayışı. Öbür taraftan da çok açılmaktan yana olmayan, geleneksel tarafı var. Yani İslamcı kesimden çok daha hiyerarşik, geleneksel bir erkek hareketi. Kimse bugün İslami hareketi sadece bir erkek hareketi olarak düşünmüyor. MHP'yi düşündüğümüzde hemen aklımıza erkekler topluluğu geliyor.

Maço mu?

Maço yok Türkiye'de canım. Alev Alatlının teatine katılıyorum. Maço kültürü için bir kadın-erkek baştan çıkarıcılığı, bir ortaklığı lazım. Burada pederşahi ve çocukluk var. Kadını kadın kabul etmeden maço olunur mu? Maçoluk biraz da kadınla erkeğin arasındaki iktidar ilişkisinin kendini ifade ediş biçimi. Bizde erkekler önce anneleriyle oturuyor, sonra da karısıyla evleniyor. Yalnız kalamıyorlar ki...

Bakıma mı ihtiyaçları var?

Bilmiyorum.... Herhalde güvence ve şefkati çok seviyorlar.

Türkiye'de erkekler yalnız kalamıyor mu? Bunun sosyal ve siyasi yansıması nasıl oluyor?

Bir kere güruh halinde dolaşıyorlar. Cemaat hareketleri, takım arkadaşlığı oluşturunyorlar.

Hem sağda, hem solda böyle mi oluyor?

İslami kesim için örneğin "edep" önemli, davranışları belirliyor. Türkiye'de de arabeskle İslam en çok birbiriyle rekabet halinde iki ayrı yaşam tarzı. Biri edepli, biri "edepsiz" diyebiliriz. İkisinin de bir modernliğe girme çalışması var. Kişisel ve kamusal olarak... Ama kendi eğlence ve edep anlayışlarıyla.

Peki Türkiye'de arabesk ile İslam dışında kalan toplumun da bir yaşam tarzı var.

Üçüncü kesimde, ne İslamla kendini özleştiriyorsun, ne arabeskle. Bunlar kendilerini tanımlayamadılar. Seçkin değerlerin yeniden tanımlanması gerekiyor.

Bunların kendine göre bir estetiği var mı?

Bence estetiklerini koruyamadılar, İslam ile arabesk arasına sıkışmış Türkiye’de. Onun için bir Beyoğlu nostaljisi var, onun için Vitali Hakko direniyor. Demek istediğim, hiç beklemediğimiz kesimler kendine yeni bir model arayışında. Ve aslında arabeskin erozyonuna uğradığını görüyoruz. Bugün medya aracılığıyla cazgır tipler çıkmış. Cumhuriyet muhafazakârlarıyla bu cazgırlar arasında hiçbir köprü yok ama.

Modernleşmeyle cazgırlık elele mi yürüyor?

90 sonrası böyle bir şey oldu. Bu bireyselleşmenin anarşik boyutu. Kurallar koymaksızın ortaya çıkış. Bunu getirdi. Araba kullanış tarzından profesyonellik anlayışına, kolay para yapmaya kadar. Bence bugün Türkiye’deki mesele ve daha fazlası liberalizm ihtiyacı değildir. Kamusal bilinç, yani kişinin kendi kendini sınırlamasıdır. Yani ortak alanların oluşması. Nedir? Bir tek bana yarayacak bir ekonomik program olmaz; bir tek ötekinin canı acımayacak. Diğerine, ötekine yol vermeyi bilmek, sırasını beklemeyi bilmek. Örneğin piyasada söz verip yapmamak. Ama bir de selamlaşmanın, yolda giderken çarpmanın kültürel kodları, edebi var. Kamusal bilinç dediğim, bu edebinin bir şekilde yeni koşullarda yeniden ortak bir bilinç olarak, yurttaşlık bilinci olarak yaratılması.

Kim getirecek bu yeni kamusal alan bilincini?

Kendi kendini sınırlama fikri, karşılıklı bağımlılık demek.

Türkiye bu çelişkiler ve karşılıklı bağımlılık arayışında nereye gidebilir?

Türkiye’de tüm bu gerilim hattı dediğim, birbirinden çok farklı gibi görünen, birbirine düşman kardeşler olarak bakan Türki-

ye'deki kutuplar, farklı kesimler arasındaki çelişkilerin yaratıcı, doğurgan bir çelişki olabileceğini düşünüyorum. Sentez değil. Sentezde bir duraganlık var. Bu gidiş gelişlerin, gerilimlerin, kavgaların... doğum sancıları da var.

Fatih Terim'in İtalya macerasını kültürel açıdan nasıl yorumluyorsunuz?

Öfkesini zorla tutan erkek imajı... Hafif delikanlılığını yeni arkasında bırakmış... Onun için delikanlıları çok iyi anlıyor. Ama onları çok iyi anladığı için de özel hayat ile profesyonel hayat arasındaki sınırları kaldırmış. İki anlamda otorite: Hem bilen kişi, hem ötekileri kontrol eden. Bu nedenle Türk insanından zor alınan profesyonel verimi alıyordu. Yani modernlikle saatle-rimizi ayarlarken, küçük farklılıklarımızı avantaja çevirmek gerekiyor. O zaman rekabette kazanıyoruz.

Aynı zamanda Türkiye'nin global sahneye çıkmasını da Fatih Terim temsil edebiliyor mu?

Avrupa'dan yetiştirilerek gelmedi. Yerliliğini güce çevirdi, engelle değil.

Ama sonra İtalya'da kulüp başkanı ile kişilik kavgası çıktı.

Kişi kavgası, kişilik kavgası. Türkiye'nin çok önemli sorunlardan biri. Belki de bizim Batıyla ilişkilerimize de yansıyan. Ama ben bunu öğrencilerimde bile gördüm. Hocalık deneyimimden çıkararak da söylüyorum: Kişilik önde gidiyor.

Önce kişilik faktörlerini aşarak ders vermek zorundasınız... Doğrudan kişilikler, "Beni sevdi, sevmeyi, taktı takmadı"... "Evladım, seni sevmek durumunda değilim, öğretmeye çalışıyorum." Neden bu kişilik fazlası? Bilimsel bir cevap ararsak, sanayi toplumu halkasını atlادık modernleşme hikayemizde... Bunun sonucunda iş ve çalışma, toplumumuzun, kişiliğimizin esas öğesi olamadı. Feminist hareketin bile esas tanımı, "kadının özgür-

leşmesi için çalışması gerekiyor” fikrine dayanır, örtüsünü çıkarmasına değil.

Çalışma, yaptığınız iş, insanın kişiliğini tanımlayan, modernlikle bağlantısını tanımlayan en önemli değer. O değer etrafında bütün bir toplum örgütlenir. Biz o değer etrafında örgütlenmedik. Geriye ne kalıyor? Kendinizi kişiliğinizle ispat etmeye çalışıyorsunuz, yaptığınız işle değil. Dikkat edin, dinleyin insanları, Türkiye’de herkes yaptığı işten kendini büyük görüyor. Yani, “Kişiliğim, yaptığım işten daha önemli” diyor, bunu size sezdiriyor. “Bu işi yapıyorum ama ben bu işten daha önemliyim” demek istiyor... Öyle de zaten!

İKİ KARA MİZAH

KONUŞAN: DERYA SAZAK

Milliyet, 16 Temmuz 2001

Ekonomik krizin yol açtığı bir sosyal travma yaşanıyor. Sizce bunun siyasete etkileri ne olacak? Nisan ayında “Mustafa Kemal Derviş” nitelemesi yapmıştınız. Derviş’in kurtarıcı misyonu hâlâ devam ediyor mu?

Çok bilinmeyenli bir denklem. Siyasal olarak gündemde olan iki oluşum var: Yenilikçi İslami hareket ve Derviş koşusu. Ancak bu en çok konuşulan iki oluşum da kara mizah gibi. “Birisinin binicisi engelli, ötekinin atı yok.” Siyasal sistemin kördüğüm olduğunun göstergesi değil de, ne? Düşünün ki, bu kadar siyasi geleneği olan bir toplumda, iki oluşumdan söz ediyoruz, birinin atı yani partisi, kadrosu yok; niyeti var mı yok mu, orası da meçhul. Spekülasyon yapıyoruz. Öteki tarafta da binicisi engelli bir hareket. Üstelik atlarını da yenilemek istiyorlar. İki büyük bilmece... Geleneği, lideri, kadroları olan partilerle ilgilenmiyor, iki potansiyel hareket üzerinde duruyoruz. Bunun nedeni, iki oluşumun da toplumsal beklentilere sağır olmaması. Derviş, Türkiye’nin dönüşüm beklentisine hitap ediyor, Erdoğan da İslami hareketin dönüşümünün tercümanlığını üstleniyor.

Derviş’in bu koşullarda şansı nasıl yükselir?

Dünyayla aynı dalga boyutunda olması onun şansı. İnsanlar iyi yönetilmek istiyor, ehil kişi, işini bilen ama temiz kişi arıyor. Ayrıca hoşgörölü bir Atatürkçölüğü temsil ediyor.

Derviş'in "Ben soldayım" demesi hata mıydı?

Kendisine en uygun doğruyu söyledi. Siyasal bir hareketin buna hapsolması gerekmez tabii ki. Özal'ın kendisi muhafazakâr liberaldi ama dört eğilimi birleştirmişti. Ayrıca bugün liberalizmin ötesine geçmek zorundayız. Liberalizm artı etik; liberalizm artı sosyal adalet çıkmak zorunda. IMF programını insani boyutu ihmal ederek uygulayamazsınız. Bu orta sınıfı yok etmek, emekçi sınıfın belini bükme, girişimcileri cezalandırmak olur. Geleceğini Türkiye'ye endekslemiş gençliğin önünü kesmek, onları kaçırmak; bunun uzun vadeli bedeli her şeyden ağır olur. Biz insani boyutu gözetmeden bu krizin altından kalkamayız.

Güneydoğu konusunda ne düşünüyorsunuz?

Türkiye Kürt meselesinde de olduğu yerde duruyor. Hep tek başına kazanan olmak istiyor. Yaralar henüz sarılmadı. Kültürel haklar, dil tartışması bir yere oturmadı .

Her alanda çözümsüzlük yaşanıyor gibi...

Sanıyorum Cindoruk söylemiş, 'kanun değirmenine döndü Türkiye' diye. Aslında hükümet bir şeyler yapıyor ama zihniyet konsantrasyonu eksikliği çekiyor gibiyiz. Coğrafyasız düşünüyoruz. Şark kurnazlığı içinde davranıyoruz. Yapar gibi gözüküyoruz ama yapmıyoruz. Telekom krizi de o nedenle yaşanmadı mı? Liberalizmle de çok iyi örtüştü Şark kurnazlığı. Devlet ahlakı değil, sivil ahlak da çıkmalı. AB ile bütünleşmenin önündeki engel, bizim yine medeniyetçilikle milliyetçilik arasındaki dengeyi bulamayışımızdır. İki Türkiye arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanıyor bu; iki Türkiye artık Doğu-Batı değil, iki ayrı zaman diliminde yaşayan Türkler; 1945 Soğuk Savaş döneminde kalan ve 2000 yılında internet çağında iddiası olan Türkler. Siyaset birincilerin elinde.

Siyasal İslama dönük analizlerinizde İslamın modern dünyaya katılımını ele alıyorsunuz. Erdoğan hareketinin yenilikçi tarafı var mı? Çünkü RP / FP tabanında bile bunların neresi yenilikçi sorusuna yanıt aranıyor...

Artık yenilikçilik çok bir şey ifade etmiyor. Realist siyaset yapacağız diyorlar, dönüşümü ifade etmek için yenilikçilikten daha anlamlı. Refah'ın iktidara gelince Kaddafi'ye "Müslüman kardeşimizdir" diye gidip ziyaretini hatırlayın. İslami kesim bundan ders çıkardı. Gerçekçilik bunu ifade ediyor; yani dogmatik, ideolojik siyasetten uzaklaşmak.

Siyasal İslamın sonu geldi mi?

Devrimci İslamın belki sonu geldi de siyasal istem tam tersine normalleşerek sistemin içinde kendine yer arıyor.

Tayyip Erdoğan "Din eksenli parti kurmayacağız" diyor.

Yani hareket daha çok insanı kapsamak istiyor. Siyaset ile dini ayrıştırıyor. Hem sekülerleşen kesimleri rahatlatıyor, hem de dindar kesimleri. Çünkü muhafazakâr dindar insanlar, İslam'ın siyasal emellere alet olmasından hep tedirginlik duyuyorlardı.

O zaman da şu ikilem doğmayacak mı? Kenardan merkeze gelirken, İslami kimlikten, klasik tabandan uzaklaşacaklar.

Doğru. Bütün evrim geçiren, dönüşüm geçiren hareketlerin meselesi buradadır. Sisteme katılıyorsunuz ondan sonra neyi temsil edeceksiniz? İslami hareket de yeni yüzler ortaya çıkardı, sermayesi, profesyoneli, orta sınıfı, aydını, kadını, gençliği... Bunları sisteme taşıırken muhalif bir kolektif kimlik vardı ama şu anda hareket kendi içinde farklılaştı, yeni yüzler getirdi, tek bir ses çıkmıyor, çok sesli koro oldular. Şimdi merkeze taşınıyor. Bundan sonra farklılığı ne olacak? Kolektif kimlik politikaları bitti. Sistemin içinde söz söyleme noktasına gelindi. Küçük farklılıkların ifadesi, muhalif politikalardan daha fazla yaratıcılık ve yaptırım gücü ister.

Siyasal kadrolar yenilenmeyince, demokrasi çözüm üretmeyince dışarıdan formüller konuşuluyor. Örneğin Derviş'e bir ara rejimde teknokrat başbakan rolü biçiliyor.

Yani askeri...

Böyle bir rüzgâr eser mi?

Bu tür senaryolar, yani asker düzen getirir, sosyal patlamayı önler, içerideki bu kargaşayı da bitirir, bu arada ekonomi de düz-
lüğe çıkar türü senaryolar, Uzakdoğu modeline heveslenen çö-
zümler hep önerilir...

Özal'ın çıkışında da 12 Eylül'ün rolü yadsınamaz.

12 Eylül'ün rolü olmuştur ama ben Özal'ın çıkışında ve başa-
rısında tam tersine sivil eğilimin kazandığını düşünüyorum. As-
keri idare MDP'yi desteklemişti, bu Özal'a avantaj olmuştur.

28 Şubat'tan önce söylemiştim 'Paşalar'a geri döndük' diye.
Cengiz Çandar bunu *postmodern darbe* diye tanımladı. Askeri mü-
dahalenin formatı değişti. İslami hareketler karşısında bir kesim,
bunun içinde sol da var, askerlere çağrı yapmaya, Paşalar'a hoş-
görüyü bakmaya başladılar. Paşalar askeri müdahalelerin daha
kişiselleştirilmiş, sempatikleştirilmiş yüzü. Tanksız, tüfeksiz da-
ha kolay siyasete nüfuz edebiliyor.

Bugün Türkiye'ye dünyadan kimse sivil iktidar ile yönetiliyor
diye bakmıyor. Bunun tersini ispat etmemiz de maalesef zor. Or-
dunun ağırlığı beklentimizin tersine giderek arttı, kurumlarıyla,
kararlarıyla.

Türban sorunu nasıl aşılacak?

Bilmiyorum. İslami kesim aşma yerine, üstüne gitmemeyi
seçmiş gibi. Ama bu sadece onların sorunu değil. Sahada birçok
oyuncu var. Artık eskisi gibi bizleri ayıran kalın duvarlar, hatta
coğrafya farkı yok. Eskiden İslami kesim, Müslümanlar denilince
akla taşra geliyordu, karşısında kentliler. Kürt meselesi deyince

bir Doğu vardı bir de Batılılar. Şimdi coğrafya olarak da yan yanayız, kentli, Batılı, birlikteyiz. Yakınlaştık, aynı sıraları, parlamentoyu, kenti, mekânları, plajları paylaşıyoruz. Daha doğrusu paylaşabiliyor muyuz?

Bunu zorlayan 28 Şubat süreci mi?

28 Şubat bu yakınlığı reddediyor, hâlâ inkâr ediyor, olmadık bir duvar koyuyor. Ama sivil toplum, örneğin Abant Platformu neredeyse bu birlikteliği kurumsallaştırıyor.

Uzlaşma ortamına girildi mi?

Evet, zihinsel olarak uzlaşmanın ipuçlarını görüyoruz, hatta yüz yüze bir araya gelme; ama çoğulculuğun altyapısını kuramıyoruz; hukuk, kurum ve yönetim ister.

Türkiye'nin bir de demokrasi, AB rotası var.

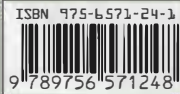
Bence Türkiye'nin unutmaması gereken bir rota, hızla Avrupa rotasına oturalı. Avrupa globalleşme karşısında da filtre, kontrol rolü oynar. Esas globalleşmenin en kötü yüzlerini göreceğimiz senaryo, teknokrat ve askeri yönetim olur. Bu bize küme düştür, Ortadoğu'nun militarist rejimlerinden biri olmaya sürükler. Niye olmasın? diyenlere karşı Türkiye'nin yapması gereken Atatürkçülüğün medeniyet tutkusunu hatırlamasıdır. Bugün medenileşmenin otoriter rejimlerden geçmediğini görmeliyiz. Çözüm daha fazla demokrasidedir.

Yakın geleceğe hangi fikirler yön verecek?

Türkiye kendini hâlâ Soğuk Savaş'ta sanıyor ve Batı'nın kendine muhtaç olduğunu düşünüyor. Bu iki zamanlı anlayıştan kurtulmalıyız. İran'da bile değişim hızlandı, Rusya eski rejimden kurtuldu. Bizde ise bir köhneleşme, eskime gözüküyor; bir türlü kabuk değiştiremiyoruz.

“Toplumun merkezi kaçınılmaz olarak farklılıkları, çatışmaları içinde barındırıyor. Bu da toplumu tek bir özne olarak ifade edemeyeceğimizi gösteriyor. Bu çatışmalar yaratıcı çatışmalar olabileceği gibi yıkıcı da olabilir. Toplumsal farklılıkların, tartışmaların ve çatışmaların hiçbir yeni-düzen-yaratıcı enerjisi olmaması sonucunda toplum ya kendi içinde çözülür, içsavaş durumları gibi, ya da sadece devletin düzenine tabi olur, devrim ya da askeri darbelerde görüldüğü gibi. Sonuç olarak toplum her iki durumda da merkezini, daha da ötesi yaratıcı enerjisini kaybeder, eskir. Toplumun merkezine yolculuk, geleceği şimdiden tam olarak kestiremeyeceğimiz, bilinmeyen bir istikamete yolculuk. Bilim (kurgu), macera ve keşiften oluşan bir yolculuk. Jules Verne’in bilimkurgusundaki gibi: *Arzın Merkezine Yolculuk*.” **Nilüfer Göle**

UFUK KİTAPLARI



Kapak fotoğrafı
Sevil Sert